

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Bc. Tereza Pokorná

**Hodnocení efektů probační práce z pohledu pracovníků a
klientů**

Evaluation of Probation Effects from Perspective of Workers and Clients

Praha, 2020

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jitka Lorenzová, Ph.D.

Poděkování:

Ráda bych poděkovala doc. PhDr. Jitce Lorenzové, Ph.D.. za odborné vedení mé diplomové práce, ochotu, vstřícnost, podporu, cenné rady, připomínky a čas, který mi poskytla a bez nichž by tato práce nemohla vzniknout. Zároveň děkuji Probační a mediační službě a organizaci RUBIKON Centrum, z. ú., za spolupráci při realizaci výzkumu. Rovněž bych ráda poděkovala všem respondentům za ochotný přístup a poskytnutí nezbytných dat.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 24. července 2020.

.....

Tereza Pokorná

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá hodnocením efektů probační práce a přináší nové poznatky o jejich efektivitě. Prezentuje data, která byla získána pomocí polostrukturovaných dotazníků s šesti probačními úředníky a šesti bývalými klienty Probační a mediační služby. Cílem výzkumu je identifikace a zmapování faktorů, které vedou k efektivní probační práci a zda, případně na kolik se pohled úředníků s pohledem klientů v názorech na tyto faktory a jejich využití shoduje. K hlavním výsledkům patří, že nejvýraznějším faktorem, který má na spolupráci vliv, je lidský přístup úředníků ke klientům, jejich podpora a pozitivní motivace. Velmi významně ovlivňuje efektivitu probační práce vnitřní motivace klienta svoji současnou situaci změnit a vést řádný způsob života, tato vnitřní motivace je výrazným prvkem, který má za následek ukončení kriminální kariéry jedince. Podstatné zjištění se týká nadměrné vytíženosti probačních úředníků, a to převážně na území Prahy, které brání intenzivnější spolupráci a tedy i větší úspěšnosti probačního dohledu.

Klíčová slova

alternativní trest, probační a mediační služba, probace, restorativní justice, trest, efektivita, trest odnětí svobody, podmíněčné propuštění, resocializace

Abstract

The diploma thesis deals with the evaluation of the effects of probation work and brings new knowledge about their effectiveness. It presents data obtained using semi-structured interviews with six probation officers and six former clients of the Probation and Mediation Service. The aim of the research is to identify and map the factors that lead to effective probation work and whether, or to what extent, the view of officials with the views of clients in their views on these factors and their use coincides. The main results include that the most significant factor influencing cooperation is the human approach of officials to clients, their support and positive motivation. The effectiveness of probation work very significantly affects the client's internal motivation to change his current situation and lead a proper lifestyle, this internal motivation is a significant element that results in the termination of an individual's criminal career. A significant finding concerns the excessive workload of probation officers, mainly in the territory of Prague, which prevents more intensive cooperation and thus greater success of probation supervision.

Key words

alternative punishment, probation and mediation service, probation, restorative justice, penalty, efficiency, imprisonment, conditional release, rehabilitation

Obsah

1. Úvod	1
2. Sociální pedagogika a probace	3
3. Vymezení pojmu probace	5
3.1. Vznik a vývoj probace	7
3.2. Vývoj a vznik probace v České republice	8
4. Probační a mediační služba České republiky (PMS ČR)	11
4.1. Probační úředníci a asistenti	12
4.1.1. Práva a povinnosti probačních pracovníků	13
4.2. Obecné vymezení výkonu PMS	14
4.3. Úkoly PMS	16
5. Probační činnosti	20
5.1. Probační dohled	20
5.1.1. Postup	21
5.1.2. Probační plán dohledu	22
5.1.3. Uložení probačního dohledu	23
5.2. Činnosti PMS v rámci trestu obecně prospěšných prací	23
5.2.1. Postup	25
5.3. PMS a trest domácího vězení	26
5.3.1. Postup	27
5.4. Elektronický monitorovací systém	28
5.5. Parole a role PMS	29
5.5.1. Postup	30
5.6. Trest zákazu vstupu a výkon činností PMS	31
6. Efektivita probace	33
6.1. Kritéria efektivity probace	33
6.2. Kompetence pracovníků a další faktory efektivní probace	36
6.3. Metody efektivní probace	38
7. Výzkumy efektů probační práce	40
7.1. Výzkum č. 1 – Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy	40
7.2. Výzkum č. 2 - Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií	42
8. Empirická část – Hodnocení efektů probační práce z pohledu pracovníků a klientů	44

8.1.	Metodologie výzkumu	44
8.1.1.	Charakteristika výzkumného problému	44
8.1.2.	Cíl výzkumu a výzkumné otázky	45
8.1.2.1.	Výzkumné otázky pro probační pracovníky	45
8.1.2.2.	Výzkumné otázky pro klienti PMS	45
8.2.	Design výzkumu	45
8.3.	Sběr dat	46
8.4.	Techniky analýzy dat	46
8.5.	Etická stránka výzkumu	47
8.6.	Údaje o participantech	47
8.6.1.	Probační úředníci	48
8.6.2.	Klienti	49
8.7.	Výsledky analýzy rozhovorů	51
8.7.1.	Hodnocení efektivity probační práce ze strany pracovníků PMS	51
8.7.1.1.	Výsledky analýzy rozhovorů s probačními úředníky	51
8.7.1.2.	Zodpovězení výzkumných otázek - pracovníci	61
8.7.2.	Hodnocení efektivity probační práce ze strany klientů PMS	63
8.7.2.1.	Výsledky analýzy rozhovorů s klienty PMS	63
8.7.2.2.	Zodpovězení výzkumných otázek - klienti	71
8.8.	Výzkumný závěr	72
9.	Diskuse	74
9.1.	Výzkum č. 1 - Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy	74
9.1.1.	Limity a přednosti mého výzkumu	75
9.2.	Výzkum č. 2 - Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií	76
9.2.1.	Limity a přednosti mého výzkumu	77
10.	Závěr	78
11.	Seznam použité literatury	80
12.	Seznam použitých zkratk	84
13.	Přílohy	85

1. Úvod

Jako téma své diplomové práce jsem zvolila „hodnocení efektivity probační práce z pohledu pracovníků a klientů“, a to zcela záměrně. Na Probační a mediační službě ČR jsem strávila půl roku v rámci plnění stáží a tato činnost mě velmi zaujala. Zároveň jsem si nemohla nevšimnout rozdílných pohledů na výkon trestů obou stran, tedy jak samotných pracovníků, tak i klientů. Během mého působení v této instituci jsem sama nabyla dojmu, že v některých případech opravdu alternativní trest nemusí vést k nápravě jedince a také, že probační práce je v současné chvíli velmi zatížena administrativou, která je, dle mého názoru, mnohdy upřednostněna na úkor velmi zajímavé práce s klienty. Záměrem mé práce je tedy hodnocení efektivity přímé probační práce, které bude podloženo rozhovory s pracovníky Probační a mediační služby a bývalými klienty služby.

Dalším důvodem zvolení této tematiky je skutečnost, že pokud se někdo přímo nezabývá oblastí trestního práva, případně profesně nefiguruje v některé z oblastí spolupracujících s probační službou, je pro něj tento institut velkou záhadou a často se mi stalo, že někteří vůbec nevěděli, že tato instituce existuje či jaká je náplň její práce. Není mou ambicí zasvětit širokou veřejnost do této problematiky, ale informovat zejména potenciálně zainteresované pracovníky. Výstupem teoretické části mé práce je podat ucelený obraz o instituci jako takové, o jednotlivých trestech, kterými se zabývá, a o principech a kritériích efektivity probace. Hlavním cílem práce je pak výzkum, zabývající se faktory, které vedou k efektivnímu plnění probační práce a mírou vlivu probačních úředníků, jímž můžou ovlivnit ukončení kriminální kariéry jedince.

Přestože tato organizace má na poli trestního práva již určitou tradici a její kořeny sahají ve světě poměrně hluboko, v ČR její význam roste zejména v posledních dekadách, kdy se začal klást větší důraz na alternativní tresty. Dle mého názoru je jedním z důvodů přeplněná kapacita většiny věznic a dalším je zřejmý neblahý vliv vězeňského prostředí na osobu odsouzeného. Právě z těchto důvodů byla zavedena instituce Probační a mediační služby (PMS), neboť ve většině alternativních trestů dochází k dlouhodobější spolupráci mezi pracovníkem a pachatelem. To vyžaduje také náležitou přípravu a kompetence na straně pracovníků a není možné, aby tuto odbornou činnost realizoval laik či osoba neproškolená.

Svoji práci jsem rozdělila do několika na sebe navazujících částí. V první části se zaměřuji na téma sociální pedagogiky a probace, na to, jak spolu tyto dvě oblasti souvisí a proč je probace pro sociální pedagogiku důležitá.

Dále se věnuji samotnému pojmu probace, neboť je zde stále velký otazník v souvislosti s jednotnou definicí této činnosti. Čtenáře bych tedy ráda seznámila s možnostmi chápání tohoto pojmu a s tím, v rámci jakého vymezení se bude ubírat má práce.

Další část je zaměřena na vývoj probace v zahraničí a v českých zemích. Zaměřila jsem se primárně na dobu 20. století, v České republice pak zejména na dobu po pádu komunismu. Jedná se o dobu velmi významnou pro oblast trestního práva a tedy s ním související vznik probace u nás.

Vzhledem k tématu práce se věnuji také Probační a mediační službě jako takové, jejímu vzniku, fungování a organizaci. Nedílnou součástí služby jsou probační pracovníci, jejichž povinnostem a požadavkům na ně se věnuji také. Navazuje popis jejich úkolů a činností, aby si čtenář dokázal udělat představu, co je denní náplní práce každého z nich.

Dále se zaměřuji také na jednotlivé alternativní tresty, které jsou v gesci PMS – definuji, jak jsou v zákoně ukotvené, co je jejich cílem, jaké jsou podmínky pro uložení a jaké sankce hrozí, pokud nejsou plněny. Zároveň se věnuji i probačním pracovníkům a jejich roli v plnění soudem stanovené probační činnosti.

Důležitou částí je kapitola, která se věnuje efektivitě probační práce, jejím kritériím, principům a metodám zjišťování. Hlavním cílem je zde popsání jednotlivých prvků, které vedou k efektivní práci, a naopak také nastínění toho, co může v některých případech práci zpomalovat a vést k negativnímu výsledku činnosti.

Závěr teoretické části je věnován dvěma relevantním výzkumům v dané oblasti, které mapují současný stav v České republice. Oba výzkumy slouží také jako východisko ověření relevance mých vlastních výzkumných výsledků.

Empirická část diplomové práce je koncipována jako kvalitativní výzkum, realizovaný prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s probačními úředníky a bývalými klienty PMS. Cílem bylo zjistit, jak hodnotí efekty probační práce pracovníci a jak bývalí klienti. Tato část práce je rozdělena do tří hlavních oddílů. V prvním popisují metodologii celého výzkumu, ve druhém se věnují analýze a interpretaci dat a ve třetím představují výzkumný závěr, diskutovaný v souvislosti s poznatky z výzkumů představených v teoretické části práce.

2. Sociální pedagogika a probace

V oboru Sociální pedagogiky se s tématem probace setkáváme několikrát. Nejdříve v rámci předmětů, jež s probací přímo souvisí a poskytují tak teoretickou základnu pro vykrytalizování budoucího pracovního zařazení. Dále také jako s jednou z možností profesního uplatnění po absolvování magisterského studia, a to i přesto, že katalog prací výslovně sociálního pedagoga neuvádí. Nicméně v sociálně pedagogické praxi se sociální pedagogové běžně uplatňují a široký záběr studijního oboru poskytuje pestrou paletu vědomostí, dovedností a schopností, které může absolvent oboru využít v rámci možného působení v Probační a mediační službě ČR.

Tématu profese sociálního pedagoga a jeho uplatnění se věnuje v knize *Člověk - prostředí - výchova*¹ Kraus. Zmiňuje zde konkrétní vědomosti, které ve své práci může dotyčný uplatnit, a to i v rámci probační práce; jedná se o vědomosti z oblasti širokého společenského základu, zde bych zmínila jako nejdůležitější pro směřování mé diplomové práce psychologickou oblast a oblast obecné pedagogiky, dále oblast sociální politiky, sociální práce a v neposlední řadě práva, které s probací přímo souvisí. Ze specifických znalostí to pak jsou především metody sociálně výchovné práce a teorie komunikace. V případě dovedností, které by měl sociální pedagog mít a které nacházejí uplatnění v institutu probačního pracovníka, to je umění sociální komunikace, diagnostiky prostředí a jedince, vedení dokumentace, ale také zvládání technik a metod sociální prevence a terapie. Výše uvedené ale dobrého sociálního pedagoga ještě nedělá, důraz je kladen i na osobnostní vlastnosti. Základ zde tvoří empatie, vnímavost pro zvláštnosti klienta i prostředí, ze kterého pochází, asertivita a emoční stabilita.

Jak jsem již zmínila, přímo vymezená oblast působení sociálního pedagoga úplně jasně daná není, nicméně Kraus² vymezuje jednotlivé resorty, kde se znalosti a dovednosti sociálního pedagoga mohou uplatnit. Jedním z nich je resort ministerstva spravedlnosti, kde v rámci penitenciární a postpenitenciární péče zmiňuje přímo i institut probačního úředníka.

Z hlediska preventivního působení patří činnost Probační a mediační služby ČR do oblasti terciární prevence. Smyslem je zamezit dalšímu páchání trestné činnosti a náprava pachatele s cílem dosáhnout hlubší osobnostní změny a úspěšné reintegrace do společnosti. Důležité jsou zejména zdroje klienta, jejich podněcování a efektivní využití. Tento způsob práce lze chápat v sociálně pedagogickém smyslu jako „pomoc ke svépomoci“, což je ústřední

1 KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. 32-38 s.

2 KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. 37-38 s.

paradigma sociální pedagogiky od 20. let 20. století, kdy ji tímto způsobem definoval v rámci reformy péče o ohrožené děti německý pedagog H. Nohl.³

³ LORENZOVÁ, J., KOMÁRKOVÁ, T. Sociální pedagogika: pojetí oboru a profese u studentů a sociálních pedagogů v České republice. ORBIS SCHOLAE [online]. 2019, **13**(1), 87-106 s.

3. Vymezení pojmu probace

Slovo probace je latinského původu a znamená zkoušet či ověřovat. Jak už sám název napovídá, smyslem probace je především vyzkoušet, zda je pachatel schopen resocializace a v budoucnu vést bezúhonný život. Probace se skládá se ze tří prvků, které bychom mohli označit za její jádro a hlavní myšlenku. Jedná se o kontrolu, pomoc a poradenství. Od pouhého zjištění viny a obvinění viníka se posouváme k zajištění výkonu trestu, k individualizovanému přístupu a použití takových prostředků, které jsou v souvislosti s tím kterým konkrétním trestem považovány za účinnější.⁴

Jednoznačné vymezení pojmu probace je ale poměrně problematické, neboť je různými autory pojímáno odlišně. Pojem lze chápat v užším i širším slova smyslu. V širším slova smyslu je probace chápána jako systém služeb a funkcí, které nabízí a zajišťuje PMS. Můžeme sem zařadit výchovná opatření, zjišťování a opatrování informací o obviněném a poškozeném a zajišťování jiných sankcí a opatření. V užším slova smyslu nebo také v právním chápání pojmu je probace považována za typ specifického soudního opatření. Tím se rozumí určitá alternativa k nepodmíněnému trestu, kdy je hlavním cílem převýchova pachatele, případně dohled nad jeho chováním mimo vězení a pomoc s resocializací. Probace tak představuje takový způsob zacházení s pachateli, při němž je kombinován penologický a sociální aspekt. Je tedy logické, že mnozí tápou nad otázkou, které instituce můžeme pod pojem probace zařadit a které nikoli.

5

Autoři Púry a Šámal vymezili základní a charakteristické znaky probace takto:

- závislost na výroku a vině
- odklad trestu odnětí svobody či výroku o trestu
- konstruktivní péče a dohled probačního pracovníka směřuje k převýchově pachatele a jeho řádnému životu v budoucnu
- v případě porušení podmínek probace následuje uložení trestu nebo jeho výkon.⁶

Dle tohoto vymezení v užším smyslu můžeme v českém trestním systému označit jako probaci pouze instituty podmíněného upuštění od potrestání s dohledem a podmíněného

4 SOTOLÁŘ A., PÚRY F., ŠÁMAL P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C. H. Beck, 2000, 24-25 s.

5 PÚRY, F., ŠÁMAL, P., Nad jedním rozhodnutím o probaci. Trestní právo, Praha: ASPI – Wolters Kluwer 1997, číslo 7/8, 3 s.

6 PÚRY, F., ŠÁMAL, P., Nad jedním rozhodnutím o probaci. Trestní právo, Praha: ASPI – Wolters Kluwer 1997, číslo 7/8, 3 s.

odsouzení s dohledem. Přestože se právní úprava probace v jednotlivých státech liší, existují prvky, které jsou aplikovatelné na celou oblast probace, a to v kontextu většiny evropských států.

Jedná se o:

- poskytování kvalitních informací o pachateli, z kterých je tvořen podklad pro rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení
- odborná kontrola uložených opatření, jejich organizace a realizace
- poskytování poradenství pachateli
- pomoc pachateli s nastolením takových sociálních vztahů, které mu pomohou vést řádný život
- příprava vězňů na opuštění věznice a života ve vězeňském zařízení
- dohled nad dodržováním režimu, který byl pachateli uložený soudem
- hledání organizací a jiných institucí, které dotyčnému pomohou z potíží, jako jsou např. drogové závislosti, exekuce, sociální problémy atd.
- udržování kvalitních vztahů s rodinou a blízkými.⁷

Smyslem probační práce není pouhá kontrola chování pachatele, ale rovněž péče o něj, nabídnutí pomoci při hledání práce či rodinných problémech a jeho směřování k bezúhonnému chování v budoucnu. Zároveň se probační pracovník snaží proniknout do sociálních aspektů trestné činnosti a pochopit, co stálo za spácháním činu. Snaží se tedy zkoumat např. rodinné zázemí pachatele, vliv přátel, ale také chránit širokou veřejnost před případnou recidivou pachatele.

⁷ DERKS, J. Probace v Evropě. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2002. Prameny (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). 15-16 s.

3.1. Vznik a vývoj probace

Pokud bychom se odpoutali od klasického chápání probace, určitou formu dohledu bychom našli napříč každým obdobím lidské civilizace. Ať už je to vyhnanství z tlup během doby kamenné, pozdější dohled nad otroky či dohled nad padlými ženami v kláštorech. V mnohem pozdější době, konkrétně v 19. století, se objevuje myšlenka pomoci nejen nemocným a chudým, ale také lidem propuštěným ze žalářů. První úspěšné pokusy pomoci odsouzeným i propuštěným byly v rukách církevních organizací. Na jejich základě byla např. v roce 1823 založena *Nizozemská společnost pro morální pozvednutí vězňů*, která se zaměřovala na zajištění vzdělání, náboženského vědění a podpory po propuštění, často i materiální.⁸

Za zakladatele probace ve Spojených státech Amerických, kam se myšlenky přesunuly z evropského kontinentu, je považován John Augustus z Massachussetts, který v roce 1841 předstoupil před soud a prokazoval smysl osobní záruky za vybrané vězně. Vyzdvihoval účinnost zkušební doby, během které bude jedincům poskytována sociální podpora. Po ověření tohoto postupu byla probace, jakožto alternativa k nepodmíněnému trestu, zakotvena v zákoně ve státě Massachussetts již v roce 1878. Z USA se postupně formovala a rozšiřovala do anglosaského zákona (rok 1907) a později i do právních systémů ostatních států Evropy. Na rozdíl od amerického typu se zde probace rozvíjí z podmíněného odsouzení, které má mnohem delší tradici uplatňování. Vývoj, kterým prošla Anglie a Spojené státy, trval více než 100 let, oproti tomu v evropských státech se stihl stejný proces zvládnout během 20 let.⁹

Jak píše Rozum, Kotulan a Vůjtěch¹⁰, hlavním důvodem ukládání podmíněného trestu byla v minulosti, stejně jako dnes, snaha zabránění recidivy, která by mohla být zapříčiněna negativním působením vězeňského systému, stejně jako trestanců v něm. V důsledku odsouzení se mohou objevovat deprese a chuť se pomstít, tedy spáchat další trestný čin. V případě podmíněného trestu zůstává odsouzený ve svém prostředí s rodinou. Což se později, ve spojení s probačním působením, ukázalo jako mnohem efektivnější. Nicméně v této době obdoba dnešní probační a mediační služby neexistovala a působení bylo nekvalifikované a bez velké systematické organizace.

⁸ ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D., ed. Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů. Praha: Portál, 2010. 18 s.

⁹ ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D., ed. Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů. Praha: Portál, 2010. 18 s.

¹⁰ ROZUM, J., KOTULAN, P., VŮJTĚCH, J. Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR: výzkum uskutečněný v rámci programu Účinky transformace trestního zákonodárství na stav kriminality a zvyšování efektivnosti justice ve vztahu k bezpečnosti občanů v horizontu roku 2000. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). 8 s.

Od počátku 20. století dochází k postupné profesionalizaci dříve pouze dobrovolnické práce nekvalifikovaných lidí. Stanovují se pravidla, podle kterých bude pomoc uplatňována a zároveň dochází ke kontrole nad chováním odsouzeného. S dalšími úspěchy přicházejí první alternativní tresty a opatření, které s sebou nesly i zkušební (probační) období, které bylo nutné sledovat a informovat o něm příslušné autority - nejčastěji soudy. V Anglii v roce 1925 na základě těchto tendencí vzniká povinnost mít alespoň jednoho pracovníka, který tuto funkci bude zastávat.¹¹

Zásadním milníkem v historii probace v Británii bylo založení instituce *Probační inspekce Jejího Veličenstva (HM Inspectorate of Probation)*. Jedná se o samostatnou organizaci v působnosti ministra vnitra, která fungovala až do roku 2007. Později došlo k rozdělení a ke vzniku samostatného ministerstva spravedlnosti, pod které spadalo i dohlížení nad fungováním probační služby, včetně vzdělávání tamních pracovníků. Postupně se zaváděly nové alternativní tresty, jakým byl například trest obecně prospěšných prací. Po vzoru Velké Británie se tato instituce rozšiřovala i do dalších zemí.¹²

3.2. Vývoj a vznik probace v České republice

Počátek probace můžeme hledat v České republice již v 60. letech 20. století, přestože se jednalo spíše o formu sociální služby, než právně ukotveného přístupu. Hlavní roli v této oblasti měli odborníci z tzv. pomáhajících profesí, jejichž aktivity směřovaly k alternativnímu řešení trestů. Primární snaha byla odstranění příčin porušování právních norem, tedy posilování sociálně-výchovných prvků.¹³

Za velmi významný lze považovat rok 1968, kdy při Národním výboru hlavního města Prahy a Výzkumném ústavu kriminologickém vzniklo experimentální středisko ambulantní nápravné péče. Jeho hlavním zájmem byl projekt Výzkum faktorů recidivy. Tyto kroky pak dále vedly k vytvoření celostátního systému tzv. sociálních kurátorů, kteří působili na okresních úřadech a pracovali především se sociálně nepřízpůsobivými osobami, poskytovali poradenství a různé druhy pomoci. V následujících letech byla pozornost více zaměřena na mládež. Vznikl

11 ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D., ed. Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů. Praha: Portál, 2010. 19 s.

12 ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D., ed. Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů. Praha: Portál, 2010. 19-20 s.

13 DOUBRAVOVÁ D., OUŘEDNÍČKOVÁ L., ŠTERN P., URBAN M. Příručka pro probaci a mediaci. Praha: SPJ – Institut pro probaci a mediaci, 2001. A2, 1 s.

system kurátorů mládeže, kteří rovněž pracovali na okresních úřadech a mimo trestních věcí se zaměřovali také na občanskoprávní a rodinné problémy.¹⁴

Přestože už v této době snahy velmi připomínaly typické rysy probace, nebylo v žádném případě možné zařadit tyto služby mezi probační instituty po vzoru dnešní doby. Tímto zásadním opatřením bylo podmíněné propuštění s dohledem, kde podmínkou pro možnost podmíněného propuštění bylo vykonání části uloženého trestu. Nejedná se tedy o odklad trestu jako takového, ale pouze jeho části.¹⁵

V 70. letech se objevily určité prvky probační činnosti i na poli působnosti vězeňské služby ČR, tamní sociální pracovníci se snažili pomoci s udržováním vztahů a kontaktů s rodinou či s přípravou podmínek pro podmíněčné propuštění. Jejich další snahou bylo zlepšení zacházení s vězni, kteří do té doby neměli příliš možností, jak se takovému chování bránit. Další probační prvek, který se v tehdejší Československu objevil, byl tzv. ochranný dohled, který byl zaveden v souvislosti se zákonem č. 44/1973 Sb.. Tento institut měl fungovat na velmi podobném principu, jako současný probační dohled, nicméně v dobách socialistického režimu nebyl jeho smysl plně využit, a proto byl zákonem č. 175/1990 Sb. zrušen.¹⁶

Zásadní změny přicházejí dle Šterna¹⁷ až po roce 1989 se změnou politické situace v zemi. Toto období považujeme za počátek vývoje nového trestního práva. Jednou z nejvýznamnějších porevolučních změn bylo ustoupení od trestu smrti a nahrazení doživotním trestem odnětí svobody.

V oblasti alternativních trestů můžeme považovat, dle uvedených autorů, za první krok experiment Mimosoudní alternativa pro delikventní mládež, na kterou navázal i nový prvek v českém soudnictví, konkrétně aktivní zapojení pachatele se zaměřením na odstranění následků jeho jednání. V této době se poprvé objevuje možnost mediace mezi obviněným a poškozeným. Důležitým milníkem ve vývoji byl pak rok 1996, kdy se do trestního řádu zařazuje další alternativní trest – obecně prospěšné práce. Od roku 1998 se zavádějí trestně právní instituty, a to podmíněné odsouzení s dohledem a podmíněné upuštění od potrestání s dohledem. Zavedení těchto odklonů vedlo k mnohem rychlejšímu a efektivnějšímu řešení věci.¹⁸

K 1. 1. 2001 vstoupil v platnost zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě a ve změně zákona č. 2/1969 Sb. o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy

14 ŠČERBA, F.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2011. 167 s.

15 ŠČERBA, F.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2011. 167 s.

16 NOVOTNÝ O., ZAPLETAL J. a kol. Kriminologie. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2008, 246 a násl. s.

17 ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. ed. Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů. Praha: Portál, 2010. 11 s.

18 ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. ed. Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů. Praha: Portál, 2010., 11 s.

České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoníkem práce, ve znění pozdějších předpisů, a zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně - právní ochraně dětí. Probační a mediační služba je jednou z forem alternativního trestu pro pachatele. Dlouhodobě usiluje a zprostředkování možnosti řešení konfliktů spojených s trestnou činností a zároveň zajišťuje efektivní výkon alternativního trestu. V obou případech je zde kladen důraz na zájmy poškozených, ochranu komunity a prevenci kriminality.¹⁹

K dalším důvodům vzniku této instituce patřilo snížení stavů věznic, předcházení kriminalitě, omezení vzniku takového chování a motivace klienta k nápravě škody, kterou způsobil. Zároveň je kladen důraz na zohlednění zájmů oběti při řešení trestné činnosti a rovněž chránění celé společnosti před kriminalitou.²⁰

Nový trestní zákoník, který nabyl právní moci k 1. 1. 2010, je obdobou toho předešlého, z roku 2000. Navíc jsou ale zavedena další opatření, které lze dospělému pachateli uložit. Jedna z novinek se týká trestu obecně prospěšných prací, u kterého se změnila možnost prodloužení tohoto trestu a to až o šest měsíců, dále se snížila maximální hranice trestu z původních 400 hodin na 300 a zavedly se sankce za porušení, příkladem je přeměna trestu na nepodmíněný nebo na peněžitý trest. Dále je také rozšířena možnost ukládat probační dohled takovému pachateli, který je blízký věku mladistvého, a to konkrétně trest obecně prospěšných prací, domácího vězení a v neposlední řadě zákaz pobytu.²¹

19 ŠÁMAL, P. Trestní řád: komentář. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013, 4519 s.

20 ŠČERBA, F. Metody činnosti probační a mediační služby. Trestní právo. Praha: ASPI – Wolters Kluwer 2002, roč. 7, č. 6, 21-24 s.

21 ŠČERBA, F. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2011, 167-170 s.

4. Probační a mediační služba České republiky (PMS ČR)

Od začátku 21. století je Probační a mediační služba nová forma instituce v odvětví trestní politiky, která má základy ve dvou různých profesních oblastech – sociální práci a výkonu práva. Vzhledem k již zmíněné práci s odsouzenými lidmi se jedná především o právo trestní.

Matoušek charakterizuje Probační a mediační službu takto: „*Probační a mediační služba je specializovaná sociální služba působící v rámci Ministerstva spravedlnosti ČR. Pracují v ní úředníci a asistenti PMS. Její činnost je zaměřena na práci s pachateli a oběťmi trestných činů.*“²² Hlavní pracovní náplní služby je probace a mediace. Mimo práce s klienty PMS spolupracuje také s poškozenými, lidmi z klientova okolí, orgány činnými v trestním řízení a různými neziskovými organizacemi, které se zaměřují na pomoc v určitých oblastech, jako je například drogová závislost nebo oddlužení.

Matoušek považuje za hlavní cíle činnosti PMS integraci pachatele, participaci poškozeného a ochranu společnosti.

- Integrace pachatele je proces, který se snaží obnovit respekt obviněného k právnímu stavu společnosti a jeho seberealizaci. PMS se snaží o jeho znovu začlenění do společnosti bez páčání další trestné činnosti.
- Participace poškozeného má podstatu v obnovení jeho pocitu bezpečí a znovunabytí důvěry v právní systém. Jedná se o zapojení poškozeného do procesu jeho odškodnění.
- Ochrana společnosti vyplývá zejména z činnosti PMS, která směřuje k řešení konfliktních a rizikových stavů spojených s trestním řízením a realizací uložených alternativních trestů.²³

PMS vychází z konceptu restorativní justice²⁴, která je formou trestního soudnictví, jež se zaměřuje spíše na obnovení (z lat. restore) nežli na represí. Náprava pachatele je chápána jako proces přijetí vlastní odpovědnosti za svoje činy, prostřednictvím zapojení do nápravy následků svého vlastního jednání.²⁵

22 MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J., ed. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, 2005. 283 s.

23 MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J., ed. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, 2005. 286 s.

24 Jedná se o trestní soudnictví, jež se primárně zaměřuje na proces přijetí odpovědnosti za své činy a to prostřednictvím zapojení se do nápravy takového jednání.

25 ROZUM, J.: Činnost probační a mediační služby z pohledu restorativní justice. In. *Restorativní justice*. Sborník příspěvků a dokumentů. Ed. Z. Karabec. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha 2003, 30 s.

Jednotlivé principy restorativní justice můžeme charakterizovat takto:

- trestný čin je chápán jako konflikt mezi dvěma a více osobami a normami společnosti
- zločin je újma, kterou způsobil pachatel svým chováním oběti
- pachatel se aktivně podílí na náhradě škody způsobené trestnou činností.

V rámci této instituce má za úkol předcházet kriminalitě, omezovat rizika recidivy, motivovat pachatele k nápravě škody, vést k pocitu odpovědnosti za své životy a zohledňovat potřeby a zájmy oběti.²⁶

České zákony v současnosti obsahují kromě trestu odnětí svobody i tzv. alternativní tresty. Tyto tresty mohou nabýt několika podob, jimiž jsou: probační dohled, trest domácího vězení, obecně prospěšné práce, parole, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věci či jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, zákaz pobytu, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a společenské akce.²⁷

Z uvedeného plyne, že PMS realizuje významnou skupinu opatření, jež nahrazují nepodmíněný trest odnětí svobody. Využití probačního trestu s sebou nese celou řadu benefitů, díky kterým je probace považována za jednu z nejúčinnějších náhrad trestu odnětí svobody vůbec.

Mezi hlavní výhody probace patří:

- na pachatele nepůsobí škodlivé vlivy výkonu trestu odnětí svobody
- pachatel zůstává ve svém prostředí, udržuje vztahy s rodinou a může tak vést relativně běžný život, během kterého se učí přebírat zodpovědnost za svoje činy; zároveň má pachatel možnost snáz uhradit škodu způsobenou trestným činem
- pachateli se dostává pomoci v podobě dohledu probačního úředníka, což je vnímáno jako největší a nejdůležitější rozdíl ve srovnání s jinou alternativou k nepodmíněnému trestu.²⁸

4.1. Probační úředníci a asistenti

Ščerba definuje činnost PMS probačních úředníků a asistentů, kteří zajišťují výkon trestů, mezi nimiž je rozdíl v náplni práce a především její obtížnosti. Dle zákona má každý probační úředník povinnost, pokud chce vykonávat tuto činnost, mít ukončené magisterské

26 ROZUM, J.: Činnost probační a mediační služby z pohledu restorativní justice. In. *Restorativní justice*. Sborník příspěvků a dokumentů. Ed. Z. Karabec. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha 2003, 30 s.

27 VETEŠKA, J. *Mediace a probace v kontextu sociální andragogiky*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, str. 152

28 ŠČERBA, F.: *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges, 2011, 164 s.

vzdělání ze společenskovedního oboru a splnit odbornou zkoušku. Díky tomu vykonávají i obtížnější úkoly a náplň jejich práce je náročnější. Oproti tomu probační asistenti nemají vzdělání striktně dané, jejich náplní práce je především administrativa a úkoly, které jim probační úředník zadá.

Základní kurz pro probační úředníky trvá 12 měsíců a je plně zaštitěn PMS. Skládá se z teoretické a praktické části a oblastí jako je právo, společenské disciplíny, sociální práce a komunikační dovednosti. Probační asistenti vykonávají pouze 6 měsíční kurz, který je zakončen opět zkouškou. Mimo to musí být starší 21 let a mít trestní bezúhonnost.

Je pochopitelné, že na vzdělání a odbornost pracovníků PMS je kladen velký důraz, vzhledem k oblasti jejich působnosti. Dle zákona se zároveň vyžaduje, účast na dalším vzdělávání, seminářích a kurzech, je tedy nutné se dále sebevzdělávat, rozvíjet své schopnosti a prohlubovat znalosti. Stejně tak je nutné splňovat určité osobní předpoklady, jako je odolnost vůči stresu, dobré komunikační schopnosti, schopnost předcházet konfliktům, mít zdravé sebevědomí, být dostatečně asertivní a mít schopnost empatie, jelikož zde nevystupují pouze jako ti, co kárají ale také jako ti, co se snaží pomoci a nabízejí různé cesty a možnosti. Obecně se dá považovat tato činnost za psychicky velmi náročnou a je pro ni důležitá osobní odolnost a vyzrálost.²⁹

Dle zákona a příslušného § 6, jsou úředníci definováni jako: „*Úředník Probační a mediační služby musí být bezúhonný a svéprávný a musí mít vysokoškolské vzdělání v oblasti společenskovední získané ukončením studia v magisterském studijním programu a odbornou zkoušku, kterou mu středisko umožní vykonat po absolvování základního kvalifikačního vzdělání pro úředníky Probační a mediační služby.*”³⁰

4.1.1. Práva a povinnosti probačních pracovníků

Práva a povinnosti pracovníků PMS jsou zakotvena v ustanoveních § 7 až § 9 Zákona o Probační a mediační službě (dále jen ZPMS). Mají povinnost řídit se právními předpisy, pokyny předsedy senátu a jeho zástupce. Tyto pokyny ale nesmí nijak ovlivňovat způsob a výsledek probaci či mediace. Zároveň vždy musí být v první řadě myšleno na lidská práva a lidskou důstojnost. Probační pracovník se musí vyvarovat takového jednání, které by mohlo mařit účel celého trestního řízení, či by byly pochyby o jeho nestrannosti. (§ 7 odst. 1 ZPMS).

V případě, že obviněný neplní uložené povinnosti a omezení v rámci dohledu, je úředník povinen o takové skutečnosti neprodleně informovat pověřené osoby, jimiž jsou předseda

29 VĚTROVEC V. a spol. Zákon o mediaci a probaci: komentář. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. 93 a násl. s.
30 Zákon č. 257/2000 Sb., in: Sbirka zákonů 11.8., částka 74, ze dne 11. 8.

senátu, samosoudce nebo státní zástupce. Jestliže se jedná jen o méně závažné porušení podmínek, je možné udělit pouze napomenutí a upozornit dotyčného, že v případě zjištění závažných porušení bude informován předseda senátu, samosoudce či státní zástupce. (§ 7 odst. 3 ZPMS a § 51 odst. 2 TZ)

Každý probační pracovník pracuje s citlivými údaji, a proto je povinen zachovávat mlčenlivost. Ta neplatí pouze ve vztahu k policii, soudům nebo státním zástupcům, případně i ministerstvu. Pracovníky není možné následně vyslýchat ohledně informací, které se v souvislosti s výkonem své funkce dověděli. Jedinou výjimku tvoří případy zákonem uložené povinnosti překazít spáchání trestného činu nebo takový čin oznámit. (§ 9 odst. 1-2 ZPMS) ³¹

Pracovníci jsou oprávněni nahlížet do trestních spisů, dělat si poznámky, případně pořizovat jejich kopie. Mohou se obracet na státní orgány a dožadovat se údajů potřebných pro výkon probace a mediace. Mají právo navštěvovat obviněného ve vazbě nebo ve výkonu trestu. Podle novely trestního zákona z roku 2001 mohou v rámci výkonu probace vstupovat do obydlí odsouzeného bez udělení jeho souhlasu. (§ 7 odst. 2 ZPMS) ³²

4.2. Obecné vymezení výkonu PMS

Fungování PMS ČR je zakotveno v již několikrát zmiňovaném Zákoně č. 257/2000 Sb. o PMS. Při těchto činnostech dochází k bezprostřednímu kontaktu s odsouzenými a poškozenými, či blízkými odsouzeného. Zároveň ale probační pracovník spolupracuje se soudními orgány a dalšími subjekty činnými v trestně právním řízení.

Stádia trestního řízení můžeme rozlišovat z hlediska kontaktu odsouzeného s PMS, použitých postupů a charakteru služeb, dále podle spolupráce s odsouzeným, zda je dobrovolná či nikoli, jaké jsou možnosti kontroly výkonu trestu a přinucení a jako poslední bych v rámci stádia trestního řízení zmínila význam zpráv a dokumentací dodaných PMS. Vždy ale záleží na fázi, ve které se PMS v souvislosti s daným případem nachází.

Výkon práce probačních pracovníků spadá to těchto fází:

- fáze předrozsudková
- fáze porozsudková
- fáze vykonávací

31 VĚTROVEC V. a spol. Zákon o mediaci a probaci: komentář. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, 93-99 s.

32 VĚTROVEC V. a spol. Zákon o mediaci a probaci: komentář. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, 93-99 s.

Předrozsudková fáze

Patří sem všechny úkony PMS před vynesením rozsudku. Typickým znakem je objasňování příčin spáchání trestného činu či urovnání vztahů mezi jednotlivými stranami sporu. V této fázi je možné uplatnění odklonů či náhrada vazby probačním dohledem. Probační pracovník se snaží společně s klientem najít způsob, jak ho zapojit do řešení sporu, během toho pracovník vypracovává podklady pro rozhodnutí soudu a státního zástupce.

Obviněný se snaží vyřešit následky svých činů a pochopit, jaké okolnosti ho vedly k jejich spáchání. Důležitá je též osoba poškozeného, která v této fázi probace představuje důležitý prvek. Svou účastí na probaci dostává příležitost pochopit, proč se právě on stal obětí trestného činu a jaké jsou možnosti zmírnění škod, jež mu obviněný způsobil. Zároveň se rozhoduje, zda se aktivně zapojí do řešení sporu.³³

Obě tyto strany, pachatel i poškozený, jsou seznámeny s možnostmi alternativních řešení trestního sporu. Zásadní úlohu zde plní mediace, jakožto metoda alternativního přístupu při řešení trestní věci. Tyto služby ale nejsou ani pro jednoho z účastníků sporu povinné, proto jich nemusí využít. V případě, že se rozhodnou je nevyužít, spolupráce s PMS tím končí. Ukončení spolupráce může nastat i tehdy, pokud se nároky na řešení sporu neslučují se zájmy PMS.³⁴

Do oblasti činností můžeme pro část předrozsudkovou dále zařadit:

- obstarávání podkladů o osobě obviněného a jeho sociálním zázemí (vypracovávání tzv. Probační zprávy před rozhodnutím)
- vytváření podmínek pro mimosoudní řešení sporu
- vykonávání dohledu, v případě nahrazení vazby dohledem.³⁵

Veškeré poklady, které jsou během této doby vypracovány, mohou být důležitým prvkem v rozhodnutí o náhradě vazby jiným typem trestu a o odklonu.

Porozsudková fáze

Hlavní činnost v porozsudkové fázi pramení z pravomocného rozhodnutí soudu a státního zástupce. Náplní práce probačních pracovníků je především zajistit účinnou realizaci tohoto rozsudku, nejčastěji probace. Jak jsem již několikrát uvedla, v rámci probace se

33 ŽATECKÁ, E. Postavení a úkoly probační a mediační služby. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007, 63 s.

34 DOUBRAVOVÁ, D., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., ŠTERN, P., URBAN, M. Příručka pro probaci a mediaci. Praha: SPJ – Institut pro probaci a mediaci, 2001, D3. 3 s.

35 ŽATECKÁ, E. Postavení a úkoly probační a mediační služby. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007, 57-60 s.

pracovník snaží odborně působit na klienta, vést ho k nápravě škod a pomáhá udržovat dobré sociální vazby klienta. Toto působení dělíme na dvě složky: represivní a motivační. Pracovníci jsou vázáni rozhodnutím soudu a jeho rozsah nemohou překročit. Pokud se jedná o kontrolu a dohled nad klientem, je tím myšlena represivní složka. Zároveň je ale snahou pracovníka nestigmatizovat klienta, nenahlížet na něj jako na někoho, kdo se nikdy nezmění a ponese si navždy označení “odsouzený”. Právě v tomto smyslu hovoříme o složce motivační. Pracovník klientovi pomáhá nastolit řád a vést takový život, ve kterém se nebude dopouštět žádného protizákonného jednání. V této fázi pracovník i nadále komunikuje s poškozeným a informuje ho o vývoji situace.³⁶

Vykonávací fáze

Jedná se o další zásadní činnost PMS. Celkově by se dalo říci, že právě vykonávací fáze představuje hlavní oblast, ve které se služby PMS uplatňují. Zařazujeme sem náhradu vazby dohledem, podmíněné propuštění z trestu odnětí svobody, obecně prospěšné práce a kontrolu nad ostatními alternativními tresty. Pracovník dále působí na klienta, aby nedošlo k recidivě, podporuje vztahy s rodinou, konzultuje s ním jeho finanční situaci a snaží se společně nalézt cestu placení dluhů. Toto působení můžeme označit za jakousi převýchovu a nastavení zdravých hodnot.³⁷

Během všech fází je zajišťována i pomoc skrze sociální a terapeutické programy, a to především klientům závislým na omamných a psychotropních látkách. V takových případech spolupracují pracovníci i s organizacemi, které se na uživatele drog specializují a jsou schopni nabídnout plně kvalifikovanou pomoc, které by se jim nemuselo v rámci PMS dostat. (§ 4 odst. 3 zákona o PMS).

4.3. Úkoly PMS

Probační a mediační služba má zásadní význam při vykonávání alternativních trestů. Jak jsem již několikrát zmínila, činnost probačních pracovníků vychází ze zákona o Probační a mediační službě, vždy ale záleží také na okolnostech, jaký případ je řešen, s jakým klientem pracovník pracuje a zejména na tom, jaké alternativní opatření bylo soudem nařízeno.

³⁶ DOUBRAVOVÁ, D., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., ŠTERN, P., URBAN, M. Příručka pro probaci a mediaci. Praha: SPJ – Institut pro probaci a mediaci, 2001. D3, 5 s.

³⁷ RIZMAN, S., ŠÁMAL, P., SOTOLÁŘ, A. K problematice zvláštních alternativních druhů trestního řízení. Trestní právo, 1997. č. 1, 12-13 s.

Jedním z úkolů je **kontrola během zkušební doby**, o které hovoří zák. o PMS v § 4 odst. 2 písm. d). V současné době zákon hovoří o pěti institutech, které jsou spojeny se zkušební dobou:

- podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody
- podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody
- podmíněné upuštění od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti
- zákaz pobytu a zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce
- podmíněné zastavení trestního stíhání a podmíněné odložení podání návrhu na potrestání.³⁸

Zkušební dobu můžeme najít i u jiných typů dohledu, jejich charakter se ale liší. V případě kontroly má pracovník povinnost podávat zprávy o životě a chování odsouzeného a v případě závažných porušení informovat ihned soudce nebo státního zástupce, například při důvodech k nařízení výkonu trestu. Informace o porušení získává jak od policie, tak i z přímého okolí klienta, ať už to jsou rodinní příslušníci, zaměstnavatelé, přátelé a spolupracovníci. Je více než jasné, že ne vždy se tyto podstatné skutečnosti dostanou k pracovníkovi písemnou formou, musí tedy často vyjíždět do terénu a získávat tyto informace osobně od výše uvedených osob.³⁹

Další oblastí, o které Ščerba hovoří, je **zajištění výkonu trestu obecně prospěšných prací**. Jak již název trestu napovídá, jedná se o práci prospěšnou okolí, za kterou není vyplácena mzda. Pracovníci PMS zajišťují výkon trestu konkrétně ve třech rovinách. Tou první je zjišťování a poskytování informací, zda bude daná práce pro klienta vhodná, či nikoli. Zjišťování informací je důležité zejména ze zdravotních důvodů a z hlediska postojů odsouzeného k tomuto typu trestu. Druhou částí je společné vyhledávání možností, kam bude dotyčný umístěn, v případě že jsou obecně prospěšné práce zhodnoceny jako vhodný typ trestu. Úkolem probačního pracovníka je zvolit co nejvhodnější místo, často se jedná o výkon v místě bydliště. Zde je důležité zmínit, že právní úprava z roku 2010 posílila postavení a váhu slova probačních pracovníků, kteří od této chvíle sami podávají návrh na umístění, stejně jako o něm rozhodují. Třetí a tedy i poslední oblastí je kontrola vykonávání trestu. Zde je nutná spolupráce s organizací či institucí, u které je odsouzený pro výkon obecně prospěšných prací umístěn, neboť není možné, aby sám pracovník každý den kontroloval, zda trest plní či nikoli. Každý

38 Zákon č. 257/2000 Sb., in: Sbirka zákonů 11.8., částka 74, ze dne 11. 8.

39 ŠČERBA, F. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2011. 359-361 s.

den je podrobně plánován a odsouzený musí plnit časový harmonogram.⁴⁰ V současné chvíli probační pracovníci spolupracují i s neveřejnými institucemi a snaží se využívat potenciál daného klienta.⁴¹

Při **zajištění výkonu trestu domácího vězení** uplatňuje pracovník podobné postupy, jako u trestu obecně prospěšných prací. Především se jedná o tzv. předběžné šetření, kdy je hlavní náplní zjišťování informací pro soudy a vypracování zprávy o těchto skutečnostech. Do hlavní oblasti činností spadá, již po pravomocném uložení kontaktovat odsouzeného, projednat s ním podmínky a zároveň poučit jak jeho, tak osoby ve společné domácnosti o povinnostech a omezeních, které se k trestu vážou. Pracovník si dále musí obstarat všechny zásadní informace o zaměstnání a rodinných poměrech odsouzeného a v místě uvedeného bydliště ho navštívit. Opět, stejně jako u předchozích trestů, je zásadní kontrola výkonu trestu domácího vězení, ať už je to osobní hlášená, namátková, elektronická či telefonická kontrola.⁴²

Dalším úkolem PMS je poskytovat **soudní pomoc**, jinak řečeno zajistit **přípravu zpráv před rozhodnutím soudu**. Jedná se o obstarávání podkladů o obviněném, o jeho sociálním zázemí, a rodině. Zvláštní důraz na tuto činnost je kladen především u trestu obecně prospěšných prací, trestu domácího vězení a peněžitého trestu. Pracovníci PMS mají velké možnosti v obstarávání těchto informací, a tak velmi napomáhají jiným orgánům činným v trestním řízení. Může se stát, že tyto zprávy obsahují i polehčující okolnosti a soud k nim přihlédne. Je proto zásadní, aby osoba pracovníka PMS vstoupila do přípravného řízení co nejdříve a zpráva byla k dispozici již před zahájením hlavního líčení. Pokud se tak stane, soud má možnost rozhodnout o odklonu či narovnání právě během přípravného řízení. Dalším důvodem pro včasné vypracování zprávy je možnost vyřízení věci trestním příkazem, čímž pracovník usnadní soudu zvolení té nejvhodnější sankce vůči obviněnému.⁴³

Jak jsem již zmínila, důležité postavení má soudní pomoc především u trestu obecně prospěšných prací, kdy právě zahájení spolupráce ještě před líčením je tou nejspolehlivější cestou k úspěšnému vykonání trestu. Zpráva by měla obsahovat informace o zdravotní způsobilosti, postoji obviněného ke spáchanému činu, motivaci trest vykonat, o časových možnostech souvisejících se zaměstnáním či studiem, o vzdělání, dovednostech, sociálním zázemí a případné předchozí trestné činnosti. Závěrem je nutné uvést, zda pracovník doporučuje uložení trestu obecně prospěšných prací či nikoli. Podobný postup je i u trestu domácího vězení.

40 ŠČERBA, F. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2011. 359-361 s.

41 V praxi si to můžeme představit například tak, že je odsouzený cizinec, případně učitel anglického jazyka a je mu uloženo docházet do školy učit jazyk. V takovém případě je ale kladen větší důraz na kontrolu.

42 ŠČERBA, F. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2011. 362-367 s.

43 ŠČERBA, F. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2011. 362-367 s.

Nemalou roli sehraává soudní pomoc i u peněžitého trestu. Soud v takovém případě přihlíží k majetkovým poměrům pachatele, kterých se právě zpráva primárně týká.⁴⁴

Zajištění výkonu dohledu nad soudem uloženými opatřeními je úkol, který je zákonem uložen pouze Probační a mediační službě. Patří sem zejména – pravidelný osobní kontakt klienta s probačním úředníkem, spolupráce při vytvoření a následné realizaci probačního plánu dohledu a s tím související kontrola podmínek, které jsou pachateli uloženy soudem.⁴⁵

Posledním úkolem je **hodnocení potřeb a rizik**. Jedná se o jeden z prvků přípravné zprávy soudům, ale také je tato metoda používána během kontroly a celého průběhu spolupráce s pachatelem. Pro samotné hodnocení jsou zpracovávány tzv. hodnotící nástroje, které se během historie PMS neustále vyvíjely.⁴⁶

Dle Matouškové⁴⁷ byl jako první hodnotící nástroj využíván pohled několika probačních pracovníků založený na zkušenostech a vlastních názorech, který se využíval především pro stanovení míry pravděpodobnosti recidivy, nicméně pro svoji subjektivní povahu se velmi často lišil. Později byly, dle citované autorky, zařazeny statistické a dynamické faktory, které souvisely s trestnou činností. Mezi dynamické faktory patřil věk, pohlaví a kriminální minulost. Statistické faktory se skládaly ze závislostí pachatele na návykových látkách, zaměstnání, bydlení, vztahů apod. Podle míry zastoupení jednotlivých faktorů se poté opět predikovalo, zda dojde k recidivě a s jakou pravděpodobností. Později byly zavedeny ještě dvě další koncepce, a to konkrétně faktor recidivy a rizika vzniku újmy. Kromě hodnocení sociálních, zdravotních, vzdělávacích a finančních potřeb a jejich souvislosti s trestným činem se přidává také sebehodnocení pachatele. V současné době se využívá hodnotící nástroj s názvem Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených (SARPO).⁴⁸

44 SOTOLÁŘ, A., ŠÁMAL, P., a PÚRY, F., Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H. Beck, 2000. 403-406 s.

45 podle Zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník § 49 odst.

46 SOTOLÁŘ, A., ŠÁMAL, P., a PÚRY, F., Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H. Beck, 2000. 403-406 s.

47 ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. ed. Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů. Praha: Portál, 2010. 124-129 s.

48 ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. ed. Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů. Praha: Portál, 2010. 124-129 s.

5. Probační činnosti

5.1. Probační dohled

„Probační dohled představuje určitou vyšší kvalifikovanější formu sledování podmíněně odsouzeného obsahující nejen kontrolu, ale též prvky sociální, psychologické a pedagogické pomoci a poradenství odsouzenému, jeho odborné vedení a kontrolování, přičemž cílem je snížit rizika dalšího páčání trestné činnosti, přispět k začlenění odsouzeného do společnosti, podporovat jeho schopnosti a motivovat jej k tomu, aby žil v souladu s normami společnosti a bylo tak dosaženo účelu trestu, tedy převýchova pachatele.“⁴⁹

Úkolem probačních pracovníků, kteří vykonávají probační dohled, je především být v osobním kontaktu s klientem, mít zmapované potřeby a rizika klienta, společné vytvoření plánu probačního dohledu, kontrola dodržování podmínek uložených soudem či vyplývajících ze zákona, vyhodnocování a průběžná aktualizace dohledového plánu.

Za základní pilíře dohledu lze označit kontrolu a pomoc. Probační pracovník se tedy pohybuje na rozhraní psychologa a zároveň zástupce zákona. Na prvním místě je kontrola pachatelovo chování, čímž se pracovník podílí na zajištění ochrany společnosti a snížení rizika opakování trestné činnosti. Znamená to, že pracovník vede klienta cíleně k řádnému životu a zdržení se recidivy. Rovněž spolupracuje se sociálním okolím pachatele a zprostředkovává kontakty na další organizace a odborníky. Pracovník se řídí, stejně jako v jiných oblastech činnosti, principy restorativní justice, kde nejde jen o vykonání trestu, ale také o obnovu narušených vztahů v souvislosti s trestným činem, jenž pachatel vykonal.⁵⁰

Prvním krokem by vždy mělo být navázání kontaktu pracovníka PMS s odsouzeným, kterému byl dohled uložen. Zpravidla se tak děje během jednoho týdne od obdržení pravomocného rozhodnutí soudu. V případě dohledu je velmi důležité využívat aktivní nástroje, které přímo zapojují klienta. Tím nejdůležitějším je rozhovor, během kterého se pracovník s klientem seznamuje a je na něm založena celá vzájemná spolupráce. Další hojně využívanou metodou je již zmiňované hodnocení a mapování potřeb a rizik, během kterého zjišťujeme informace o odsouzeném, jaké byly okolnosti spáchání trestného činu a zda jsou zde rizika recidivy. Na základě vyhodnocení těchto údajů pak probační pracovník navrhuje taková opatření, která povedou ke snížení rizika opakování činnosti a zahrnuje je do probačního plánu.

⁴⁹ KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. et al. Základy kriminologie a trestní politiky. 1 vyd. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2005. 254 s.

⁵⁰ SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. 1 vyd. Praha: Nakladatelství C.H.BECK, 2000, 241-245 s.

Zároveň určí intenzitu setkávání, která je obvykle v začátcích četnější a pokud klient plní veškeré své povinnosti uložené soudem, tak se později intenzita schůzek snižuje.⁵¹

Pro úspěšný průběh dohledu je důležitý pozitivní vztah mezi oběma stranami, což se může zdát jako obtížné, vzhledem k faktu, že probační pracovník nenabízí pouze pomoc, ale zároveň kontroluje. Je nutné, aby kontrola byla vždy na prvním místě, čímž je chráněna společnost a zároveň se tím předchází recidivě. Hned za ním stojí zmíněná pomoc a odborné vedení, jehož cílem je, aby pachatel v budoucnu vedl řádný život.

5.1.1. Postup

Pracovník by měl být na klienta vždy dobře připraven, a proto ihned po přidělení „případu“ písemně vyzve klienta ke schůzce (pokud tak nečiní sám například po propuštění z vězení). Dále si prostuduje veškeré písemnosti, které se osoby odsouzeného týkají; jedná se o pověření od soudu, rozsudek, opis z rejstříku trestů a evidence přestupků a informace o předchozí trestné činnosti, pokud nějaká byla. Je nezbytně nutné, aby pracovník zaujal objektivní a neutrální postoj, ale zároveň neměl přehnaná očekávání. Stává se, že klient vůbec nedorazí nebo se dostaví pod vlivem návykových látek. Pokud pracovník shledá, že tohoto postoje nebude schopen, například v důsledku povahy spáchané trestné činnosti, přenechá klienta jinému zaměstnanci probační služby.

Během prvního setkání je klient poučen o průběhu dohledu, jeho podmínkách a také o povinnostech, které musí plnit. Podle zákona má klient tyto povinnosti:

- spolupracovat a plnit plán dohledu
- vždy se dostavovat na schůzku dle stanoveného harmonogramu
- informovat o pobytu, zaměstnání, příjmech, dodržování omezení a povinností daných soudem
- umožnit pracovníkovi návštěvu v místě bydliště.⁵²

Vždy je nutné si s klientem ověřit, zda veškeré informace ohledně probace chápe, týká se to především povinností, jejich plnění a následcích v případě neplnění. Všechny informace jsou shrnuty v písemné podobě, vytištěny ve dvou vyhotoveních, podepsány a jeden z výtisků si klient odnáší s sebou, aby si všechny náležitosti mohl kdykoli připomenout.

51 ŠČERBA, F. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2011. 372-374 s.

52 ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. ed. Probace a mediaci: možnosti řešení trestných činů. Praha: Portál, 2010. 74-76 s.

5.1.2. Probační plán dohledu

Jedná se o základní prvek výkonu probačního dohledu. Jeho podstata je ve stanovení individuálního programu, ve kterém jsou jednotlivé povinnosti velmi konkrétně popsány. Rada pro probaci a mediaci navrhuje pravidla, dle kterých jsou probační plány vytvářeny, je tomu tak z nařízení zákona č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě.

V zákonné lhůtě šesti měsíců, od počátku spolupráce s klientem, má pracovník za úkol tento plán sestavit a v průběhu ho aktualizovat. Pracovník pak vždy zaznamenává veškeré dílčí činnosti klienta k napravení škod, splněné povinnosti a úkoly. Zákon hovoří o spolupráci pracovníka s odsouzeným při vytváření plánu. Chování klienta nám může leccos ukázat a zároveň ho samotná spolupráce může motivovat. Na druhé straně, pokud odsouzený spolupracovat nechce, neznamená to, že by se probační plán nevytvořil, pouze bude dílem jen jedné ze stran.

Pracovník PMS nemá pravomoc ukládat další povinnosti mimo těch, které jsou určeny soudem, nicméně v jeho kompetenci je doporučit klientovi jednotlivé aktivity, které by mu mohly pomoci při jeho snaze vést řádný život. Typickým příkladem může být zařazení se do resocializačního programu, do kterého může pachatel docházet dobrovolně.⁵³

Probační plán by měl vždy obsahovat tyto náležitosti:

- doba platnosti probačního plánu
- způsob plnění a kontroly, jaká jsou omezení a povinnosti, v případě uložení soudem
- konkrétní cíle probačního plánu
- způsob, jakým bude probační dohled realizován (zejména nastavení frekvence setkávání, jakým způsobem se budou vyjednávat termíny schůzek a omlouvat absence, jaké jsou sankce za porušení dohledu, postupy pracovníka při ověřování chování odsouzeného na jednotlivých místech atd.)
- způsob, jakým probační pracovník bude informovat soudy a v jakých lhůtách.

Čím více bude plán konkrétní, tím se usnadní společná spolupráce a předejde se tak případným nesrovnalostem.⁵⁴

Jednou ze složek probačního plánu je i ujednání návštěvy v místě bydliště. Jejím cílem je poznat přirozené prostředí klienta, jeho zázemí a blízké osoby s ním žijící. Zároveň si tím

53 ŠČERBA, F. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2011. 375-377 s.

54 ŠČERBA, F. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2011. 375-377 s.

pracovník ověřuje, zda sdělované skutečnosti jsou pravdivé či nikoli. Navštívit může pracovník klienta nejen doma, ale také v zaměstnání, v obou případech se jedná o návštěvy předem domluvené. K namátkovým kontrolám pak dochází tehdy, pokud dosavadní průběh dohledu nesplňuje probační plán a klient nedodrží své povinnosti a omezení.

V průběhu spolupráce pracovník průběžně informuje soud. Zpravidla se zpráva o průběhu dohledu odesílá jednou za šest měsíců, případně častěji, když klient neplní podmínky. Před koncem zkušební doby se odesílá tzv. závěrečná zpráva, jakési zhodnocení celého průběhu a zároveň jasné sdělení o tom, jestli odsouzený své povinnosti plnil či nikoli. Tato zpráva slouží jako podklad pro rozhodnutí soudu, zda se klient osvědčil nebo neosvědčil.⁵⁵

5.1.3. Uložení probačního dohledu

Dohled může být uložen v několika případech, jedná se o:

- náhrada vazby dohledem
- podmíněné upuštění od potrestání
- podmíněné odsouzení pachatele
- podmíněné propuštění z trestu odnětí svobody
- předčasné ukončení protialkoholní nebo protidrogové léčby
- porušení podmínek trestu obecně prospěšných prací.

V případě náhrady vazby dohledem se jedná o zcela specifický postup. Probíhá v době, kdy soud ještě nerozhodl o klientově vině či nevině. Je tedy nutné jednat s ním na jedné straně jako s nevinným a zároveň, na straně druhé, zajistit průběh tak trestu, aby byl alternativou k vazbě. Kontakt s pracovníkem v takovém případě bývá opravdu častý, není výjimkou ani setkávání se několikrát do týdne.⁵⁶

5.2. Činnosti PMS v rámci trestu obecně prospěšných prací

Trest obecně prospěšných prací (dále jen OPP) je považován za jeden ze zásadních kroků moderního trestního práva a zároveň jsou do něj vkládány největší naděje na úspěch. Vzhledem k tomu, jakou podstatu tento trest jako takový má, je primárně určen prvopachatelům nikoli recidivistům. Stejně jako u trestů ostatních zůstává odsouzený ve svém přirozeném

⁵⁵ ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. ed. Probace a mediaci: možnosti řešení trestných činů. Praha: Portál, 2010. 78-82 s.

⁵⁶ ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. ed. Probace a mediaci: možnosti řešení trestných činů. Praha: Portál, 2010. 84 s.

prostředí a prostřednictvím práce směřující k obecnému blahu napravuje činy, které způsobil. Zásadní podmínkou pro udělení této sankce je ochota spolupracovat, což je v některých státech zavedeno do zákona i jako podepsaný souhlas pachatele s výkonem tohoto trestu.⁵⁷

Zákon konkrétně vymezuje případy, ve kterých je možné obecně prospěšné práce uložit, jedná se o:

- takový trestný čin, jehož horní hranice nepřesáhla 5 let, přičemž rozhodující je sazba toho kterého trestu stanovená ve zvláštní části zákona
- vzhledem k povaze spáchanému trestnému činu existuje předpoklad, že uložení tohoto trestu bude stačit a nebude žádného dalšího opatření potřeba.⁵⁸

Jak jsem již výše naznačila, trest je ukládán především za činy menší závažnosti a tehdy, pokud soud usoudí, že účelu lze touto cestou dosáhnout. Trest je možné uložit samostatně či v kombinaci s jiným, vždy je ale důležité zhodnotit, zda bude účel sankce zachován.

Hlavní podstatou činnosti je, že je trest vykonán v rozsahu stanoveným soudem, tato práce je vykonána samostatně, zdarma a v pachatelově volném čase. Zároveň je nutné, aby byla splněna podmínka obecného prospěchu, zákon tedy vymezuje přesnou oblast, do které spadá práce ve prospěch obcí, nebo ve prospěch státních či jiných obecně prospěšných institucí, které se zabývají vědou, vzděláním, službami ve prospěch mládeže či zvířat, humanitární, sociální, náboženskou nebo tělovýchovnou činností.⁵⁹

V pravomoci soudu je uložit trest od 50 do 300 hodin. Tato hranice je pevná a ani v mimořádném případě ji není možné zkrátit nebo prodloužit. Toto nařízení způsobuje občas problémy, pokud pachatel již dříve nějaký trest OPP měl, nedokončil ho a soudy mu uloží další trest, aniž by si zkontrolovaly, jestli je to přípustné. Náprava této chyby je následně možná jen za použití některého mimořádného opravného prostředku.⁶⁰

Další pravomocí je uložení dalších omezení, které jsou vykonány společně. Obvykle je, jak píše Šámal⁶¹, pachateli uložena povinnost nahradit způsobenou škodu. Tyto povinnosti a omezení jsou pak zásadním prvkem během posuzování, zda se pachatel napravil nebo zda je nutné uložit mu trest odnětí svobody. Jednou z povinností je vykonat OPP do jednoho roku ode dne nařízení soudu. Toto neplatí v případě, že nastali takové zásadní události, které znemožnili

57 ŽATECKÁ, E. Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Ostrava: Key Publishing, 2007. 20 s.

58 Zákon č. 40/2009 Sb., in: Sbírka zákonů 11.8., částka 11, ze dne 9.2.

59 PŘESLIČKOVÁ, H., GAJDOŠ, R., KRUTINA, M.. Obecně prospěšné práce a další instituty restorativní justice: informativní brožura pro obce, nevládní organizace a účastníky trestního řízení. Praha: Český helsinský výbor, 2003. 8-11 s.

60 SOTOLÁŘ, A., ŠÁMAL, P., PÚRY, F. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H. Beck, 2000. Beckovy příručky pro právní praxi. 322 s.

61 ŠÁMAL, P. Trestní řád: komentář. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013. 1960 s.

trest vykonávat. Jedná se konkrétně o zdravotní omezení, pobyt v cizině nebo jiné zákonné překážky. Soud může počátek posunout nebo také přerušit.⁶²

5.2.1. Postup

Po samotném rozhodnutí o udělení trestu obecně prospěšných prací soudy oslovují PMS a pracovníka pověří, aby zkontaktoval pachatele a domluvil se s ním na osobním setkání. Základní metodou, stejně jako u předchozího dohledu, je rozhovor. Na komunikaci s klientem stojí úspěch nejen samotného jednání, ale dle mého názoru i veškerá činnost Probační a mediační služby jako takové.

Po obdržení veškerých písemností si pracovník nastuduje konkrétní případ a zavede probační spis. Následuje zmapování aktuální situace v regionu, zda a kde jsou volná místa pro výkon trestu OPP. Během prvního setkání seznámí pracovník klienta se všemi podmínkami a domluví se na místě výkonu trestu.⁶³ Opět je velmi důležité vylíčit veškeré podmínky a povinnosti velmi konkrétně a předejít tak případným nesrovnalostem v budoucnu. Následně je klient dotazován na informace o jeho osobě.

Informace, které pracovník zjišťuje, jsou následující:

- jaký je postoj klienta ke spáchanému trestnému činu a míra motivace trest vykonat
- jaké jsou klientovi časové možnosti (s ohledem na zaměstnání, studium či rodinnou situaci)
- jaké má klient dosažené nejvyšší vzdělání a jiné odborné kvalifikace
- jaký je jeho zdravotní stav, zda je klient nějak omezen (vždy je nutné tyto informace podložit lékařskou zprávou)
- jaké jsou rodinné a sociální poměry
- zda za sebou má klient nějakou trestnou minulost.

A jakékoli další podstatné skutečnosti, které pracovník shledá jako důležité s ohledem na projednávaný případ.⁶⁴

Následuje samotný výkon činnosti. V ideálním případě se první schůzky v konkrétní organizaci, ve které bude klient plnit trest obecně prospěšných prací, účastní společně s klientem i probační pracovník. To ale není mnohdy z časových důvodů možné, a proto je nutné

62 ŠÁMAL, P. Trestní řád: komentář. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013. 1960 s.

63 Obvykle se vybírá místo v blízkosti klientova bydliště. Stává se ale, že si klient toto nepřeje (často z důvodu, že by mohl být někým známým viděn) a vybírá se tedy v jiné oblasti.

64 ŽATECKÁ, E. Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Ostrava: Key Publishing, 2007. 82-84 s.

jmenovat kontaktní osobu, která o všech podmínkách a jejich organizačním zařazení informuje PMS. Mezi nejdůležitější informace patří zejména to, zda se klient dostavil ve 14 denní lhůtě k projednání podrobností a organizaci časového harmonogramu. Zároveň se v tuto chvíli stanovuje datum, od kterého k plnění bude docházet. Jestliže se tak nestane, pracovník PMS klienta opět zkontaktuje a důrazně ho upozorní na následky, které z jeho jednání vyplývají. Stejně tak pokud dojde kdykoli v průběhu trestu k nějakému porušení, kontaktní osoba neprodleně kontaktuje probačního pracovníka a následuje upozornění na důsledky vyplývající z tohoto chování. V případě dlouhodobého porušování může dojít k přeměně na nepodmíněný trest, a to jak po dobu nevykonané části, tak v délce celého trestu.⁶⁵

Pokud klient náležitě plní své povinnosti, je kontrolován obvykle 2x do měsíce a zároveň v pravidelných intervalech navštěvuje probačního pracovníka, který mu také pomáhá s plněním soudem nařízených opatření, kterými je nejčastěji zaplacení škody a nákladů soudního řízení. Zároveň se snaží klienta motivovat k vedení řádného života, využívání nabídek neziskových organizací, které by mohly být nápomocny v řešení řady klientových problémů.⁶⁶

O dokončení trestu OPP informuje probační pracovník příslušný soud a přiloží k této zprávě rovněž hodnocení, jak samotný trest plnit a informace o náhradě škody. Dle § 45 TZ v případě řádného ukončení trestu, je na klienta nahlíženo, jako by nebyl nikdy odsouzen a je mu vymazán záznam z rejstříku trestů.

5.3. PMS a trest domácího vězení

Kořeny trestu domácího vězení jsou poměrně hluboké, již v trestním zákoně 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích o něm hovoří v souvislosti s takovými pachateli, kteří byli do té chvíle bezúhonní a zároveň by kvůli odnětí trestu svobody nemohli obstarávat svoji podnikatelskou činnost či práci v úřadě - podmínkou pro uložení tohoto trestu musel být slib, že během výkonu se nevzdálí od svého domu, případně mu byl přidělen strážce, který pachatele hlídal.⁶⁷

Do českého právního řádu byl trest domácího vězení zařazen k 1.1.2010. Stejně jako v případě obecně prospěšných prací je trest domácího vězení uložen jen takovým pachatelům, u kterých je předpoklad, že dalšího trestu nebude třeba a spáchaný čin není svou povahou příliš závažný. Obvykle tedy jde o jakýkoli čin z nedbalosti nebo úmyslný trestný čin, jehož hranice

⁶⁵ DOUBRAVOVA, D., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., ŠTERN, P., URBAN, M. Příručka pro probaci a mediaci. Praha: SPJ – Institut pro probaci a mediaci, 2001.

⁶⁶ ŽATECKÁ, E. Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Ostrava: Key Publishing, 2007. 85 s.

⁶⁷ ŠČERBA, F. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2011. 308 s.

nepřesahuje pět let. Trest je možné uložit v kombinaci s jiným, logicky ale z názvu vyplývá, že kombinovat nelze s uložením trestu odnětí svobody.

Domácí vězení je považováno za nejpřísnější alternativu k trestu odnětí svobody, tedy druhý nejpřísnější trest vůbec; někteří odsouzení ho považují dokonce za přísnější formu než krátkodobé umístění ve věznici, a to i přes to, že délka trestu domácího vězení má maximální hranici dva roky a ve zvláštních případech pět let.⁶⁸

V případě, že pachatel spáchá takový čin, který splňuje výše uvedené podmínky, ale svou skutkovou podstatou se neslučuje s hlavní myšlenkou domácího vězení – tedy být doma, může mu být uloženo odnětí svobody. Typickým příkladem je trestný čin spáchaný z domova, nejčastěji spadající do kategorie domácího násilí. Dalším příkladem, kdy uložen být nemůže, jsou bytové podmínky pachatele, např. nemá zajištěné žádné trvalé bydliště nebo ve společné domácnosti žijí takové osoby, které by mohly mít na efektivitu trestu negativní vliv.

Podmínkou pro uložení trestu je také písemný slib pachatele, že v předem stanovené době se bude zdržovat ve svém bydlišti a s PMS bude ve všech ohledech spolupracovat. Bez tohoto slibu není možné trest domácího vězení uložit. Jak píše Kysela a Volevecký⁶⁹, jde tak o jediný typ trestní sankce, který není možné uložit proti vůli pachatele.

Pro tento souhlas jsou dva důvody, jedním z nich je předpoklad dosažení většího úspěchu, pokud odsouzený dobrovolně souhlasí s výkonem. Druhým je pak zajištění bezkonfliktního výkonu, a to zejména během provádění kontrol. Paradoxem pak mohou být důsledky v případě odmítnutí přístupu ze strany odsouzeného a vynucení ze strany pracovníka, neboť policie ČR může toto považovat za zásah do osobní svobody. Pravomoc probačních pracovníků je tak, v souvislosti s tímto typem trestu, značně omezená.⁷⁰

Se zavedením trestu domácího vězení dochází také k situaci, kdy jsou pracovníci vystavováni mnohem většímu nebezpečí. Přestože s pachateli do kontaktu přicházejí každý den, být v jejich přirozeném prostředí je situace zcela jiná. Proto se již od zavedení trestu začalo hovořit o tzv. elektronickém monitoringu, který by PMS značně ulehčil, a to nejen z důvodu bezpečnosti, ale také proto, že kontrola vykonávání trestu přináší značné požadavky na personální stavy.

5.3.1. Postup

68 KREJČÍŘÍKOVÁ, K., Nový trest (trestní opatření) domácího vězení, Státní zastupitelství - 10/2009, 14 s.

69 KYSELA, K., VOLEVECKÝ, P. Trest domácího vězení, Trestní parvo. 7-8. 2011, 8 s.

70 KYSELA, K., VOLEVECKÝ, P. Trest domácího vězení, Trestní parvo. 7-8. 2011, 8 s.

Jestliže se soud rozhodne pro trest domácího vězení, zásadní náležitostí rozsudku či trestního příkazu je výměra a vymezení doby, během které se bude dotyčný nacházet v předem určeném obydlí. Mezi další neméně důležité náležitosti pak patří zejména náhrady škody. Přestože se může zdát, že pracovník probační služby se angažuje především v oblasti kontroly, není tomu tak.

Činnost a role pracovníka probační služby lze shrnout s oporou o literaturu takto:

- **Předběžné šetření:** pracovník se podílí na hodnocení vhodných pachatelů a zajišťuje jejich pohled na spáchanou trestnou činnost. Zároveň ale figuruje jako kontaktní osoba pro stranu pachatele, jemuž předává informace, zajišťuje písemný slib a zjišťuje veškeré sociální aspekty, které by se mohli ukázat jako problémové v souvislosti s uložením trestu.
- **Projednání podmínek pro nařízení trestu:** primárním cílem pracovníka v tomto kroku je vedení klienta k co nejčasnějšímu zahájení výkonu trestu a především zajištění jeho hladkého průběhu. Dále provádí vyhodnocení charakteru obydlí dotyčného, ve smyslu bezpečného provádění kontrol. O veškerých skutečnostech informuje soud.
- **Kontrola trestu:** pozornost je zaměřena na dodržování soudem stanovených povinností, zejména pak na to, zda se klient vyskytuje na uvedeném místě ve stanovenou dobu, zda a jak řeší náhradu škody a jiných nákladů spojených s trestním řízením; současně se snaží pomoci klientovi v obtížných osobních situacích prostřednictvím odborného vedení. Stejně tak udržuje kontakt s jeho rodinou či osobami, se kterými sdílí domácnost, a snaží se tak eliminovat případné nevhodné chování.⁷¹

5.4. Elektronický monitorovací systém

Cesta k zavedení elektronického monitoringu odsouzených osob byla v ČR poměrně složitá. Od prvního vypsání výběrového řízení na dodavatele po poskytnutí prvnímu odsouzenému uběhlo několik let. V současnosti se situace zlepšuje, statistiky říkají, že k 1. 3. 2020 bylo v České republice 162 monitorovaných osob.⁷²

Hlavní využití má elektronický monitorovací systém při výkonu trestu domácího vězení, nahrazení vazby dohledem, kontrole zákazu přiblížení k osobě či lokalitě ale i jako prostředek

71 ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. ed. Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů. Praha: Portál, 2010. 156-157 s.

72 Počet monitorovaných osob [online]. 1.3.2020 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://naramky.justice.cz/162-5/>

na testování alkoholu v těle. Vzhledem k danému trestu pak vyplývají i omezení, která se na klienta vztahují.

Patří mezi ně tyto povinnosti a omezení:

- zdržovat se v obydlí
- vyskytovat se v příkázané lokalitě
- vyskytovat se mimo zakázanou lokalitu
- udržovat zákonnou vzdálenosti od chráněné osoby
- zdržet se užívání alkoholu a dalších návykových látek.

Přestože se může jevit tento typ kontroly téměř dokonalým, je nutné podotknout, že i zde jsou určité limity. Jedná se zejména o fyzikální jevy, které omezují signál radiových vln vysílající ze zařízení, ale také cílené poškození ze strany pachatele.⁷³

5.5. Parole a role PMS

Název tohoto trestu vychází z francouzského *je donn ma parole* – česky volně přeloženo jako „dávám své slovo“. Tento pojem se v našem jazyce usídlil a běžně se používá jako označení situace, kdy se odsouzený dostává na svobodu za určitých podmínek. Jedná se tedy o specifickou formu probace, která se uplatňuje v případě podmíněčného propuštění z odnětí svobody. Trestní zákoník České republiky dává všem odsouzeným možnost si požádat o podmíněčné propuštění po vykonání alespoň poloviny trestu odnětí svobody. Výjimkou jsou ti pachatelé, jež mohou o podmíněčné propuštění požádat až po uplynutí 3/4 trestu (patří sem například obzvláště nebezpeční pachatelé, recidivisté nebo pachatelé odsouzení k výjimečnému trestu odnětí svobody či odsouzení k trestu doživotního odnětí svobody, posledně jmenovaní si mohou zažádat po uplynutí minimálně 20 let výkonu trestu).⁷⁴

Ze strany veřejnosti mohou přicházet otázky, které zpochybňují dřívější propuštění někoho, kdo spáchal trestný čin a byl za něj následně potrestán. Existuje ale několik argumentů, jež přispívají ke zdůvodnění vhodnosti podmíněčného propuštění.

73 Elektronický monitorovací systém (EMS) [online]. Ministerstvo spravedlnosti ČR [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: https://naramky.justice.cz/wp-content/uploads/2019/03/brozura_procteniA5.pdf

74 SOTOLÁŘ, A., PÚRY F., ŠÁMAL P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 25-26

Patří sem zejména:

- finanční nákladnost trestu odnětí svobody
- kapacita věznic
- nároky na personál
- sociální izolace.

Vždy je ale na soudu, případně na probačním pracovníkovi, který připravuje podklady pro podmíněčné propuštění zvážit i rizika, která s pobytem na svobodě s tím konkrétním pachatelem souvisejí.

Dle mé zkušenosti z práce na oddělení PMS je parole jednou z nejzajímavějších vůbec. Jedná se o velmi specifický typ práce s lidmi, kteří již v některém z nápravných zařízení byli a sami byli iniciátory pro navázání spolupráce. Zároveň po uplynutí prvotní euforie z nově nabyté svobody přichází vystřízlivění a uvědomění si všech povinností a omezení, které z toho vyplývají.

Ráda bych uvedla několik aspektů, které odlišují tento typ trestu od jiných:

- spolupráce s odsouzeným trvá déle, obvykle se pohybuje okolo 3 až 5 let, soud ale může nařídit dobu dohledu až na své maximum, tedy 7 let
- dohled je zahájen ve chvíli, kdy se pachatel ocitá po několika letech na svobodě a čelí tváří v tvář realitě života
- dotyčný vychází ovlivněný způsobem života ve vězení a musí se adaptovat na životní styl a normy běžné populace
- většinou vězni během výkonu trestu přicházejí o napojení na vnější svět, což může vést k dezorientaci
- klient je již poznamenán určitým stigmatem, které mu komplikuje působení v zaměstnání a navazování nových kontaktů, případně hledání si partnera
- může se objevit i pocit, že výkonem trestu si již odčinil svoji vinu a snižuje se tak motivace k nápravě.⁷⁵

5.5.1. Postup

Probační pracovník s odsouzeným začíná spolupracovat již po dobu výkonu trestu odnětí svobody. Většinou se jedná o spolupráci, po dobu půl roku před propuštěním, někdy i

⁷⁵ ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. ed. Propace a mediaci: možnosti řešení trestných činů. Praha: Portál, 2010. 115-116 s.

déle. Spolupráce mezi odsouzeným a PMS je zahájena vyplněním tzv. podnětu k zahájení spolupráce ze strany uvězněného. Poté je na straně probačního pracovníka, zda a jak do případu vstoupí.

Následuje návštěva, v tuto chvíli již klienta, ve vězení. Zkoumá se připravenost na návrat do života na svobodě, ale i aktivity, které odsouzený vykonával během svého pobytu ve vězení – například zda ve výkonu pracoval, pravidelně se setkával se sociálním pracovníkem a, což je velmi důležité, jak nahlíží na své jednání, které ho přivedlo právě do vězení. Pokud toto první setkání, po zvážení všech okolností, skončí dohodou, sestaví se plán spolupráce.⁷⁶

Následně po skutečném propuštění jejich spolupráce pokračuje, a to ve formě konzultací, na kterých směřuje pracovník odsouzeného k vedení řádného života a zároveň mu pomáhá při řešení jeho problémů - rodinných, zdravotních, sociálních nebo vzdělávacích. Dále kontroluje, zda klient dodržuje povinnosti nařizené soudem.⁷⁷

Po propuštění dochází klient na oddělení PMS v místě, kde se zdržuje. Dochází proto většinou k situaci, že dohled vykonává jiný probační pracovník než ten, který připravoval podklady a klienta na propuštění. Nejčastěji se během prvního půlroku společně věnují zvládnutí integrace do běžného života. Situace je taková, že čím delší dobu strávil pachatel ve výkonu trestu, tím těžší je zvykání si na znova nabytou svobodu.⁷⁸

Dále se stanovuje dohledový plán a frekvence dohledu. Zde se musí brát v potaz trestná činnost jedince – u násilných trestných činů, znásilnění, vražd či vydírání je intenzita kontaktu mnohem vyšší. Rozumí se jí nejen pravidelná konzultace na pracovišti PMS, ale také kontrola v místě bydliště a kontakt s lidmi z blízkého okolí dotyčného.⁷⁹

5.6. Trest zákazu vstupu a výkon činností PMS

Kořeny trestu bychom hledali v novém trestním zákoníku z roku 2009, a to i přesto, že v původním návrhu nebyl a dostal se do něj až při projednání v poslanecké sněmovně. Důvodem vzniku a zmíněného zařazení byl narůstající počet případů fotbalového chuligánství na stadionech a také při cestě na tyto akce. Nejedná se ale pouze o trest zaměřený na násilí při zmíněných sportovních akcích, ale i při ostatních kulturních a společenských událostech, jako

⁷⁶ ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. ed. Probace a mediaci: možnosti řešení trestných činů. Praha: Portál, 2010. 106-108 s.

⁷⁷ JARKOVSKÁ, L., KOTULAN, P., ROZUM, J. ed. Institut dohledu u podmíněného propuštění: závěrečná zpráva z výzkumu. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). 189 a násl. s.

⁷⁸ MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. ed. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. 296-297 s.

⁷⁹ MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. ed. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. 296-297 s.

je např. účast na koncertech extremistických skupin. Hlavním cílem trestu je mimo zákaz účasti i ochrana okolí před násilím a kriminalitou. Zásadní je v tomto ohledu spolupráce všech zainteresovaných orgánů, které se na výkonu trestu podílejí. Trest je určen těm pachatelům, jež se dopustili trestného činu v souvislosti s účastí na takové akci.⁸⁰

V zajištění výkonu má PMS poměrně široké kompetence, ať se jedná o způsob plnění nebo jeho kontrolu. Jednou z nich je stanovení povinnosti odsouzenému dostavit se při každém konání jemu zakázané akce na služebnu Policie ČR, kde až do skončení setrvává. Stejně jako ve všech předchozích případech, i zde je základním kamenem spolupráce tzv. probační plán, na jehož vytvoření se podílejí obě strany. Častou součástí probačního plánu je i povinnost absolvovat některý z programů sociálního výcviku či převýchovy. Že se nejedná o trest mírný, dokazuje i to, že doba, na kterou soud tento trest může uložit má maximální hranici 10 let.⁸¹

80 ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012. 926 s.

81 ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. ed. Probace a mediaci: možnosti řešení trestných činů. Praha: Portál, 2010. 161-163 s.

6. Efektivita probace

Pravděpodobně většině lidí při posuzování efektivity probační činnosti vyvstane na mysli recidiva – tedy pokud dotyčný nespáchá další trestný čin, je napraven, náprava byla úspěšná. Samozřejmě ano, je to jeden z cílů, ale dle mého názoru je to velmi omezený pohled na danou problematiku, který nahlíží pouze na jednu dílčí část a nehledí pod povrch. Ostatně v samotném zákoně o PMS se nehovoří jen o ochraně společnosti a snaze o zabránění další trestné činnosti, ale také o individuální pomoci dotyčnému a podpoře v obnově narušených vztahů. Proto jakýkoli dílčí pokrok na straně pachatele lze považovat za přínos probační práce. Jak uvádějí někteří autoři, pokud by dotyčný nahradil poškozenému škodu, účastnil se některého z programu sociálního výcviku a rekvalifikačního kurzu a později spáchal další trestný čin, nemůžeme hovořit o neúspěchu. Pokud by se na věc nahlíželo opravdu tak, mohla by se práce probačních pracovníků považovat za zbytečnou.⁸²

6.1. Kritéria efektivity probace

Podle Krause souvisí úspěšnost probace, ale také mediace, s několika předpoklady, jsou jimi:

- legislativní předpoklady,
- teoretické předpoklady (např. zkoumání modelů mediace apod.),
- praktické předpoklady (aplikace jednotlivých podmínek v praxi),
- kvalifikační předpoklady,
- profesijní předpoklady (další vzdělávání a výcviky pracovníků),
- marketingové předpoklady (reklama, zpopularizování služby).⁸³

Durnescu⁸⁴, který se věnuje evaluaci efektivity probace, navrhl 4 základní typy evaluace, které se odvíjejí od nejčastějších činností probačních pracovníků:

Rozvoj trestů vykonávaných v komunitě

⁸² STANLEY, S a S MERRINGTON. Effectiveness: who counts what? GELSTHORPE a R MORGAN. Handbook of Probation. 2nd. New York: Routledge, 2011. 431-432 s.

⁸³ KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. 189 s.

⁸⁴ DURNESCU, I. An exploration of the purposes and outcomes of probation in European jurisdictions. Probation Journal. 2008, 55(3), 273-281 s.

Jestliže je chápán alternativní trest jako náhrada odnětí trestu svobody, pak jeho efektivitu můžeme měřit na základě údajů o tom, jak často je tento trest ve skutečnosti ukládán. V tomto smyslu je probace účinná tehdy, když četnost jejího ukládání převyšuje četnost ukládání trestu odnětí svobody.

Na první pohled jednoduchý vzorec a situaci komplikuje jev zvaný „net widening”.⁸⁵ Jde o situaci, kdy je alternativní trest uložen i pachatelům, kteří nebyli nebo nejsou ohroženi uložením trestu odnětí svobody a jejich prohřešek by se řešil mírnější formou. Odsouzený se tak dostává do kontaktu s trestní justicí, přestože to nebylo přímo nutné, a trest se tak nestává alternativou k trestu odnětí svobody, jak bylo původně zamýšleno, ale je spíše alternativou k již existujícím alternativám. Tento jev je relativně častý a není proto možné měřit efektivitu pouze grafy a statistikami, ale je nutné údaje hlouběji prozkoumávat, a to především z pohledu na strukturu pachatelů, kterým byl trest probačního dohledu uložen.⁸⁶

Pomoc justičním orgánům v rámci jejich rozhodování

Jak jsem již dříve zmínila, PMS se podílí na spolupráci s justicí. V přípravné fázi se jedná především o sběr dat a jejich vyhodnocení, které je poskytnuto soudci či státnímu zástupci, který na jejich základě může uložit či navrhnout některý z alternativních trestů. Míru efektivy v tomto směru tak můžeme hodnotit v rámci shody, tedy nakolik se soudci a státní zástupci řídí či neřídí doporučující zprávou PMS, ale také kvalitou těchto zpráv nebo rychlostí zpracování. Zde se, stejně jako v prvním případě, objevují určitá úskalí. Durnescu uvádí situaci, kdy je sice zpráva zpracována velmi rychle a na první pohled kvalitně a kdy zároveň dojde k téměř stoprocentní shodě se soudcem, ale při hlubším zkoumání se ukáže, že probační úředník vypracoval zprávu dle očekávaného rozhodnutí soudce. Durnescu tento jev označuje jako „efekt sekundární domněnky”. Dochází k němu v situaci, kdy probační úředník se soudcem již určitý čas spolupracuje a zná jeho postoje k určitým případům, a proto navrhuje dohled v takových případech, kdy již dle dosavadních zkušeností ví, že jej soudce opravdu uloží, a to dokonce nehledě na jeho zprávu.⁸⁷

Náprava pachatele a ochrana společnosti

⁸⁵ překládáno jako “rozšiřování sítě”

⁸⁶ ROZUM, J., TOMAŠEK, J., ŠPEJRA, M.: Probační programy pro mladistvé a jejich efektivita. In: Státní zastupitelství, 1/2012, ročník X. 2012. 44-51 s.

⁸⁷ DURNESCU, I. An exploration of the purposes and outcomes of probation in European jurisdictions. Probation Journal. 2008, 55(3). 273-281 s.

Jedná se o kritérium, podle kterého je efektivita působení probačního posuzována podle toho, zda pachatelé již dále trestnou činnost nepáchají. Východiskem je předpoklad, že pokud je zjištěna příčina kriminálního jednání, lze zaměřením se na její odstranění či zmírnění kriminalitu omezovat. Tento pohled je s vývojem probace spjat již od jejího začátku a i nadále zůstává na vrcholu pozornosti probačních služeb, a to nejenom v České republice.

Zajištění potrestání v komunitě

Durnescu zde vychází z přesvědčení, že každý trest je pro pachatele v určité míře nepřijemnou a citelnou újmu. Rovněž ale zmiňuje nesouhlasné tendence, které považují alternativní tresty za nedostatečné ve srovnání s uvězněním a často kritizují skutečnost, že jsou pro odsouzené výhodnější. Zabývá se rovněž otázkou, jak měřit toto opatření jakožto dostatečné. Jednou z možností je, dle jeho názoru, přímé dotazování odsouzených na jejich subjektivní zkušenost, stejně důležitý je ale i názor celospolečenský.⁸⁸

Měřením efektivity probace se zabýval také kolektiv odborníků na univerzitě v Sheffieldu, kteří navázali na Durnesca a jeho model doplnili o 3 další typy evaluace. Konkrétně přidali hodnocení prospěchu pachatele, zájmy obětí trestné činnosti a jejich uspokojení a v neposlední řadě prvek náhrady škody.

Účel probace a hodnocení její účinnosti lze vidět v tabulce č. 1. Ani zde ale není možné definitivně a jednoznačně míru efektivity posuzovat dle událostí, které bezprostředně přicházejí s určitou činností. Například uspokojení oběti s uloženým trestem a průběhem procesu je čistě subjektivní záležitostí a není tedy možné ji brát jako jednoznačně platnou ve všech případech.⁸⁹

⁸⁸ DURNESCU, I. An exploration of the purposes and outcomes of probation in European jurisdictions. *Probation Journal*. 2008, 55(3). 273-281 s.

⁸⁹ SHAPLAND, J., BOTTOMS, A., FARRALL, S., MCNEILL, F., PRIEDE, C., ROBINSON, G. *The quality of probation supervision – a literature review*. Sheffield: The University of Sheffield., 2012. 3-5 s.

Tabulka č. 1: Účel probace a její míra účinnosti

Účel	Hodnocení účinnost
Rozvoj alternativních trestů a opatření	Nárůst podílu těchto trestu na celkovém počtu trestů
Pomoc justičním orgánům v rámci jejich rozhodování	Spokojenost těchto orgánů s kvalitou vykonané práce
Náprava pachatele	Snížení recidivy
Ochrana společnosti	Zvýšení pocitu bezpečí ve společnosti
Potrestání a vymáhání trestu	Důraz na dodržování podmínek a jejich vymáhání
Prospěch pachatele a jeho přijetí společností	Zvýšená míra reintegrace pachatelů do společnosti
Zájmy obětí	Oběť je spokojená s výsledkem procesu
Náhrada škody	Možnost nápravy způsobených škod

Zdroj: Shapland et. al. 2012

6.2. Kompetence pracovníků a další faktory efektivní probace

Přestože by se mohlo zdát, že úloha probačního úředníka je v procesu probace marginální, neboť je jen jakýmsi moderátorem, který má na starosti provázení trestem, přičemž smysl spočívá ve výkonu soudem nařízených povinností a úkolů, je tomu právě naopak. Dovednosti a schopnosti samotných probačních pracovníků jsou tím základním předpokladem pro účinné ukončení kriminálního života, a proto je jejich kvalitní práce jedním z nejdůležitějších stavebních kamenů celého institutu probace. Této tématice se věnoval i McNeill⁹⁰, který zmiňuje čtyři typy dovedností, které jsou na straně pracovníků zásadní právě pro ukončení kriminální kariéry jejich klientů:

Dovednosti spojené s budováním vztahu s klientem

Zásadou úspěšné poradenské práce je vždy, ať hovoříme o kterékoli oblasti, navázání vztahu s klientem. Tento vztah je založený na empatii, aktivním naslouchání, respektu, vřelosti a důvěře, stejně je tomu tak i v oblasti probace.

Neméně důležitou částí je zde také pozitivní motivace klienta a využití jeho vlastních zdrojů. Čím aktivněji zapojíme klienta do řešení jeho problémů a aktivního zvládání situace, tím účinnější bude celý proces. Pracovník v tuto chvíli přichází s různými intervenčními

⁹⁰ BURNETT, R., MCNEILL, F. The place of the officer-offender relationship in assisting offenders to desist from crime. Probation Journal. 2016, 52(3), 231-235 s.

postupy, ze kterých vybírá společně s klientem ty nejvíce vhodné, touto aktivitou mu vyjadřuje upřímný zájem řešit jeho situaci.

Na vytvoření kvalitního vztahu s klientem by si měl každý pracovník dát záležet, jelikož tím vytváří jakousi ornou půdu pro využití většiny technik a metod práce, které jsou s probací spojené.

Dovednosti spojené s posuzováním rizik a potřeb

V rámci probační praxe a jejího vývoje byly zařazovány různé metody pro vyhodnocování rizikových faktorů, tedy hodnocení sociálních, zdravotních, vzdělávacích a finančních potřeb a jejich souvislosti s trestným činem, přidává se také sebehodnocení pachatele. Pouze povrchní znalost těchto metod ale není příliš funkční a proto je podmínkou pro správné využití odborný a individuální přístup.

Dovednosti spojené s plánováním a uskutečňováním intervence

Kvalitní výběr intervence se přímo odvíjí od vyhodnocení rizik, je tedy nutné zvážit příčiny, které vedly klienta ke spáchání toho kterého činu, a následně společně s klientem zvolit takové kroky, které povedou ke snížení rizika recidivy. Dle McNeilla má největší potenciál úspěchu využití několika typů intervence současně. Může se jednat o kombinaci technik na rozvoj kognitivních dovedností, na nácvik dovedností, práce s rodinou či práce na problematických vztazích klienta. Aby výsledky spolupráce nebyly abstraktní, je důležité nastavit společně cíle práce, a to takové, které budou měřitelné. Díky tomu je možné zjistit, zda a nakolik jednotlivé intervence fungují, je tedy nutné revidovat plán a cíle na základě aktuálních výsledků.

Dovednosti spojené s řízením změn

V oblasti řízení se McNeill zmiňuje o nastavení současné praxe, která staví na dílčích úkolech a spolupráci mezi pracovníky jednotlivých oborů, s kterými se během dohledu klient setkává. Je důležité, aby se nestal jakýmsi cestovatelem mezi odborníky, kteří jsou odpovědní vždy jen za část péče a nápravy. Nebylo by možno navázat kvalitní vztah a probační pracovník by byl jen jakýmsi zprostředkovatelem mezi jednotlivými odborníky, kterým deleguje jejich podíl činnosti. Ve smyslu působení na klienta na cestě k nápravě se zdá více účinné mít jednu osobu, která ho celým procesem provede.⁹¹

91 BURNETT, R., MCNEILL, F. The place of the officer-offender relationship in assisting offenders to desist from crime. *Probation Journal*. 2016, 52(3). 231-235 s.

Z tohoto článku vyplývá, že kvalitní vztah s klientem a vlastní schopnosti a dovednosti pracovníka jsou klíčovým předpokladem pro účinnou probační práci. Je nutné ale mít na mysli, že ani kvalitně navázaný vztah není jednoznačnou zárukou změny chování a ukončení kriminální kariéry klienta.

Také ve své další práci se McNeill⁹² věnuje efektivitě. Zmiňuje v ní další důležitý faktor kvalitní práce. Jedná se o motivaci vykonávat práci probačního úředníka a zároveň mít k dispozici zdroje, z kterých lze ve své práci čerpat. Za ještě důležitější pak považuje motivaci a schopnosti samotného klienta. Sám vytvořil jakousi páteř či postup k dohledu, ve kterém jsou jednotlivé fáze popsány z hlediska klíčových otázek a oblastí, kterým se věnovat, aby byla práce efektivní. Tyto části rozdělil na oblast přípravy, ve které se pracovník musí zabývat tématy proč spolupracovat a jak spolupracovat, dále je zde oblast posouzení, ve které je třeba se zaměřit, zda správně rozumíme problémům, které je nutno vyřešit. Třetí fáze je věnována plánování a zhodnocení vlastního předpokladu, že naše zvolené intervence a metody budou fungovat. Následuje část řízení, která se věnuje tomu, zda opravdu děláme to, co chceme, co jsme si domluvili, a nakonec část zhodnocení, kde shrneme, zda naše snažení a spolupráce funguje a pokud ne, tak proč.

6.3. Metody efektivní probace

Stejně jako při kterékoli práci s klienty, i zde není možné vymezit několik málo technik, které jsou plošně využívány v rámci probační praxe. Je vždy nutné vycházet z konkrétní situace, konkrétního klienta a jeho konkrétního problému.

Tomášek a kol.⁹³ se v rámci svého výzkumu zabývali využíváním metod a postupů a uvádějí, že během práce s klientem se využívají zejména tyto metody:

- přesvědčování
- zplnomocňování
- předávání rad a informací
- povzbuzování a oceňování
- společné dojednávání cílů
- ověřování informací sdělených klientem
- zprostředkování služeb.

92 MCNEILL, F. Towards Effective Practice in Offender Supervision. 09. Glasgow: Scottish Centre for Crime & Justice Research, 01, 2009. 37-42 s.

93 TOMÁŠEK, J., DIBLÍKOVÁ, S., SCHEINOST, M.. Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2016. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). 108-109 s.

Jak je tedy patrné, primárně se jedná o klasické výchovné metody, které jsou využívány ve většině typů práce s klienty. Snad jediným specifikem je zde ověřování informací sdělených klientem, na které je zde kladen obzvlášť velký důraz, neboť jde o výchozí bod, od kterého se odráží celá společná práce. Pouze čistá důvěra klientovi by v této situaci mohla být velmi riziková, a proto je nutné a dokonce i žádoucí tyto informace ověřovat u příslušných orgánů, organizací, institucí a jiných fyzických osob, neboť na základě těchto informací se bude vyvíjet průběh jeho trestu.

7. Výzkumy efektů probační práce

Téma efektivity probační práce nepatří mezi oblasti, kterým by se v rámci výzkumů věnovala velká pozornost, naopak, přitom na evaluaci by měl být kladen při nejmenším stejný důraz jako na samotnou činnost a realizaci. A poskytovat efektivní probační práci by mělo být cílem celé instituce a v neposlední řadě i celého státu.

7.1. Výzkum č. 1 – Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy

V České republice se probací zabývá Institut pro kriminologii a prevenci, a to v mnoha různých ohledech, neopomíjejí ani zmíněnou efektivitu a pokouší se nalézt odpovědi jak u probačních pracovníků, tak i samotných klientů.

V roce 2016 vyšla v rámci Institutu monografie s názvem Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy⁹⁴, a to jako výstup z výzkumu Účinnost probace na snižování úrovně recidivy pachatelů trestné činnosti, realizovaného na základě veřejné zakázky Ministerstva vnitra. V rámci tohoto kvantitativního výzkumu se zaměřili na probační pracovníky (N = 116), na jejich zkušenosti a názory na práci s pachateli ve smyslu snižování recidivy nebo ještě konkrétněji, na faktory, které se jeví jako účinná forma desistence.

Výsledné okruhy šetření se zaměřují na samotnou efektivitu probace, problémy, které nejčastěji pracovník s klientem na schůzce probírá, na očekávání klientů, osobu probačního úředníka, ale také na příčiny recidivy či desistence, včetně toho, jak je lze probací ovlivnit.

V oblasti efektivity probace výsledek vypovídá o tom, že na prvním místě je změna postojů pachatele, ať už na úrovni osobností nebo životní situace, ve které se právě pachatel nachází a která by mohla vést k návratu ke kriminální činnosti. Hlavní faktory, které sem zařazují, jsou tedy obecně postoje a kriminogenní rizika a potřeby. Samotné kritérium recidivy je oproti těmto dvěma faktorům výrazně slabší. Sami autoři ale uvádějí, že významnou roli hraje pohlaví pachatele, a pokud se zaměří na muže a ženy zvlášť, výsledek se změní a na první místo u mužů se dostává předcházení recidivě, které je jinak v celku až na místě třetím.

Jedna z dalších částí výzkumu se věnuje přínosu probace pro klienty, kdy pracovníci hodnotili, jak podle jejich názoru vidí přínos různých aspektů práce klienti. Za důležité podle pracovníků klienti považují zprostředkování kontaktů na další instituce, což v mnoha ohledech ulehčuje jejich životní situaci. Samotné řešení rodinných či osobních problémů a odborná rada v těchto oblastech byla považována za málo podstatnou, s velmi malým dopadem na chování,

94 TOMÁŠEK, J., DIBLÍKOVÁ, S., SCHEINOST, M.. Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2016. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci)

jednání a postoje klienta. Oproti tomu velký důraz a nejvyšší místo v žebříčku důležitosti zaujímá popovídání si s probačním úředníkem, tedy jednoduše zájem o osobu klienta a fakt, že mu někdo upřímně a aktivně naslouchá. S tím přímo souvisí i povzbuzování a pozitivní motivace klienta, které se nacházely v žebříčku ihned za rozhovorem.

Autoři se také zaměřili na otázku recidivy, kde se nejprve snažili zjistit, jaké faktory k recidivě nejčastěji vedou. Zde se na žebříčku umístila nejvíše motivace klienta, asociální osobnost klienta nebo vliv nealkoholových návykových látek. Mnohem více zajímavé je ale posouzení, do jaké míry může pracovník svojí činností tyto faktory ovlivnit. Právě v tom viděli respondenti největší potenciál, pokud jde o ovlivnění klienta ve smyslu ochoty vést řádný život. Hned za tím se objevuje nezaměstnanost, kterou v rámci dohledu mohou vyřešit, dále také alkohol, nealkoholové drogy a v neposlední řadě dluhy, které má většina klientů PMS.

Naopak asociální osobnost klienta, která se v žebříčku recidivy umístila na nejvyšších místech, je jen velmi těžce ovlivnitelná, podobně je na tom i nízká úroveň vzdělání, která důvodem může být, ale z pozice pracovníka PMS je obtížně řešitelná.

Pro můj výzkum jsou stěžejními faktory desistence činitelé, které jsou spojeny s ukončením kriminální kariéry klienta. Z výzkumu vyplývá, že nejčastěji se pracovníci setkávají s faktory, jako je nalezení zaměstnání, založení rodiny nebo nalezení partnera. Tedy jakými přelomovými událostmi v životě jedince, které mění jeho sociální status. Vnitřní faktory, kterými je například uvědomění si, co pachatel způsobil svými činy, jsou až na posledním místě a nehrají tedy téměř žádnou roli. Zde, stejně jako u recidivy, se věnují i možnosti, do jaké míry činnost probačního pracovníka může desistenci přímo či nepřímo ovlivnit. V tomto případě se nejvýznamnější faktory dostávají na poslední místo, jen velmi málo může pracovník ovlivnit nalezení si partnera nebo založení rodiny. Na vrchol se zde dostává uvědomění si důsledků trestné činnosti pro sebe a pro oběť, faktorem, který zůstává významný, je nalezení zaměstnání, během čehož se pracovník může angažovat.

Další oblastí výzkumu byly otázky týkající se probačních metod a názorů na jejich efektivitu. Pro tuto oblast autoři čerpali z metodického standardu z roku 2016 a nabídli respondentům metody, které jsou zde uvedeny. Naprostá většina probačních pracovníků uvádí, že nejčastěji využívají připojení se na klienta, povzbuzování a motivování, dále pak předávání informací, společné dojednávání cílů, ověřování informací sdělených klientem či zplnomocňování. Z toho logicky vyplývá, že tyto metody považují i za nejefektivnější. Shodují se, že pokud má být probace co možná nejúčinnější, je nutné tyto metody kombinovat a užívat jich více naráz.

Poslední, ale neméně důležitou částí výzkumu, byly problémy současné praxe a náměty na její zefektivnění. Velká část respondentů uvedla, že problematické je samotné ukládání trestu, který je často ukládám skupinám, u kterých je možnost nápravy touto metodou velmi nízká, konkrétně se jedná nejčastěji o recidivisty. Dalším problémem je i nadužívání alternativních trestů, s čímž souvisí i opakované ukládání dohledu jednomu pachateli. Zmiňují také problémy s návazností sociálních služeb, neexistujícím sociálním bydlením, nebo omezenou nabídku pracovních činností pro osoby se záznamem v Rejstříku trestů. Ve smyslu fungování v rámci PMS je největším problémem přetížení zaměstnanců, nadměrné administrativní zatížení a nízké finanční ohodnocení. Většina shodně udává, že administrativa ve značné míře přesahuje práci s klientem, což se odráží i na jeho nápravě.

7.2. Výzkum č. 2 - Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií

Také další výzkum byl proveden v rámci Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, tentokrát se autoři Tomášek, Háková a Kostelníková zaměřili na probaci očima pachatelů, médií a široké veřejnosti. Šlo o kvalitativní šetření u tehdejších klientů PMS (N = 11). V roce 2019 tak vznikla publikace s názvem Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií.⁹⁵ Výzkumníci se zaměřovali na popis a zhodnocení kriminálních zkušeností pachatelů a na jejich zkušenosti s PMS, na přínosy spolupráce a popis jejího procesu, na konkretizaci nedostatků ve spolupráci, popis vztahu s probačním pracovníkem a proces jeho budování, na zhodnocení rizikových oblastí a překážek na straně klienta a v neposlední řadě také na popis zdrojů, které podporují resocializaci.

Pokud jde o ukončení kriminální kariéry a činitele, které vedou k vyššímu riziku recidivy, jako významný se ukázal samotný způsob, jakým klient hovoří o své trestné činnosti. Velmi důležitým faktorem je vyjádření odpovědnosti za své činy, což může být chápáno jako odrazový můstek pro změny. Neméně důležitá je i práce s emocemi, a to na obou stranách, kdy jejich nepochopení může vytvářet propast ve spolupráci, naopak vhodné uchopení vytváří prostor pro jejich řešení. Shodně si klienti pochvalují lidský přístup pracovníku, kterého se před navázáním spolupráce obávali.

Za zmínku také stojí skutečnost, že i v takto skrovném vzorku jsou klienti, kteří považují dohled za nutné zlo a je to pro ně pouhá povinnost, která jim nic nepřináší. V nastolení řádného života hraje významnou roli rodinné zázemí, ať už je to strach, že by o tuto hodnotu svými

95 TOMÁŠEK, J., HÁKOVÁ, L., KOSTELNÍKOVÁ, Z. Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019. 19-49 s.

dalšími činy mohli přijít nebo víra těchto blízkých v klientovy schopnosti. Do rodinného zázemí zahrnují partnera, rodiče a potomky, kteří mají na ukončení kriminálního života vliv nejvyšší. Ukazuje se, že mnohdy jsou ze strany rodinných příslušníků podporováni i finančně.

Často je trestná činnost klientů spojována i s nadužíváním návykových látek či s dluhovou situací, v souvislosti s tím je jim předáván kontakt na příslušné instituce. Zásadní význam má pro klienty zaměstnání, přestože se ve většině případů shodují, že jsou nuceni pracovat „načerno“, neboť jejich dluhová situace je natolik tíživá, že by při legálním zaměstnání o většinu výdělku z důvodu nařízených exekucí přišli. U faktorů recidivy se objevuje také spojitost s návykovými látkami a alkoholem, kde si jsou vědomi rizik s nimi spojenými a nutností se jim vyhýbat. Většina respondentů také uvedla, že drogy a alkohol ve spojení se špatnou partou byly spouštěčem jejich trestné činnosti a jsou jejich největším životním omylem. Jako velmi rizikové pro udržení pozitivních změn se ukazují náročné životní situace, které by klienty hluboce zasáhly a na jejichž vyřešení nemají potřebné kompetence, nejčastěji je to ztráta blízké osoby či rozchod.

Pokud jde o probačního pracovníka, základem efektivní probace a spolupráce je podle klientů důvěra. Na jedné straně je to důvěra v jeho kompetence a na straně druhé pak pocit, že s ním mohou jednat naprosto otevřeně. Důraz je kladen také na upřímný zájem o klienta, jeho témata a lidský přístup. Samotná kontrola, která je možná i hlavní náplní celého dohledu, je hodnocena spíše negativně, kdy ji klienti přirovnávají k policejnímu výslechu a nepřisuzují jí velkou hodnotu.

Část věnující se přínosu probace očima klientů vyzdvihuje i praktickou pomoc a radu při řešení běžných problémů, s kterými by si jinak nevěděli rady, případně předání kontaktu na instituce a rady v řešení osobních problémů. Klienti, kteří mají při oficiální komunikaci s úřady nebo dalšími institucemi problémy, si vážící pomoci s napsáním dopisu, telefonátem nebo vyplněním formulářů, a to ať už z důvodu omezeného přístupu ke komunikačním nástrojům nebo i omezení ve schopnosti komunikace na straně klienta.

Jako poslední bych zmínila oblast zaměřenou na metody probační práce, kde se jako zásadní prvek ukazuje podpora a motivace klienta, a to jak ze strany pracovníka, tak i své vnitřní motivace, bez které může být jakákoli snaha na změnu zbytečná. Silným faktorem je zde individuální přístup a osobní nastavení, často ve smyslu dozrání či vyspělosti.

8. Empirická část – Hodnocení efektů probační práce z pohledu pracovníků a klientů

Tato část práce se zabývá prezentací výsledků výzkumu zaměřeného na hodnocení efektů probační práce. Je členěna do několika částí. V první části se věnuji zvolené metodologii, sběru dat, etické stránce a participantům mého výzkumu, ve druhé části pak analýze a interpretaci dat, dále své výsledky shrnuji v kapitole věnující se závěrům mého šetření. Ve čtvrté části, v kapitole Diskuse, srovnávám své výsledky s výsledky výzkumů představených v závěru teoretické části.

8.1. Metodologie výzkumu

8.1.1. Charakteristika výzkumného problému

V rámci své práce jsem se zaměřila na dva hlavní výzkumné problémy. Tím prvním je zjištění, které faktory vedou k efektivnímu plnění probační práce, druhým je pak vliv probačních úředníků na ukončení kriminálního způsobu života. Z výzkumů Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, o kterých se výše zmiňuji, vyplývá, že probační úředníci za nejefektivnější faktory spolupráce považují připojení se na klienta, povzbuzování a motivování, dále pak předávání informací, společné dojednávání cílů, ověřování informací sdělených klientem či zplnomocňování. Oproti tomu klienti považují za nejefektivnější vztah, který je založen na důvěře a lidském přístupu. V případě ukončení kriminální kariéry se obě strany, klienti i úředníci, shodují a za zásadní v ukončení kriminální kariéry označují nalezení zaměstnání, založení rodiny nebo nalezení partnera. V případě vlivu úředníka je pak možno uvažovat pouze nad pomocí s nalezením zaměstnání, které z uvedeného výčtu má sice nejmenší vliv, ale není možné ho nijak opomenout. Klienti tento faktor ještě doplňují o schopnost hovořit o spáchaném trestném činu, tato schopnost může být snahou a vhodně zvoleným způsobem komunikace také podpořena probačním úředníkem. Ve svém výzkumu bych ráda zjistila, zda moje nálezy budou s výsledky těchto výzkumů korespondovat. Zajímá mě, na základě jakých faktorů je hodnocena efektivní spolupráce s klientem, zda se zmíněné faktory využívají či zdali jsou využívány jiné. Dále také jestli tyto faktory opravdu vedou k efektivnímu plnění probační práce a v neposlední řadě, zda jsou možnosti probačních úředníků v případě vlivu na ukončení kriminální kariéry omezené pouze na nalezení zaměstnání a na pomoc hovořit o spáchaném trestném činu.

8.1.2. Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Z uvedeného výzkumného problému vyplynul tento cíl výzkumu: Identifikovat a shrnout faktory, které z pohledu pracovníků a klientů PMS vedou k efektivní probační práci, a zjistit, jak tyto efekty pracovníci a klienti hodnotí.

Vzhledem k orientaci na dvě skupiny participantů výzkumu, byly výzkumné otázky, které vyplynuly z cíle výzkumu, rozděleny na výzkumné otázky, na které bude hledána odpověď na základě údajů od pracovníků, a na výzkumné otázky, které budou zodpovězeny prostřednictvím dat získaných od klientů.

8.1.2.1. Výzkumné otázky pro probační pracovníky

VO1: Jaké faktory se jeví jako nejdůležitější při hodnocení úspěšné spolupráce s klienty a celý dohled?

VO2: Jaké prostředky se nejčastěji využívají při práci s klienty?

VO2.1: Jaké faktory považují za nejvýznamnější a které za nejméně významné?

Případně navrhnout ty, které chybí a mohly/měly by se využívat?

VO3: Které dovednosti a schopnosti (zdroje) na straně pracovníků jsou z hlediska kvalitní a efektivní práce s klientem nejdůležitější?

8.1.2.2. Výzkumné otázky pro klienti PMS

VO1: Jaké faktory považují za nejúčinnější a naopak nejméně účinné s ohledem na úspěšné plnění dohledu?

VO2: Co vede, v rámci spolupráce s PMS, k ukončení kriminální kariéry?

VO3: Jaké zdroje klienty vedly k úspěšnému a efektivnímu plnění dohledu?

8.2. Design výzkumu

Pro svůj výzkum jsem zvolila kvalitativní výzkumný design, který mi dává možnost pochopit co možná nejpodrobněji pohled zkoumané osoby na danou problematiku. V odborné literatuře je velmi těžké najít jednu výchozí definici kvalitativního výzkumu a odborníci se k vymezení staví z různých úhlů. Hendl zmiňuje ve své knize například definici Creswella⁹⁶, jednoho z nejvýznamnějších metodologů: „*Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského*

problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“

Pro sběr dat jsem zvolila metodu polostrukturovaného rozhovoru, který je také označován jako hloubkový a vychází z předem vypracovaného seznamu otázek.⁹⁷ Švaříček definuje rozhovor v případě kvalitativního přístupu takto „*Cílem hloubkového a polostrukturovaného rozhovoru je získat detailní a komplexní informace o studovaném jevu.*“⁹⁸

8.3. Sběr dat

Jak již bylo řečeno, pro své šetření jsem zvolila možnost získání pohledu na problematiku ze dvou stran – pracovníků a klientů PMS. Rozhovory s pracovníky byly realizovány od června 2020 do července roku 2020 na středisku Probační a mediační služby Na Míčánkách. Nejprve jsem konzultovala svůj záměr společně s otázkami s Ředitelstvím PMS, poté došlo ke schválení a následně jsem se osobně domlouvala s konkrétními pracovníky. Domlouvání jednotlivých rozhovorů mi ulohečila osobní známost a vstřícnost všech oslovených.

Rozhovory se současnými klienty se ukázaly jako velmi problematické a byla jsem proto nucena obrátit se na doporučení jednoho z pracovníků PMS na organizaci RUBIKON Centrum, z.ú., která s klienty PMS spolupracuje a která mi velmi ochotně poskytla kontakty na klienty, kteří se mnou rozhovor rádi udělají rozhovor. Následující domluva s konkrétními jedinci byla snadná a rovněž byl každý z nich velmi ochotný. Tyto rozhovory probíhaly od května 2020 do června 2020 v kavárnách., které vybírali samotní participanti.

Průměrná doba rozhovoru byla 35 minut, ve kterých respondenti obou skupin odpovídali na 12 otázek (osnova rozhovoru je přiložena jako Příloha č. 1). Jejich výpověď byla zaznamenána na nahrávací zařízení a následně doslovně přepsána a anonymizována.

8.4. Techniky analýzy dat

Nahraná data jsem doslovně přepsala a následně s využitím softwaru ATLAS.ti výpovědi okódovala, konkrétně jsem použila techniku otevřeného kódování, při kterém jsem text pozorně řádek po řádku četla. Hendl chápe kódování jako: „*Srovnávání fenoménů, případů, pojmů atd. a formulaci otázek ohledně textu (proces nepřetržitého srovnávání). Přitom se k částem empirického materiálu přiřazují označení neboli kódy, které jsou nejdříve pojmově velmi blízké textu a později se stávají stále abstraktnější.*“⁹⁹

97 ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. str. 160

98 ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. str. 16

99 HENDL, J. Úvod do kvalitativního výzkumu. Praha: Karolinum, 1999. 195 s.

Program ATLAS.ti oproti metodě „tužka papír“ umožňuje s daty pracovat, dávat je do souvislostí, vytvářet průběžně kategorie a tvorbu vztahů mezi jednotlivými kódy. Program je v tomto směru velmi přehledný a umožňuje graficky znázornit jednotlivé vztahy a jejich vzájemné napojení. Tím je vytvořen základ pro kostru analytického příběhu, tedy jednoduchého popisu kategorií a vztahů mezi nimi. Jejím účelem je formulovat klíčová tvrzení, na které jsem díky výzkumu přišla a také slouží jako pomůcka pro organizaci výzkumné zprávy. Každou skupinu jsem pro větší přehlednost zpracovala zvlášť, vytvořila pro ni vlastní kódy a následně i vlastní kategorie. Pro skupinu úředníků i klientů jsem vytvořila šest kategorií. Tabulka kategorií a kódů je v Příloze č. 3.

8.5. Etická stránka výzkumu

Jsem si vědoma citlivosti údajů, které jsem od klientů získala a tak jsem během celého výzkumu a následného zpracování kladla důraz na zachování soukromí. Vzhledem k přísným nařízením Ředitelství Probační a mediační služby (dále jen ŘPMS), pro zachování naprosté anonymity, která je právě ze strany ŘPMS striktně vyžadována, neuvádím o pracovnících žádné údaje, které by mohly být jakkoli spojovány s konkrétní osobou, každého participanta označuji mužským rodem nezávisle na skutečnosti. S klienty jsem postupovala obdobně a neuvádím tak jejich pravá jména ani jiné skutečnosti, které by mohly spojit výpověď s konkrétní osobou. Každého participanta jsem nejprve písemně emailem seznámila s charakterem výzkumu a okruhem témat, na které se v otázkách zaměřuji. Před zahájením rozhovoru jsem opět popsala můj výzkum a následně nechala volný čas pro otázky o výzkumu, zpracování výpovědi a následném zacházení s těmito citlivými daty. Všichni participanti byli o náležitostech výzkumu informováni i písemně, a to ve dvou kopiích prostřednictvím informovaného souhlasu, který se nachází v Příloze č. 2. Každý z participantů měl možnost zažádat o zaslání doslovného přepisu rozhovoru a až po jeho přečtení schválit k použití. Nikdo z participantů tuto možnost nevyužil.

8.6. Údaje o participantech

Výzkumu se účastnilo celkem 10 participantů, kteří byli rozděleni, jak výše uvádím, do dvou skupin, přičemž se jednalo o probační úředníky a bývalé klienty PMS. První skupina se skládala z 5 probačních úředníků ve věku od 28 do 43 let. Druhou skupinu tvořili klienti ve věkovém rozmezí od 28 do 57 let, tuto skupinu tvořili tři ženy a dva muži. Participant ze strany úředníků byli nejprve osloveni na přímo, vzhledem k mé vazbě na instituci, kterou jsem si vytvořila během mé stáže, a poté oficiálně ze strany ŘPMS. Klienti byli osloveni prostřednictvím organizace RUBIKON.

8.6.1. Probační úředníci

Respondent č. 1

Respondent č. 1 je ve věku 31 let a nastoupil do střediska PMS nejprve jako probační asistent. Práce ho naplňuje a baví, přestože v ní vnímá několik omezení, ať už je to prestiž pozice, která je podle něj stále vnímána jako jakýsi sociální pracovník, nebo finanční ohodnocení, které se přes vysoké požadavky na vzdělání a odbornost úředníků nijak nemění. Ve své práci si cení možnosti tvarovat osobnost klientů a směřovat je ke správnému způsobu života. Svoji práci zakládá na upřímnosti, otevřenosti, ale je si vědom toho, že ani tato instituce nedokáže zázraky a zásadní měrou se na úspěchu podílí samotný klient a jeho motivace. Od klientů si udržuje určitý odstup, protože si je vědom toho, že by klienti, jeho jinak velmi vřelý přístup, mohli zneužít.

Respondent č. 2

Druhému respondentovi je 43 roků a na pozici probačního úředníka je po mnoho let a tak může práci z této pozice hodnotit komplexně i s odstupem času. Vnímá práci jako velmi zajímavou, která ho naplňuje a ve které vidí velký smysl, nedělá ji proto kvůli výdělku ale jako činnost, jejímž prostřednictvím může působit na osobu a pomoci jí z její náročné situace. Samozřejmě se nevidí jako spasitel a uvědomuje si své omezené možnosti u klientů, kteří o pomoc nestojí. V oblasti Public Relations vnímá velké mezery, je si vědom toho, že se o PMS mezi veřejností příliš neví a že by bylo třeba volit vhodné kroky, které by toto povědomí rozšířily. S klienty se snaží být na přátelské vlně a vnímat je jako rovnocenné partnery s tím, že je nutný individuální přístup, jak sám říká: „*Není to tak, že tady mám jeden recept na kuře a podle toho budu dělat všechnu drůbež.*”.

Respondent č. 3

Třetím respondentem je úředník ve věku 28 let, který již na vysoké škole věděl, že se chce probační práci věnovat a za tímto cílem si i šel. Ve své práci je velmi spokojený, a pokud může, rád pomůže také ostatním. Zásadní pro něj je nestigmatizovat, je si vědom toho, že klientem se může stát kdokoli, a proto volí vždy velmi lidský přístup. Svoji práci dělá svědomitě, ale uznává, že je často nucen dělat administrativu na úkor kvalitního času stráveného s klientem. Rád by, kdyby se o PMS více vědělo, jednu z možností vidí v reklamě, kterou dělají studenti prostřednictvím svých závěrečných prací, v kterých se věnují různé problematice oblasti probace.

Respondent č. 4

Čtvrtému úředníkovi je 43 let a svoji činnost v rámci instituce vykonává téměř od jejího založení a vidí v práci úředníků za ta léta velký posun, čehož si velmi váží. V práci se snaží nastolit přátelský přístup, neboť klienti mají dohled často na několik let a tak si mohou vytvořit vztah, který je založen na vzájemné důvěře a respektu. Chybí mu ze strany nastavení instituce snad jen podpora pracovníků ve smyslu zpříjemnění jejich pracovního prostředí, možnosti relaxace a příspěvků na volnočasovou činnost, čímž by se mohlo účinně bránit syndromu vyhoření, který je s pomáhajícími profesemi, tedy i probační prací, neodmyslitelně spojen.

Respondent č. 5

Pátému respondentovi je 38 let a ve své práci vidí potenciál, který se snaží naplňovat. Neustále rozvíjí své schopnosti a dovednosti v rámci sebevzdělávání. Snaží se ke klientům přistupovat vstřícně, bez hodnotících soudů a pracovat s nimi zcela transparentně, toto očekává i od nich. Byl by rád, kdyby se dostala instituce do širšího povědomí veřejnosti a rozšířil se počet zaměstnanců, který zcela neodpovídá současnému počtu klientů. Jezdí se vzdělávat i do zahraničí, kde čerpá nové informace o možnostech, které se snad časem dostanou i do České republiky.

8.6.2. Klienti

Respondent č. 1: Tomáš

Muž ve věku 57 let byl odsouzený za zanedbávání povinné výživy na své dítě. Jeho finanční situaci velmi uškodily i dluhy, kvůli kterým se dostal do bludného kruhu, ve kterém půjčku řešil vždy jen další půjčkou bez ohledu na to, zda ji dokáže či nedokáže zaplatit. Neshledává sám sebe jako někoho, kdo spáchal závažnější trestnou činnost, za kterou by měl přijít trest. Zároveň nevidí velký přínos ani v probační práci, dle svých slov žil spořádaný způsob života a jediným problémem je jeho finanční situace, s kterou mu PMS stejně nedokázala příliš pomoci. Výkon jeho dohledu byl převážně ze začátku problematický, na středisko se bez omluvy nedostavoval a teprve až upozornění, že trest alternativní se může ihned změnit ve výkon trestu odnětí svobody, ho přimělo své povinnosti plnit, přestože dostavování ho spíše obtěžovalo a rád by vztah s probačním úředníkem vedl online.

Respondent č. 2: Marcela

Paní Marcela je 45 let, před lety, krátce po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a počátku probačního dohledu, nastoupila na tréninkové místo organizace RUBIKON Centrum, kde se později stala i řadovým zaměstnancem. Spolupráci s PMS si pochvaluje, ale uznává, že je to i její zásluhou, své povinnosti si plnila svědomitě a snažila se co nejvíce věcí zařizovat sama s pomocí rodiny. Pobyt ve vězení pro ni byl natolik odstrašující zkušenost, že se za žádnou cenu do tohoto místa nechce vrátit a věří, že se jí to už do konce života nestane. Vnímá práci úředníků jako omezenou, která je založena primárně na kontrole, a proto ovlivnění pachatele nejde příliš dosáhnout, záleží tedy spíše na nastavení toho kterého člověka a jeho rozhodnutí dál trestnou činnost nepáchat.

Respondent č. 3: Iva

Respondentce Ivě je 32 let a po výkonu trestu odnětí svobody jí byl nařízen probační dohled. Její trestná činnost byla spojena se závislostí na drogách. Již před první návštěvou na středisku PMS si sama sehnala bydlení, zaměstnání a snažila se vyřešit i dluhy, celkově se snažila být co nejvíce samostatná, v čem ji probační úředník podporoval. Jediné, co jí na celé spolupráci mrzí je, že nikdy nebyla testována na přítomnost návykových látek v těle, přestože to měla nařízené soudem. Těšila se, že bude pochválená, že je "čistá". Je přesvědčená, že hlavním zdrojem změn je klient sám a především to, že klient změnu chce, bez toho by podle ní nezmohl nic žádný sebelepší probační úředník.

Respondent č. 4: František

Františkovi je 28 let a svoji zkušenost s PMS hodnotí pozitivně. Trestná činnost u něj vycházela z užívání drog a nevhodného kolektivu přátel. Sám říká, že byl zpočátku k celé instituci velmi skeptický a často měl problémy s dochvilností, ale nakonec přijal probační dohled jako výzvu, díky níž má šanci změnit svůj život. K této změně ve velké míře přispěla i nová přítelkyně, která na drogách závislá nebyla a s kterou respondent stále žije. Myslí si, že by probační úředník neměl nic zakazovat či příkazovat, ale naopak přicházet s nápady, co by mohl dělat místo nelegálních činností, kterých se doposud dopouštěl. Velkou část dohledu společně s úředníkem pracoval na vybudování důvěry ve své schopnosti a svoji osobu, čehož si velmi váží.

Respondent č. 5: Jana

Paní Janě je 35 let a od svých 15 let byla závislá na drogách, které vedly k tomu, že musela odejít z domova a dostala se na ulici, kde si na živobytí a hlavně na drogy obstarávala peníze především krádežemi. Začátkem dohledu si našla partnera bez závislosti, s kterým po

krátké době otěhotněla. Rodina se pro ni stala hlavní hodnotou a zaměřila se na to, aby se dítě narodilo zdravé a především aby jí nebylo odebráno. Vztah s probačním úředníkem popisuje jako přátelský. K dřívějšímu způsobu života už se nechce nikdy vrátit, sama ale říká, že kdyby přišla o dítě, s největší pravděpodobností by ji to zlomilo natolik, že by hrozil relaps.

8.7. Výsledky analýzy rozhovorů

Tato kapitola prezentuje formou techniky vyložení karet výsledky výzkumu. Vyložení karet je technika, která vychází z kategorizovaného seznamu kódů, které jsou následně uspořádány do obrazce či linky a na základě tohoto grafického zpracování jsou sestaveny tak, aby autor převyprávěl obsah pomocí jednotlivých kategorií. Výzkumník nemusí použít všechny kódy, spíše se snaží využít ty, které nejvíce souvisí s výzkumnou otázkou a podle vzájemné souvislosti. Je tedy přímo nutné, aby všechny kategorie, které jsou následně zahrnuty do analýzy, spolu byly nějakým způsobem spjaté. To vede k tomu, že názvy jednotlivých kategorií se poté stávají názvy kapitol, přičemž obsahem těchto kapitol je podrobný popis a interpretace použitých kódů.¹⁰⁰

Kapitola je rozdělena na dvě části. V první se věnuji výsledkům analýzy rozhovorů s probačními úředníky a zodpovězení výzkumných otázek, které byly s touto skupinou participantů spojeny. Ve druhé části se zaměřuji stejným způsobem na analýzu rozhovorů s klienty PMS.

8.7.1. Hodnocení efektivity probační práce ze strany pracovníků PMS

8.7.1.1. Výsledky analýzy rozhovorů s probačními úředníky

Následující text představuje šest kategorií, které jsou v navazující kapitole více popsány. Jedná se o kategorie:

Kategorie č. 1: Efektivní práce s klientem; tvoří ji tyto kódy: recidiva, změna životního stylu

Kategorie č. 2: Efektivní metody práce; kódy: připojení se, podpora, ocenění, předávání informací, varování, napojení na instituce, péče

Kategorie č. 3: Návrat k řádnému životu; kódy: mapování situace, restorativní justice, kompetence, intenzivní kontakt, vnitřní motivace, trestný čin, zaměstnání, proces, děti, partner

Kategorie č. 4: Hodnocení ze strany klientů; kódy: popovídat si, setrvání ve společnosti, spojení s institucí, osvědčení se, formální záležitosti, časová zátěž

100 ŠVARÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. str. 226-227

Kategorie č. 5: Probační úředník; kódy: nálepkování, komunikace, lidský přístup, vlastní pocity, aktivní reakce

Kategorie č. 6: Institucionální překážky: zatíženost pracovníků, nedostatek pracovních míst, probační programy, spolupráce se soudy, alternativní trest, finance, podpora zaměstnanců

Kategorie č. 1: EFEKTIVNÍ PRÁCE S KLIENTEM

Tato kategorie se zabývá faktory, dle kterých probační úředníci hodnotí spolupráci s klientem jako efektivní. Participantů na tuto problematiku nahlíží ze dvou hledisek.

Recidiva

V případě prvního hlediska se jedná o faktory **recidivy**, tedy situace, kdy klient nespáchá další trestnou činnost. Všechny pět účastníků hovoří o efektivní spolupráci v případě, že nedojde k další klientově recidivě. První účastník říká, že takové hodnocení je velmi subjektivní, ale podle něj je to právě recidiva, která v očích úředníka znamená, že spolupráce byla úspěšná. „Podle mě, že ten klient začal nějakým způsobem fungovat a hlavně že se nám tady nevrátí.“ Druhý účastník považuje za nejideálnější případ situaci, kdy nedojde ke zpětnému opakování trestné činnosti, říká: „Uplně nejideálnější případ je, když se u něj dále neobjevuje žádná recidiva.“ Z výpovědi třetího účastníka vyplývá, že tím nejvíce hodnoceným faktorem je právě recidiva a v případě, že k ní dojde, znamená to, že v průběhu spolupráce byla nějaká chybná nastavení. „Tak hlavně z toho, jestli klient nerecidivuje. V případě, že se tady klient objeví znova, tak si to dokážeme vyhodnotit okamžitě tak, že bylo nastavený něco špatně.“ I čtvrtý účastník zmiňuje recidivu a konkretizuje, co tento pojem znamená. „Podle toho, že nespáchá trestnou činnost, nedopustí se dalšího protiprávního jednání, není proti němu zahájeno další trestní řízení.“ Stejný názor má i pátý účastník, který říká: „Tak primárně podle recidivy.“

Změna životního stylu

V druhém případě hodnotí účastníci spolupráci jako efektivní tehdy, když dojde **ke změně životního stylu klienta**, což je možné demonstrovat na výpovědi druhého účastníka: „Pak jsou klienti, kteří jsou na tom špatně, ve smyslu splnění podmínek, ale v rámci toho dohledu se posunou někam v životě, to například tím, že naváže vztah s pracovníkem, je pak schopen komunikovat, nechá si třeba i poradit, nechá si pomoci a to i mimo ten dohled.“ Pátý účastník hovoří o hluboko zakódovaném deviantním chování, které bere klient jako normu a proto posun, který během dohledu udělá, je hodnocen jako důležitější výsledek spolupráce. „Někdo má v tom svém životě to porušování zákona tak hluboko zakódovaný, protože si to nese

z rodiny a z jeho okolí, že je pro nás už hodnocení efektivity jeho změna pohledu na sebe, na svůj život, že se někam posune a rozšíří si svoje obzory, že jsou i jiný možnosti.”

Kategorie č. 2: EFEKTIVNÍ METODY PRÁCE

Druhá kategorie reprezentuje metody, které jsou aplikovány v průběhu spolupráce s klientem. Dva participanté uvedli, že už samotné **připojení se na klienta** je často velmi účinné. Tento faktor se u participantů objevuje v různých souvislostech. První participant se v začátcích průběhu dohledu snaží co nejvíce napojit na klienta, což má dle něj vliv na úspěšnou spolupráci. *„Asi se co nejvíc naladit na toho klienta a pak ho podpořit a zvolit ten nejlepší způsob práce.”* Druhý participant považuje podporu a ocenění za výchozí metody efektivní práce s klientem, říká: *„Jedna z nejdůležitějších metod je i podpora klienta, zároveň probační pracovník jim dá zakusit úspěch a pocit „poprvé mě někdo pochválil”.”*

Podle třetího participanta je zásadní, aby se klient pro změnu ve svém životě rozhodl sám a pokud se tak stane, toto rozhodnutí co nejvíce **podpořit**. *„Vždycky všechny změny musí klient dělat kvůli sobě a od nás pak jen dostávat podporu vlastní hodnoty.”* Podpora klienta je chápána i jako kvalitně navázaný vztah, což popisuje pátý participant. *„Pak je to i ten vztah s tím klientem, když je nastavený dobře a funguje, může to být pro klienta takový upevňovací lano, který ho směřuje správným směrem a podporuje ho.”*

Ve své práci využívají tři participanté metodu **předávání informací**, které vychází z konkrétní situace klienta. Druhý participant s klienty často hovoří o jejich dluhové situaci. *„Vysvětlit, co to může obnášet, když ty dluhy se budou zvyšovat, že se to dědí a tak dál...”* O smyslu probačního dohledu informuje třetí participant při každém setkání. *„Nejdůležitější je klienta obeznámit o tom, co se v tom dohledu dělá a co je od něj očekáváno.”* Klienti si rovněž žádají o informační servis, o kterém hovoří čtvrtý participant. *„Takže předávání informací těm klientům, napojení na nějaký další instituce, někdo si řekne o informační servis. Pak mi ten klient řekne, že třeba tohle a tohle by ho vůbec nenapadlo, že jde.”*

Pro některé klienty se jeví jako užitečné **varování či důrazné apelování**. Tuto metodu využívají tři participanté. První participant ji aplikuje pouze zřídka, je si vědom, že nemůže vždy odhadnout její důsledky. *„Občas využívám i nějaký vystrašování, ale úplně ne vždy to chci udělat, protože to nemusí splnit svůj účel.”* Pro třetího participanta přichází výstraha na řadu tehdy, pokud klient neplní uložené povinnosti tak, jak by měl. Ve výpovědi uvedl: *„Takže pokud má tam nějaké uložené povinnosti a neplní je, tak je mu třeba důrazně vysvětlit, že pokud ty povinnosti plnit nebude, nebo respektive se sem dostavovat nebude, tak by mohl být případně odsouzen k VTOS.”* Výstraha představuje jednu z možností, jak ovlivnit budoucí život klienta,

což je patrné u čtvrtého participanta: „*Toho člověka seznámit s možnostmi, když neskončí, nezabere, nezmění postoj, tak jak dopadne.*”

Pro dva participanty představuje významnou metodu také **napojení na instituce**. První participant ve zprostředkování služeb vychází vždy z individuálních potřeb klienta a to s ohledem na jeho vlastní zájem. „*Předat informace o možnostech spolupráce s institucemi, které se zaměřují na klientův problém, pak můžu dát nějaký letáček nebo předat kontakt, ale prostě se musí vycházet z nějakých potřeb toho klienta.*” Pro druhého participanta představuje propojení klienta s dalšími institucemi častou náplň schůzek, říká: „*Taky seznámení se s možnostmi řešení, předat informace o možnostech spolupráce s institucemi, které se zaměřují na klientův problém.*”

V některých případech se jedná o klienty, kteří jsou v situaci, kdy se sami nedokáží rozhodnout či nejsou v takovém stavu, aby sami za sebe jednali například s institucemi. V takovém případě je nutné **převzít kontrolu nad klientem** a v této situaci mu pomoci, o čemž se zmiňuje čtvrtý participant: „*Někdy, výjimečně, to za ně můžeme i vyřídit, když vidíme, že ten člověk fakt není kompetentní.*“

Kategorie č. 3 = NÁVRAT K ŘÁDNÉMU ŽIVOTU

Kategorie představuje faktory, kterými může probační úředník ovlivnit ukončení kriminální kariéry či účinně bránit recidivě. Výchozím postupem v obou případech je podle čtvrtého participanta nejprve **zmapovat klientovo situaci** a následně odhalit důvody, které v minulosti vedly k protiprávnímu jednání. „*Nejprve se věnovat mapování situace, odhalit příčiny protiprávního jednání, proč se to stalo.*” Druhý participant na toto tvrzení navazuje a uvádí, že **alternativní trest** není funkční pro každého klienta. „*S tím, že restorativní justice nemusí fungovat pro každého, někdo prostě musí dostat přes prsty, pro někoho trest dohledu nic neznamena.*“

Bránění recidivě

V případě bránění recidivě je velmi významné **vybavit klienta kompetencemi**, které bude schopný využívat i v budoucnu, což je zřejmé z výpovědi druhého participanta. „*A nejvíc je to pak asi posílení kompetencí, které pak mohou využívat i do budoucna, když se dostanou do nějaké situace, kterou zvládnou vyřešit legálním postupem, aby se nedopouštěli další trestné činnosti*” I pátý respondent přisuzuje kompetencím v této oblasti velký význam, říká: „*Musíme*

je vybavit takovýma kompetencema, který můžou využívat i v budoucnu, pak je vyšší pravděpodobnost, že se to znova nestane.”

Dva participanti považují **intenzivní kontakt** s klientem za možnost, jak na klienta více působit a tím recidivě bránit, to je patrné na výpovědi prvního participanta, který říká: „*Určitě abychom s nimi byli více v kontaktu, když je třeba tíží nějaká finanční situace a než se sem za měsíc dostanou, tak zjistíme že zas někde něco ukradli.*” Čtvrtý participant vnímá v oblasti intenzivního kontaktu velký potenciál. „*V tom bránění recidivě by to byla intenzivnější spolupráce, mohli bysme víc mapovat, jak to mají v tom životě, mohli by se nám více otevřít.*”

Slabá **vnitřní motivace** klienta vést řádný život může být také tím, na čem probační úředník může pracovat a snažit se tento klientův pohled změnit, jak říká třetí participant: „*Pokud mám napojení na toho klienta a dokážu ho namotivovat k různým rozhodnutím, navést ho, tak se myslím, že to pak může být efektivní.*” Pro čtvrtého participanta znamená zjištění, do jaké míry je klient motivovaný, významnou část jejich spolupráce, od kteréh se odvyjí všechny další kroky. „*Rozebrání toho co se děje a proč se to děje, zjistit jak na tom ten klient je, jestli s tím chce něco dělat, od toho se pak odrazím.*”

Ukončení kriminální kariéry

V případě ukončení kriminální kariéry využívají dva participanti práci na **trestném činu** klienta. První participant se snaží stavět klienta do takové situace, aby pochopil důsledky svého kriminálního jednání. „*Pracujeme i třeba nějak na tom, co udělal za ten skutek, aby si to uvědomil, že třeba něco spáchal - proč to spáchal, co ho k tomu vedlo, jak to vlastně bylo a co to pro něj znamená.*” Třetí participant se snaží stavět klienta do pozice oběti a snaží se společně zjistit, jak se v této situaci cítí a jak se asi cítila oběť. „*Vždycky pracujeme i s obětí trestných činů, takže je oslovujeme a řešíme jejich pohled, to rozebíráme i s klientem, ten trestnej čin. Někdy se ale stává, že klient se cítí obětí a tak se mu snažíme vysvětlit, ten jeho skutek, jaký mohl mít vliv na oběť, jaký to může mít dopad. Nebo taky ho stavět do situace, kdyby to, co udělal oběti někdo udělal jemu, jaký by to pro něj bylo.*”

Páchání trestné činnosti může u klienta pramenit z **nezaměstnanosti** a obstarávání si financí ilegálním způsobem. Přímo se tedy nabízí, aby probační úředník poskytl klientovi možnost najít si pracovní pozici, o čemž hovoří čtvrtý participant: „*Řešíme nezaměstnanost, kdy je odkazujeme i na pracák, ale bavíme se s nima o tom, čím je vyučenej, co má za práci, co by mu vyhovovalo, dojíždění, co pro to udělá, jak to může dělat, ale pak doporučujeme třeba Rubikon.*” Pátý participant vnímá zaměstnání jako dlouhodobý faktor, který klienta ovlivňuje nejenom během probačního dohledu, proto je dobré v rámci ukončení kriminální kariéry na

tomto problému pracovat. „Co ale taky hraje velkou roli a hlavně je to zásadní i po konci dohledu, je práce. Pokud si oni najdou dobrou práci, může to znamenat změnu v jejich dosavadním životě... a to je zrovna oblast, ve který se my můžeme angažovat hodně.”

Jako významný faktor označuje první participant **proces**, který s rozsudkem souvisí a je natolik vlivný, že klienta od páčání trestné činnosti nadobro odradí. „Jde na výslech na policii, ted' tady na PMS, ted' jsem se dověděla, že nejhorší, co pro ně je, je čekat v čekárně s těma našima klientama, takže už jenom tohle, že si musí projít všechno, oslovit ty poškozený, tak mu to bohatě stačí, že ho ten proces vytrestá.”

Všichni participanté se shodují, že nejeefektivnější v ukončení kriminálního života jsou ty faktory, které probační práci ovlivnit nelze. Jedná se o **zásadní životní události**, jako je založení vlastní rodiny, o kterém hovoří ve své výpovědi pátý respondent. „Tak nejčastěji ukončují kariéru tehdy, když se jim stane v životě něco zásadního, pro ženy je to nejčastěji narození dítěte.” Založení rodiny je velmi efektivní i podle druhého participanta, zároveň ale uvádí, že se jedná také o velké riziko a to ve chvílích, kdy by klient tuto hodnotu ztratil. „Taky funguje, když můžou o něco přijít, pak se můžou víc snažit, s tím hodně souvisí založení rodiny. Je ale pravda, že je to i velké riziko a to v případě, když o tuhle hodnotu přijdou”

U jiných klientů může být tou zásadní životní událostí **nalezení partnera či partnerky**. První participant vnímá změny v klientovo chování a přístupu ke svému životu právě po nalezení partnera. „Třeba ted' jsem tady měla klienta, celou dobu mu říkám najděte si práci, už na tom začněte pracovat a tak, ted' si našel přítelkyni, tak to, co já mu tady říkám rok, tak začal dělat až ted'. Ale ted' s ním bude zase dobrá spolupráce, je namotivovaný a já ho v tom ráda podpořím” Právě podpora ze strany nového partnera a zázemí, které nově založený vztah klientovi poskytuje, je významným faktorem pro třetího participanta. „Že mají pak nějakou podporu v rodině, v tom novým partnerovi, mají na koho se spolehnout, mají ted' nějaké stabilní zázemí...” Pátý participant považuje nalezení partnera, v souvislosti s ukončením kriminální kariéry, častěji u mužů. „Pro muže je to nalezení partnerky. To my ale moc ovlivnit nemůžeme, samozřejmě mimo to je v tomhle vztahu podporovat.”

Kategorie č. 4 = HODNOCENÍ Z POHLEDU KLIENTŮ

Tři participanté soudí, že klienti oceňují možnost **popovídat si** s probačním úředníkem, s někým kdo má o jejich problémy upřímný zájem, což je možné demonstrovat na výpovědi prvního participanta: „Někteří klienti jsou rádi, že můžou říct to, co řeší, řeknu jim zase já ten svůj názor.” Podle druhého participanta vidí klienti přínos probačního dohledu také v komunikaci. „Můžou také probrat, co s nikým jiným nemůžou, zároveň mají někoho, komu na nich záleží.” Stejný názor má i čtvrtý participant: „Ještě vidí přínos naší práce v tom, že oni si

můžou popovídat o tom, co se stalo, protože často nemají nikoho jiného, kdo by tomu rozuměl, kdo by je neodsuzoval, takže si z nás udělají takovou vrbu. Pak vidíte, že když od nás odcházejí, že se jim ulevilo, ulehčilo, že si to tím, jak o tom mluví, tak si i utříbily myšlenky.” Podle pátého participanta je možnost promluvit si, na žebříčku přínosu probační práce klientů, nejvýše. *„Můžou se nám svěřit, říct co je trápí, že si třeba neví rady..., prostě si popovídat, to je pro ně důležitý a chválí si to nejvíc.”*

Významné je pro dva participanty také možnost **setrvat ve společnosti**, což je hodnota, o kterou by v případě výkonu trestu odnětí svobody přišli. První participant vidí velký přínos, ve výkonu trestu na svobodě, v možnosti umoření dluhů. *„Myslím si, že přínos vidí tom, že můžou zůstat ve společnosti, případně hradit nějaký dluhy a fungovat tak jak by fungovat měli. Pořád jsou v té společnosti a nemusí se pak už znova zapojovat.”* Stejný názor má i pátý participant: *„Určitě je to to, že zůstali na svobodě, se svojí rodinou, ve své práci...”*

Dva participanty považují v očích klientů za významné **napojení na instituce**, což je zřejmé na výpovědi třetího participanta: *„Tak jako nejužitečnější oni berou asi to, že jim dokážeme poradit nebo že je můžeme nasměrovat tam, kde jim poradí. Ať už chtějí řešit svojí dluhovou situaci, nebo to zaměstnání, tak jim můžeme poradit, nasměrovat je někam, stačí se na nás obrátit s žádostí a v nějaké míře jim to dokážeme zajistit.”* Taktéž čtvrtý participant považuje propojení s institucí za důležité: *„Když my jim pomůžeme, odkážu je na nějakou instituci, třeba na docházení do nějaký instituce a on mi řekne, vidíte, tak to mě vůbec nenapadlo.”*

Jednou z hlavních předností probačního dohledu je možnost **ověřit se**, o čemž se zmiňuje druhý participant. *„U dohledu to hodnotí jako úspěšné, pokud klient splní podmínky a tím teda dohled dopadne dobře, osvědčí se.”* Třetí participant se klientů na hodnocení probíhajícího dohledu často ptá a zjišťuje, že ověření se je v jejich očích často nejvíce významné. *„Oni to spíš hodnotěj podle toho, jestli budou osvědčeni. Pokud ta spolupráce probíhá tak, jak má vlastně plní všechno co mají, tak oni to dokážou zhodnotit tak, že jsou osvědčeni a fakt je na nich vidět ta radost, že se toho trestu zbavili a že to ukončili bez jakýchkoli problémů.”*

Ze strany klientů je nejméně důležitou součástí **plnění formálních záležitostí**, které je ale zásadní pro průběh a slouží i jako zpětná evaluace pro probační úředníky. O administrativě hovoří druhý participant. *„U těch nejméně významných jsou to pak primárně formality, jako seznamování klienta se zprávami a administrativa, která je vlastně i tím stěžejním v probaci ale klienta jako takového nijak nezajímá.”* I čtvrtý participant si je vědom, že pro klienty formální záležitosti nepředstavují důležitou součást, i přesto je nutné tyto výstupy zpracovávat. *„Pro ně*

není významný to, co my musíme dělat, třeba vypracovat probační plány, ty jim jsou úplně putna ale my to dle metodiky a ustanovení trestního zákoníku, my to tady musíme mít ve spisech”

Často je schůzka s klientem pouze otázkou několika minut, které pro klienty mohou představovat zbytečnou **časovou zátěž**, což si myslí třetí participant: „*A pro ně je nejmíň významný, pokud nemají žádný povinnosti, to chození sem, samozřejmě pokud mají všechno splněný, tak se po čase stává taková rutina a oni to berou jako to, že by někam měli docházet a obtěžuje je to.*” Stejný názor sdílí pátý participant. „*Já si myslím, že pro ty, kdo fungují a všechno plní je nejmíň užitečný sem jednou za ten měsíc přijít na pár minut. Jsou to třeba i lidi, který se odstěhovali a představuje to pro ně i několika hodinovou cestu.*”

Kategorie č. 5 = PROBAČNÍ ÚŘEDNÍK

Většina participantů považuje za výchozí schopnost úředníka nepřidělovat klientům negativní **nálepky**. Druhý participant ve výpovědi uvádí: „*A nakonec nenálepkovat, neodsuzovat toho klienta, nijak ho neškatulkovat.*” Třetí participant se snaží nedělat si obrázek o klientovi na základě soudního rozsudku: „*Nějak se k tomu stavět, že jsou to normální lidi jako my a neodsuzovat je pro tu trestnou činnost, kterou si přečteme v těch rozsudcích.*” Stejný názor sdílí také čtvrtý participant. „*Určitě nenálepkovat*” Pátý participant považuje za základ efektivní spolupráce nestigmatizovat. „*A s tím nestigmatizovat, to tvoří nějaký základ efektivní spolupráce. Pak už se to odvíjí individuálně.*”

Základem spolupráce s klientem je **komunikace** a proto schopnost komunikovat považují za důležitou čtyři participant. Mluvit s klienty na přímo a zvolit ten nejvhodnější způsob komunikace zastává první participant. „*Tak my využíváme jenom komunikaci a musíme nějakým způsobem nějak využívat, zvolit nějakou vhodnou komunikaci. A s klientama hlavně mluvit napřímo, nic nezaobalovat.*” Schopnost komunikace je důležitá i pro druhého participanta. „*Nejvíce schopnost komunikace, na který je založená i celá naše spolupráce.*” Taktéž hodnotí komunikaci i třetí participant. „*Tak nejdůležitější je schopnost komunikace s klientem, umět se nastavit na jeho vlnu a rozumět si s ním. A tak komunikace je prostě nejpodstatnější v celé práci.*” Pátý participant se snaží být v komunikaci co nejvíce transparentní a stejný přístup vyžaduje i od klientů, říká: „*Já komunikaci stavím na transparentnosti, když jsem transparentní já, ta cesta k tomu, aby byl transparentní i ten klient je pak přeci jenom snazší.*”

Tři participant se shodují, že v oblasti dovedností, které se týkají osobnosti probačního úředníka a zároveň mají vliv na efektivní probační práci, je tím nejdůležitějším **lidský přístup**. Jako základ své práce považuje tuto dovednost druhý participant. „*Přístupovat k němu jako k*

člověku, jednat s nimi s úctou, ten lidský přístup je stěžejní.” Čtvrtý participant hovoří o různých typech klientů, kteří na PMS dochází a s kterými musí být schopen pracovat. *„Ten člověk by měl mít rád lidi a měl by být ochoten a schopen se s nimi lidsky bavit, setkáváme se s různými lidmi, různě jsou nastavený, různě jsou upravený, různě jsou zanedbaní nebo nezanedbaní, různě jsou intelektuálně nastavení, takže i třeba by měl být schopen bavit s různými typy lidí.”* Pátý participant říká: *„Základem je přistupovat k těm lidem lidsky”*

Z hlediska kvalitního a efektivního výkonu probační práce je důležitá **práce s vlastními pocity** probačního úředníka, o čemž se zmiňuje druhý participant. *„Pak je to i schopnost uvědomovat si svoje vlastní pocity, proč je mám a nepřenášet je na toho klienta.”*

Často klienti přicházejí na schůzky v různém rozpoložení, podle čtvrtého participanta je proto důležité, umět pracovat s klientem v takových situacích a **aktivně reagovat**. *„Musíme umět reagovat operativně, rychle reagovat na to, když se nám tady klient rozpláče, rozčílí, tak ho uklidnit...”*

Kategorie č. 6 = INSTITUCIONÁLNÍ PŘEKÁŽKY

Tato kategorie vypovídá o omezeních a překážkách, které ze strany instituce PMS ovlivňují probační práci a tím ovlivňují její efektivitu. Na oblast nahlíží participant z dvou hledisek.

Přímá práce s klienty

V prvním případě se jedná o překážky, které přímo ovlivňují práci s klientem. Všichni participant zmiňují, že největší překážkou efektivní práce je **zatíženost pracovníků**. První pracovník srovnává současnou probační praxi se zkušenostmi ze zahraničí. *„V zahraničí bych řekla, že jsou tam o něco dál, protože třeba mají méně klientů a opravdu tohohle klienta doprovází. Takže to množství klientů opravdu myslím, že by mělo jít úplně někam jinam, než je to nastavený.”* O vysokém počtu případů na jednoho úředníka se ve své výpovědi zmiňuje také druhý participant. *„Jednoznačně zatíženost pracovníku, kdy mají na sobě mnohonásobně více klientů, než co by mělo pro dobrou spolupráci být.”* Třetí participant hovoří o tom, že klientovi se nemohou dostatečně věnovat, neboť jsou zatíženi počtem klientů. *„V ideálním případě, kdybychom jich měli méně, protože ten čas je fakt důležitější a někdy je ta konzultace tak krátká nebo respektive nemůže být delší, protože jednoduše ty probační úředníci jsou fakt zatíženi a nedokážou se tomu klientovi věnovat tak, jak by chtěli.”* Čtvrtý participant považuje ideální počet klientů na jednoho úředníka trojnásobně nižší, než je současný stav. *„Pak určitě zkrouhnout počet případů, kdyby měli ne 150 nebo 200, ale třeba 40, tak jak je to v zahraničí,*

kde jsem teď byla, u mladistvých by to mělo být maximum 20.” Pátý participant uvádí, že počty klientů se neustále zvyšují a omezuje to kvalitní práci s klientem. „*Pracovní vytížení je v podstatě neúnosná, pokud ten člověk chce vykonávat tu práci nejkvalitněji, jak jen může... Takže překážku vnímám v tom počtu klientů na pracovníka, který by se rozhodně mělo změnit, protože to číslo neustále roste.*”

Stává se, že jsou klienti bez práce a současně mají zápisy v rejstříku trestů, je pro ně proto velmi obtížné si za takových okolností kvalitní zaměstnání nalézt, s čímž by měla pomoci PMS. V současné době je ale **nabídka pracovních míst** nedostačující, o čemž se zmiňuje čtvrtý participant: „*My jsme třeba dřív měli seznam pracovních míst, firem, kam jsme mohli odkázat toho klienta i s rejstříkem trestů. Teď Rubikon někdy něco pošle, ale není to moc. Takže to třeba, když vidím, že by ten klient chtěl pracovat, ale nedaří se mu sehnat zaměstnání. Já jim furt říkám nerezignujte, dřív nebo později to vyjde, tak třeba kdyby tu byl někdo rychlejší než Rubikon.*”

Nedostatek není pouze v nabídce pracovních pozic pro klienty. Čtvrtý participant se také zmiňuje o **nedostatku probačních programů**. „*Nebo třeba probační programy pro mladiství. My vlastně máme jeden jedinej probační program, jiná střediska v našem kraji tu možnost nemají. Umím si představit, že bychom měli v každém okrese 3 programy jiného zaměření, které by byly vhodné pro Tondu, jiné by byl vhodnej pro Lucku a jiné pro toho. Takhle tady máme jeden jedinej a můžeme být rádi.*”

Nepřímá práce s klienty

V druhém případě se jedná o překážky, které ovlivňují spolupráci s klientem nepřímo. Tři respondenti označují **spolupráci se soudy** za problémovou, kvůli čemu se často efektivita alternativních trestů snižuje. První participant hovoří o problémech v komunikaci, které jsou v Praze velmi časté, to vede pak ke zmatkům v dokumentaci a ve vedení probačního dohledu. „*V Praze je x soudů a ta osobní spolupráce tu téměř není a časem si teprve pracovník buduje, jakým způsobem zareaguje na tuhle zprávu tenhle soudce a tenhle soudce a který soudy se s námi téměř nebaví, nedávají nám vědět a pak člověk zjistí, že oni v tom něco dělali a my měli pocit, že ne, tak člověk posílá jenom negativní zprávy.*” Druhý participant zmiňuje nejednotnost orgánů činných v trestním řízení. „*Taky že se nedaří nastolit lepší spolupráce s orgány činnými*

v trestním řízení. Postupy OČTŘ by měly být jednotný, což nejsou.” Třetí participant považuje za problematické prodlevy, které v rámci spolupráce se soudy v současné chvíli jsou. „Možná spolupráce s těmi soudy, aby více reflektovali to naše sdělení o porušení, pokud ten klient fakt nedochází nebo neplní něco ze svých povinností, tak aby byly ihned nařizovány veřejné zasedání.

Samotné **ukládání alternativních trestů** považuje třetí participant za neefektivní v případě, že je klientovi uloženo více probačních dohledů naráz. „Je ukládáno více alternativních trestů najednou, což podle mě trošku potom postrádá efekt tý práce. Pokud někdo dostane více trestů najednou, tak automaticky mi přijde, že tu šanci si nezaslouží, pokud opakovaně páchá tu trestnou činnost a pořád dostává alternativní tresty, tak evidentně na něj nemají takový efekt, jaký by měly mít. „ Stejný názor sdílí pátý participant, který ve své výpovědi uvedl: „Taky mám trochu problém s tím, že se dávají neefektivní tresty, myslím teda že se ukládá alternativní trest někomu, kdo už jeden má a pokud spáchal současně něco dalšího, tak to očividně nebylo efektivní a další alternativní trest není to, co by měl dostat.”

Pracovníka mohou k efektivnější práci motivovat také **finance**, které, jak uvádí dva participant, jsou z hlediska náročnosti práce nedostatečné. První participant říká: „No a peníze, finanční stránka.” Druhý participant hodnotí finanční ohodnocení jako nedostatečné, což může snižovat motivaci úředníka k lepšímu výkonu práce. „Určitě jsou problémem finance, pro toho pracovníka není nijak motivující, ale já tu práci nedělám kvůli penězům.”

Dva participant by ve své práci ocenili větší **podporu** ze strany vedení. Druhý participant tuto podporu zmiňuje v souvislosti s nařízeními, které jsou často neefektivní a úředníkům přidělávají práci. „Práce s klientama je často na úkor nějakých nesmyslných nařízení od ŘPMS, který se samozřejmě s novým vedením pokaždý změní a ne úplně ideálně. Příkladem jsou různé úsporné opatření, například omezení tisku, což ale znamená, že pak nám chybí dokumenty ve spisech a dostaneme vynadáno ze spisovny, takže to nakonec nikdo moc neřeší.” Čtvrtý participant chápe podporu pracovníků ve smyslu prevence vyhoření, říká: „Jako pracovníkům v rámci instituce chybí nějaká podpora zaměstnanců, ať už jsou to třeba nápoje zdarma, ale i třeba nějaká odpočinková zóna, příspěvky na dovolenou. To bych uvítala, takový to prevence vyhoření.”

8.7.1.2. Zodpovězení výzkumných otázek - pracovníci

V následujícím textu se pomocí shrnutí dat, které jsem získala rozhovory s probačními úředníky, zaměřím na zodpovězení výzkumných otázek, které se týkaly jejich pohledů na efekty a efektivitu vlastní práce.

VO1: Jaké faktory se jeví jako nejdůležitější při hodnocení úspěšné spolupráce s klienty a pro celý dohled?

Z výpovědi všech respondentů je patrné, že základním faktorem, dle kterého je evaluována spolupráce s klientem, je recidiva. V případě, že klient nespáchá další trestný čin, pak je možné zhodnotit, že probační dohled proběhl dobře a byl pro tuto chvíli efektivní. Toto tvrzení je možné demonstrovat na výpovědi třetího participanta: „*Tak hlavně z toho, jestli klient nerecidivuje. V případě že se tady klient objeví znova, tak si to dokážeme vyhodnotit okamžitě tak, že bylo nastavený něco špatně.*” V druhém případě je možné posoudit úspěšnou spolupráci také podle změny životního stylu klienta. Taková situace nastává tehdy, když má klient kriminální jednání hluboko zakódované a jako efektivní se hodnotí změna jeho postojů. „*Pak jsou klienti, kteří jsou na tom špatně, ve smyslu splnění podmínek, ale v rámci toho dohledu se posunou někam v životě, to například tím, že naváže vztah s pracovníkem, je pak schopen komunikovat, nechá si třeba i poradit, nechá si pomoci a to i mimo ten dohled.*” uvádí druhý participant.

VO2: Jaké prostředky se nejčastěji využívají při práci s klienty?

Všichni participanti se shodují, že výchozí je kvalitní komunikace s klientem a připojení se na klienta, jak uvádí první participant: „*Asi se co nejvíc naladit na toho klienta a pak ho podpořit a zvolit ten nejlepší práce.*” Jako první je nutné shrnout pro klienta základní informace o výkonu probačního dohledu, jaká jsou pravidla a co se může stát v případě, že by je klient nedodržoval. Na tuto část navazuje zjištění, zda a na kolik je klient motivován svoji situaci řešit, následuje mapování klientovo situace a zjištění, proč se daný trestný čin stal a vyhodnocení rizik pro další trestnou činnost. Na základě konkrétního problému klienta je pak klient odkázán na příslušné instituce. V neposlední řadě je to pak kontrola a ověřování skutečností sdělených klientem. „*Nejprve je to mapování klientovo situace, sem patří i rozebrání toho co se děje a proč se to děje, zjistit jak na tom ten klient je, jestli s tím chce něco dělat, taky seznámení se s možnostmi řešení, předat informace o možnostech spolupráce s institucemi, které se zaměřují na klientův problém.*” uvádí druhý participant v rozhovoru. Třetí participant zahajuje každé sezení praktickými informacemi: „*Nejdůležitější je klienta obeznámit o tom, co se v tom dohledu dělá a co je od něj očekáváno.*”

VO2.1: Jaké faktory považují za nejvýznamnější a které za nejméně významné? Případně navrhnout ty, které chybí a mohly/měly by se využívat?

Na základě provedených rozhovorů je možné konstatovat, že nejvýznamnější je podpora a pozitivní motivace klienta. Jak je patrné na výpovědi druhého participanta, který tyto dva přístupy přímo jmenuje: „*Lidský přístup, jednat s nimi s úctou, nechat mu jeho hodnotu a samozřejmě ta pozitivní motivace.*” Za nejméně významný faktor, který ale musí být nedílnou součástí každého probačního dohledu, je administrativa, která často časově přesahuje samotnou práci s klientem. „*U těch nejméně významných jsou to pak primárně formality, jako seznamování klienta se zprávami a administrativa, která je vlastně i tím stěžejním v probaci ale klienta jako takového nijak nezajímá.*” říká druhý participant, který se snaží pracovat s časem tak, aby se mohl věnovat klientovi a zároveň plnil administrativní potřeby, nikoli ale na úkor efektivní spolupráce.

VO3: Které dovednosti a schopnosti (= zdroje) jsou z hlediska kvalitní a efektivní práce s klientem nejdůležitější?

Jako výchozí se ukazuje schopnost komunikace, která je základem pro veškerou spolupráci s klientem, což je vidět u druhého participanta. „*Nejvíce schopnost komunikace, na který je založená i celá naše spolupráce.*” Většina participantů staví na nejvyšší místo schopností a dovedností empatii a nestigmatizující přístup ke klientovi, díky kterému je možné navázat kvalitní vztah, jak lze poukázat na slovech třetího participanta: „*Nějak se k tomu stavět, že jsou to normální lidi jako my a neodsuzovat je pro tu trestnou činnost, kterou si přečteme v těch rozsudcích.*” Významnou roli hraje lidský přístup a všeobecně schopnost s lidmi pracovat. „*Ten člověk by měl mít rád lidi a měl by být ochoten a schopen se s nimi lidsky bavit, setkáváme se s různými lidmi, různě jsou nastavený, různě jsou upravený, různě jsou zanedbaní nebo nezanedbaní, různě jsou intelektuálně nastavení, takže i třeba by měl být schopen bavit s různými typy lidí.*” říká čtvrtý participant. Mimo to je nutná schopnost pracovat sám na sobě a procesech, které se dějí v osobě pomáhajícího, jak vyplývá ze slov druhého participanta: „*Pak je to i schopnost uvědomovat si svoje vlastní pocity, proč je mám a nepřenášet je na toho klienta.*” Pokud jsou všechny tyto schopnosti a dovednosti splněny, pak je mnohonásobně zvýšen potenciál pro kvalitní a efektivní spolupráci a pozitivní změnu v životě klienta.

8.7.2. Hodnocení efektivity probační práce ze strany klientů PMS

8.7.2.1. Výsledky analýzy rozhovorů s klienty PMS

Následující text představuje pět kategorií, které jsou v navazující kapitole více popsány. Jedná se o kategorie:

Kategorie č. 1: Představa; kódy: představa spolupráce, nevědomí o PMS

Kategorie č. 2: Metody práce; kódy: podpora, zplnomocňování, předávání informací, výstraha, kontrola

Kategorie č. 3: Efektivní spolupráce s úředníkem; kódy: fungující vztah, neomluvené absence

Kategorie č. 4: Probační úředník; kódy: lidský přístup, nálepkování, aktivní naslouchání, vzdělání

Kategorie č. 5: Řádný život klienta; kódy: vnitřní motivace, riziko vězení, rodina, odstranění rizik, nabídka možností

Kategorie č. 6: Fungování Probační a mediační služby; kódy: administrativa, čas, gender, online kontrola

Kategorie č. 1 = PŘEDSTAVA

Jedná se o kategorii, která se zabývá představou klientů o probačním dohledu před tím, než se na středisko poprvé dostavili. Názory participantů jsou rozděleny do dvou oblastí.

Nevědomí o PMS

V prvním případě byla představa klientů zcela nespecifická a **nevěděli**, co si představit pod pojmem „probační dohled“, což můžeme vidět u Ivy, která se setkání s probačním úředníkem kvůli nevědomí bála: *„Vůbec jsem nevěděla, co můžu čekat, nikdy jsem o PMS neslyšela, je to docela škoda, že se o tom nic nemluví. Když jsem tam šla prvně, byla jsem dost nervózní, o co tam půjde“*. Marcela rovněž nevěděla, co od probačního dohledu očekávat, základní informace o trestu si vyhledala sama před prvním setkáním. *„Já vlastně žádnou jasnou představu neměla, nic moc jsem o PMS nevěděla, prostě jen to, že se tam bude docházet. Sama jsem si pak našla nějaký informace, abych vůbec věděla, co mě čeká.“*

Představa spolupráce

V druhém případě se jedná o klienty, kteří stručné informace o službě **věděli** ještě před nástupem trestu, což je patrné z výpovědi Jany: *„Tak já jsem teda jako zhruba věděla, že je to nějaký mírnější trest, kterej je lepší než vězení a že budu pravidelně docházet. Ale teda jako co se tam bude dít, to sem úplně přesně nevěděla. Ale prostě že tam budu docházet.“* I na výpovědi Františka se ukazuje, že o alternativních trestech povědomí měl, avšak nedokázal si je spojit s institucí PMS, říká: *„Nevěděl jsem, co mě čeká, nikdy jsem o Probační a mediační službě neslyšel. Jako znal jsem ty co uklízeli v Praze zdarma a měli to nařízený jako taky trest, ty*

obecně prospěšný práce, ale to jsem ještě nevěděl, že je to taky spojený s probačkou, ale jako jak to zhruba funguje, to sem věděl od těch známých.”

Kategorie č. 2 = METODY PRÁCE

Druhá kategorie reprezentuje metody, které se v rámci spolupráce s klientem využívají. Jedná se primárně o metody, které se využívají s klienty plošně a nevycházejí tedy z konkrétních potřeb a problémů jedince. **Podpora** je jednou z metod, o které se zmiňuje většina participantů a je základním kamenem pro navázání kvalitního vztahu. Iva ocenila podporu úředníka v otázce zaměstnání a finančního ohodnocení. *„Vše jsem si zařídila sama už před první návštěvou. Pak jsme to spolu jen probírali, jak mi to jde, hodně mě podporoval, když jsem byla třeba špatná z toho, že neberu tolik, kolik bych si přála, že časem se mi mzda zvýší, protože pracuji dobře.”* František, který se rozhodl přistoupit k trestu jako k výzvě, vnímal podporu v jeho snaze změnit se: *„Jestli už se pro nějakou změnu rozhodne a bude to brát jako já, tak pak je podle mě nejvíc podpořit ho a věřit, že i někdo jako jsem byl já tu změnu zvládne.”* Samostatnost, o kterou se snažila Marcela, byla taktéž podpořena a tím si utvořila názor, že je její snaha i oceněna. *„Chtěla jsem si zařídit všechno sama a i se mi to dařilo, takže mě pak podporovala v těch mých krocích, bylo to příjemný, takový uznání, že to teda dělám dobře.”*

Jednou z hojně využívaných metod je **zplnomocňování**, o kterém se zmiňují dva participanté. U Františka se jednalo především o nabytí důvěry ve vlastní schopnosti. *„Pak jsme spolu začali pracovat na tom, abych se postavil na vlastní nohy. Měl jsem pocit, že se to nedá úplně zvládnout a tak jsme hodně řešili to, že se to dá zvládnout.”* Tomáš se zmiňuje o jeho dluhové situaci, kterou popisuje jako bludný kruh, ze kterého se dle něj nedalo dostat a až pomocí probačního úředníka získal pocit, že i s takto složitou situací se dokáže vypořádat. *„Dostal jsem se pak do bludného kruhu a každou půjčku řešil další půjčkou. Myslel sem, že se z toho nedá dostat, to mi vždycky říkala, že to dokážu, ať si všechno píšu, hlavně ať si udělám přehled, co všechno dlužím a pomalu to budu kousek po kousku platit, že to zvládnou.”*

Metodou, která je spíše praktická a vychází z formální stránky dohledu, je **předávání informací**, které bylo u Tomáše spjato s dluhovou situací, ve své výpovědi uvádí: *„Taky mě upozorňovala, že čím víc nebudu splácet, tím vyšší bude ten dluh a jaký jsou teď možnosti, co s tím dělat.”* František byl na každém setkání obeznámen o smyslu probačního dohledu a následcích při porušení. *„Vždycky jsem si vyslechl, proč tady jsem, k čemu to je, a co se stane, když to pokazím.”*

Taktéž obecně využívanou metodou je **výstraha**, ačkoli je v očích klientů chápána spíše negativně, je v určitých případech nutná. Tomášův průběh trestu nezačal příliš dobře, a proto

se setkal s důraznou výstrahou, která ho přiměla jeho postoj k dohledu změnit, říká: „*Mně pomohlo, že mi řekla, že ještě jednou a půjdu do vězení, to jsem nechtěl.*” I František se k dohledu zpočátku stavěl skepticky a několikrát se na schůzku nedostavil, tímto chováním si vysloužil taktéž výstrahu o možných následcích. „*Pak mi paní úřednice řekla, že jestli ještě jednou tohle udělám, bude muset napsat zprávu, že sem nechodím, neomlouvám se a změni se mi trest na tvrdo*”

Metodou základní, která pramení z povahy samotného dohledu, je **kontrola**, která je prováděna se všemi klienty při každé konzultaci. Zmiňují se o ní dva participanté. Iva kontrolu chápe jako: „*Jen jsem se k němu chodila, hlásit, jak mi soud uložil v podmínkách.*” I Marcela hovoří o kontrole a konkrétně popisuje oblasti, ve kterých kontrola probíhala. „*Dokládala jsem, že splácím dluhy, donesla jsem pracovní smlouvu, když jsem nastoupila do zaměstnání.*“

Kategorie č. 3 = EFEKTIVNÍ SPOLUPRÁCE S ÚŘEDNÍKEM

Tato kategorie vypovídá o přístupu klientů k samotnému probačnímu dohledu a tím tedy přímo souvisí s efektivitou spolupráce. Přístupy klientů by se daly rozdělit do dvou skupin.

Pozitivní přístup

V prvním případě se jedná o přístup pozitivní, který je demonstrován na výpovědi Jany, ta spolupráci označuje jako **fungující vztah**. „*Já to fakt měla jako takový pak i příjemný posezení, kde sem se třeba i jako mohla svěřit a věděla, že mi teda jako poradí a pomůže, ale i prostě jen tak si popovídat, co se mi děje, jaký jsou změny...*” I Marcela hodnotí spolupráci s probačním úředníkem jako fungující, říká: „*S probačním úředníkem jsem měla dobrý vztah, nechtěl po mně nic zbytečného, všechno bylo tak, jak má být.*” Iva ke spolupráci přistupovala zodpovědně a přijala trest jako spravedlivý, který dostala za své protiprávní jednání, tento přístup jí zajistil efektivní průběh dohledu. „*Věděla jsem, že mám dohled nařízený právem a taky tak jsem celou naši spolupráci vnímala...*”

Negativní přístup

V druhém případě se jedná o skupinu, která je označena jako **negativní přístup** a objevuje se primárně v začátcích výkonu probačního dohledu. Pro Tomáše a Františka je negativní přístup spojen s neomluvenými absencemi, které vedly k tomu, že byli důrazně upozorněni na smysl trestu a následky jeho porušení. Tomáš se často neomlouval a na předem domluvenou schůzku vůbec nedorazil. „*Moc jsem na tu probačku ze začátku nedocházel, vždycky mi do toho něco vlezlo nebo jsem na to zapomněl. Taky jsem neměl občas kredit a*

neměl jsem tam jak zavolat.” I František se na začátku spolupráce nedostavoval tak, jak by měl, ve své výpovědi uvedl: *„Dělal sem trochu problémy, několikrát se mi ze začátku stalo, že sem přišel v úplně jinou hodinu, prostě sem na to zapomněl a místo ráno sem přišel odpoledne... jednou dokonce i v jiné den.”*

Kategorie č. 4 = PROBAČNÍ ÚŘEDNÍK

Jedná se o kategorii, která reprezentuje představu klientů o probačním úředníkovi a která zároveň propojuje všechny ostatní kategorie, neboť osoba úředníka je stěžejí během celého procesu výkonu trestu. Čtyři participanti udávají, že nejdůležitější pro ně byl **lidský přístup** probačního úředníka. Iva si myslí, že právě toto chování vedlo k bezproblémovému průběhu a velmi si svého probačního úředníka díky tomu pochvaluje. *„Byl velmi lidský, myslím, že ta naše spolupráce i díky tomu probíhala bez problémů.”* Jana zpětně hodnotí probační vztah jako přátelství, které bylo navázáno právě díky tomuto způsobu chování. *„Jako asi to teda jako byla taky zásluha probační, měla jsem fakt dobrou, brala mě jako člověka, pak mě podporovala a měly jsme spolu, skoro bych řekla, na konci něco jako přátelství, díky tomu jak byla normální, prostě normální člověk a mě brala taky tak.”* František si myslí, že díky lidské stránce úředníka neskončil po svém problematickém chování ve vězení. *„Jako asi ten lidskej přístup, kdyby ta moje taková nebyla, myslím si, že by se na mě vykašlala a fakt mě do toho vězení poslala.”*

Stránka osobnosti, které si tři participanti na probačním úředníkovi váží a kterou považují za velmi důležitou, se týká **nálepkování**. Iva během celé spolupráce nepocítila žádné opovržení ze strany úředníka, díky čemuž ho hodnotí velmi pozitivně. *„Já jsem měla skvělýho probačního. Necítila sem z něho žádné opovržení.”* Jana na základě své zkušenosti popisuje ideálního probačního úředníka, jako někoho, kdo neodsuzuje klienty za jejich činy. *„No, určitě by neměl ty klienty odsuzovat, jo, za to co spáchali, dát jim prostě šanci se napravit nebo teda jako aspoň těm, co chtěj”* I Marcela si pochvaluje, že jí nebyla přidělena žádná negativní

nálepka ze strany úředníka. „Z jejich strany jsem nikdy nepocítila ani žádné negativní chování vůči mně, to bylo fajn.“

František si myslí, že probační úředník by měl **aktivně naslouchat** a díky tomu pak může být zajištěna efektivnější spolupráce, řekl: „Měl by to být autorita, ale zase by měl umět poradit... mluvit když je potřeba ale umět i naslouchat tomu druhému, pak to může fungovat.“

Tomáš považuje za důležité, aby byl veden někým, kdo má **vzdělání** a je tedy i odborníkem na danou problematiku. „Měl by být komunikativní a měl by mít hlavně nějaký vzdělání, aby to byl odborník na tyhle problémy a autorita.“

Kategorie č. 5 = ŘÁDNÝ ŽIVOT KLIENTA

Kategorie reprezentuje faktory, které mají vliv na dvě oblasti a to ukončení kriminální kariéry klienta a bránění recidivě. Přesto že se jedná o dva rozdílné pojmy, všichni respondenti na ně nahlíží jako na velmi podobný jev, který je ovlivněn stejnými proměnnými. Čtyři participanti označují za nejvýznamnější faktor **vnitřní motivaci** klienta, bez které jsou možnosti úředníka a jeho snahy k nápravě klientova chování velmi omezené. „Hlavní je ten klient, když nebude chtít změnu on, tak se může snažit probační úředník sebevíc a nic s nim neudělá“ říká František. Iva přisuzuje motivaci k řádnému životu také čistě na stranu klienta nikoli na schopnosti úředníka, říká. „Sebelepší úředník nic nezmuže s klientem, pokud klient sám nechce. Je to prostě na něm, jako na tom klientovi.“ Stejně tak Jana přisuzuje rozhodnutí dál nepáchat trestnou činnost na stranu klienta. „Tak když někdo nechce dělat trestnou činnost, tak jí nedělá žejo.“ Marcela si myslí, že kontrolou, kterou považuje za jediný možný pracovní prostředek úředníka, není možné působit na klienta v rozhodnutí ukončení kriminálního života či recidivy. „Probační úředník může jen kontrolovat, ale to, jestli člověk páchá nebo nepáchá trestnou činnost je jenom na člověku samotném.“

Tři účastníci výzkumu se shodují, že tím, co může účinně bránit recidivě či přispět k ukončení kriminálního způsobu, je **riziko výkonu trestu odnětí svobody**, na které se může alternativní trest v případě porušení podmínek či povinností, přeměnit. Toto tvrzení se ukazuje na výpovědi Ivy, která chápe právě odnětí svobody a vliv probačního úředníka v tomto směru za významný faktor v obou případech, říká: „Tak, že klienty mají pod dohledem a jsou schopní vyhodnotit, jestli poslat klienta do vězení.“ Jana si myslí, že k rozhodnutí navrátit se k řádnému životu přispívá riziko vězení, které pro ni představuje rozhodovací možnost úředníků. „Jako asi tím rizikem, že se ten člověk může dostat do vězení, že už je od toho jen krůček...a ten probační o tom pak rozhoduje“ I Tomáš si myslí, že riziko vězení, s kterým je pro něj probační práce spojena, má vliv jak na ukončení kriminální kariéry, tak efektivně brání recidivě, ve

výpovědi uvádí: „*To riziko toho, že je může ten probační poslat do vězení, tomu brání za mě docela dost.*”

Faktor **rodiny** má nepopiratelný vliv na změnu životního způsobu klienta, ať už se jedná o založení rodiny, nalezení partnera či vliv rodičů. Jak je ale zřejmé, v tomto případě se nejedná o faktory, které by byly ovlivněné působením probačního úředníka. Jana si v průběhu dohledu našla přítele, který nebyl závislý na drogách, a po krátké době s ním otěhotněla, a právě dítě ji přimělo změnit pohled na svůj dosavadní život a dále trestnou činnost nepáchat, stejně tak se rozhodla skončit s užíváním návykových látek. „*Nějak začátkem prvního roku dohledu jsem si našla partnera, ten drogy nebral, byl taky ale na ulici, teda v azyláku a otěhotněla s ním, tak sem si teda jako řekla, že když sem těhotná, tak nechci tomu miminku ublížit a žádný drogy brát nebudu, budu žít jak se má.*” František byl také závislý na drogách a pod vlivem páchal i trestnou činnost, až nalezení přítelkyně, která drogově závislá nebyla, ho přimělo změnit způsob života. „*Hodně v tom hrálo, že sem si našel přítelkyni, která nebrala. Tak jsem se k tomu postavil jako k výzvě, když už sem teda musím docházet, tak bych mohl začít s tím svým životem něco dělat. S přítelkyní sem ještě teď.*”

Oproti tomu velkou měrou se může zasadit úředník o **odstranění rizik**, které jsou s trestnou činností spojeny, a tím přispět jak k ukončení kriminální kariéry, tak efektivně bránit recidivě. Přestože Jana ve svém životě učinila změny zejména kvůli dítěti, ve výpovědi uvedla, že odstranění rizik by také mohlo být tou vhodnou cestou. „*Hlavně zbavit ho nějakých těch rizik, jo, co jako s tou trestnou činností jsou spojený. Tak třeba ty závislosti řešit, nebo prostě proč to a to spáchal.*”

František si myslí, že efektivně by se na klienty v tomto směru mohlo působit **náhradou negativních vzorců chování** těmi pozitivními, na místo zákazů či příkazů. „*Taky možná než něco zakazovat, tak třeba přijít s něčím, co bych mohl dělat místo toho, třeba někomu začít pomáhat.*”

Kategorie č. 6 = FUNGOVÁNÍ PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBY

Poslední kategorie se zabývá vnitřním nastavením a fungováním PMS. Participantů na tuto oblast nahlíží ze dvou hledisek.

Faktické limity

V prvním případě se jedná o faktické limity služby, které mají dle klientů přímo vliv na spolupráci. František společně s Marcelou považují za značné omezení **administrativu**, která je dle nich velmi obsáhlá. František popisuje situaci takto: „*Takhle jen odhadem bych řekl, že je to docela dost papírování, po každý návštěvě všechno zapsat, dát tam výpisy z účtu a tak, je*

toho až moc.” Podle Marcely je administrativy natolik, že omezuje kvalitnější práci s klientem, což je podle ní škoda. *„Přijde mi, že je to hodně úředničina a moc nezbývá čas na ty důležité věci, který by chtěl třeba někdo řešit.”*

Tomáš vidí velký limit v **časové náročnosti** schůzek, vychází ze své zkušenosti, kdy po přestěhování musel často několik hodin dojíždět na středisko. *„Přijde mi zbytečný docházet, když se ověřím, každý měsíc, jen abych ukázal účty, že platím, že je vše beze změny a odejít. Našel sem si práci až skoro u hranic a dojíždět sem kvůli deseti minutám, občas ani ne, mi přišlo jako zbytečný.”*

Návrhy na změny

V druhém případě se jedná o návrhy, nebo také možnosti změny, které by mohly probační dohled zefektivnit. František se zabývá otázkou **genderu** a považuje za efektivní spojení klienta a probačního úředníka stejného pohlaví. V tomto spojení vidí prostor pro větší důvěru a otevřenost. Svoji představu definuje takto: *„Možná by bylo dobrý, aby jako chlap měl vždycky probačního chlapa a ženská ženskou, myslím, že by pro sebe měli víc pochopení a asi by se jim i mluvilo jednodušeji, přeci jenom, některý věci můžou být citlivý... třeba nějaký rodinný problémy a chlap se před ženskou může stydět se jako otevřít.”*

Tomáš přichází s nápadem využít možnost **online kontroly** u klientů, kteří veškeré své povinnosti plní bez problémů. Dle jeho názoru by tento způsob ušetřil čas jak úředníkům, tak i klientům. *„Limitem a tím, co chybí je nevyužívání elektronických vymožeností, třeba právě ta online kontrola. Oběma stranám by to ušetřilo čas. Žijeme ve 21. století a tohle ověřování by se mohlo dělat nějak online.”*

8.7.2.2. Zodpovězení výzkumných otázek - klienti

V následujícím textu se pomocí shrnutí dat, které jsem získala rozhovory s klienty, zaměřím na zodpovězení výzkumných otázek.

VO1: Jaké faktory považují za nejúčinnější a naopak nejméně účinné s ohledem na úspěšné plnění dohledu?

Jako nejvíce účinná se jeví podpora klienta a lidský přístup, o kterém se zmiňuje František: „*Jestli už se pro nějakou změnu rozhodne a bude to brát jako já, tak pak je podle mě nejvíc podpořit ho a věřit, že i někdo jako jsem byl já tu změnu zvládne.*“ O podpoře a ocenění hovoří také Marcela, která se snažila být co nejvíce samostatná: „*Chtěla jsem si zařídit všechno sama a i se mi to dařilo, takže mě pak podporovala v těch mých krocích, bylo to příjemný, takový uznání, že to teda dělám dobře.*“ Dále jsou klienti odkazováni na příslušné instituce a zplnomocňování, což klienti chápou jako důvěru v jejich rozhodnutí a schopnosti. Klienti se na probačního úředníka obracují také o radu nebo z jeho strany získávají praktické informace, může se to týkat například dluhové situace. Často využívanou metodou je také výstraha, které může klienta upozornit na to, že se jedná o trest alternativní, který se může změnit na trest klasický, tedy VTOS. O čemž hovoří František, který nejprve probační dohled považoval za zbytečný: „*Pak mi paní úřednice řekla, že jestli ještě jednou tohle udělám, bude muset napsat zprávu, že sem nechodim, neomlouvám se a změni se mi trest na tvrdo.*“ Samotná měsíční kontrola klienta, která je základem probačního dohledu, je chápána některými klienty jako zbytečnou a to především z časové náročnosti.

VO2: Co vede, v rámci spolupráce s PMS, k ukončení kriminální kariéry?

Všichni participanté uvedli, že k ukončení kriminální kariéry nejvíce přispívá neustálé vědomí rizika trestu odnětí svobody a vlastní motivace klienta. Pro Ivu vede k ukončení kriminálního způsobu života schopnost pracovníků vyhodnotit, zda přeměnit alternativní trest na klasický. „*Tak, že klienty mají pod dohledem a jsou schopní vyhodnotit, jestli poslat klienta do vězení.*“ František obecně shrnuje, že největší vliv má samotná motivace klienta, a on sám rozhodne, zda nabídnuté pomoci využije a tím tak začne žít řádným způsobem života „*Hlavní je ten klient, když nebude chtít změnu on, tak se může snažit probační úředník sebevíc a nic s nim neudělá*“ Často je trestná činnost spojená s okolím, které je pro klienta rizikové a tak se přímo nabízí, aby se úředník podílel na jeho odstranění, o čemž hovoří Jana: „*Hlavně zbavit ho nějakých těch rizik, jo, co jako s tou trestnou činností jsou spojený. Tak třeba ty závislosti řešit, nebo prostě proč to a to spáchal.*“ Jako nejvýraznější se však ukázal faktor zásadních změn

v životě klienta, jako je narození potomka či založení rodiny, které vede k přehodnocení dosavadního života klienta a změně v jeho postojích. K této situaci došlo u Ivy: „*Nějak začátkem prvního roku dohledu jsem si našla partnera, ten drogy nebral, byl taky ale na ulici, teda v azyláku a otěhotněla s nim, tak sem si teda jako řekla, že když sem těhotná, tak nechci tomu miminku ublížit a žádný drogy brát nebudu, budu žít jak se má.*”

VO3: Jaké zdroje klienty vedly k úspěšnému a efektivnímu plnění dohledu?

Jak se ukázalo ve výpovědi participantů, nejčastějším zdrojem je rodina a nalezení nových vztahů s partnery, kteří nemají spojitost s rizikovým chováním klienta a vedou spořádaný způsob života. Ukázalo se, že postavení se na vlastní nohy a podpora k tomuto rozhodnutí je pro klienty velmi významná a výrazně přispívá k úspěšnému a efektivnímu plnění dohledu. Marcela má ve své rodině velkou oporu a již při návratu z VTOS jí pomohla se zajištěním zaměstnání a bydlení. „*Hodně mi pomohla rodina, po návratu z VTOS sem měla doma všechno zajištěný*” V případě Ivy byla velmi důležitá právě podpora samostatných rozhodnutí a zplnomocňování. „*Všechno sem si zařídila sama, už před první návštěvou. Pak sme to spolu jen probírali, jak mi to jde, hodně mě podporoval.*” Tomášovi pomohlo nalezení přítelkyně, díky které se rozhodl uchopit probační dohled jako výzvu a změnit svůj život. „*Hodně v tom hrálo, že sem si našel přítelkyni, která nebrala, tak sem se k tomu postavil jako k výzvě, že když už sem teda musím docházet, tak bych mohl začít s tím svým životem něco dělat.*”

8.8. Výzkumný závěr

Cílem mého výzkumu bylo identifikovat a shrnout faktory, které z pohledu pracovníků a klientů PMS vedou k efektivní probační práci, a zjistit, jak tyto efekty pracovníci a klienti hodnotí. Jak vyplývá z výzkumu, faktorem, který má nejvýznamnější roli, a to jak pro pracovníky, tak pro klienty, je podpora, do které patří také zplnomocňování, pozitivní motivace a připojení se na klienta.

Faktorem, který je jen těžko ovlivnitelný probační prací je rodina, která v případě, že je funkční či je založena při plnění trestu má nepopíratelný vliv, který v mnohém přesahuje snažení probačního úředníka.

Pro obě strany je velmi významný nestigmatizující přístup ke klientovi, ve kterém je osoba přijímána bez hodnocení a nálepky, která vytváří obraz člověka, aniž bychom jej lépe poznali a pochopili jeho jednání. Velmi významné pro osobu pracovníka je samotný fakt, že není možné pozměnit způsob života člověka, pokud on sám o změnu nestojí a neuvědomí si, že

předchozí jednání nebylo správné. V případě, že by si této skutečnosti nebyl pracovník vědom a ustavičně se snažil napravit jedince, kteří o to nestojí, je zde vysoké riziko syndromu vyhoření.

Na základě výpovědi klientů je možné konstatovat, že mezi veřejností není o instituci PMS povědomí, neboť ani oni před příchodem a první konzultací nevěděli, co mají očekávat a bylo jen na jejich vlastní iniciativě, zda si o fungování zjistí informace sami. Tento fakt může u některých klientů vzbuzovat nervozitu a strach z neznámého, což může vést k narušení prvotního kontaktu s probačním úředníkem a tedy i navození vztahu.

Práce s klientem by neměla být omezena pouze na faktory, které klient může využívat po dobu výkonu trestu, naopak je nutné vybavit ho takovými kompetencemi, které bude moci využívat i v budoucnu a tím tak předcházet návratu k trestné činnosti, tedy recidivě. Pro co nejefektivnější spolupráci s klientem a využití veškerých možných faktorů, které ho dovedou k řádnému způsobu života je nutný čas, který je na každého klienta omezený a to především v Praze, kde je stav pracovníků dlouhodobě vysoce nad svým limitem.

Je možné říci, že spolupráce klientů a pracovníků je všeobecně dobrá, nicméně na obou stranách jsou překážky, které je nutné překonat. V případě pracovníků je to intenzivnější práce s jednotlivými klienti, ve které vidí velký potenciál pro úspěšnější a efektivnější spolupráci, ale ke které nemají prozatím prostředky. V případě klientů je to vyrovnání se sám se sebou, utřídění si potřeb a zhodnocení, zda nabídnutou pomoc využijí. Až na základě tohoto je možné uplatňovat postupy, které povedou k efektivní spolupráci.

9. Diskuse

V následující části se zabývám porovnáním výsledků mého výzkumu s výzkumy z 8. kapitoly této diplomové práce. Konkrétně se jedná o dva výzkumy provedené v rámci Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, které se také zaměřují na problematiku efektivity probační práce. V této části také prezentuji přednosti a limity mého výzkumu, právě ve srovnání s dvěma výše zmíněnými.

9.1. Výzkum č. 1 - Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy

První výzkum, o kterém hovořím v kapitole Výsledky výzkumů, se zaměřuje na pracovníky PMS a nese název Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy. Vzhledem k využití dotazníkového šetření a podpory Ředitelství Probační a mediační služby byli osloveni všichni probační úředníci a asistenti vykonávající dohled nad dospělými na území České republiky, v té době se číslo pohybovalo kolem 170 úředníků a odpovědi získali zhruba od 67%. Výzkum byl proveden pomocí dotazníkového šetření, kde vycházeli z využití uzavřených otázek doplněných o možnost dovysvětlení či přidání vlastního názoru. Tedy respondent je již nabídnutými možnostmi naveden na požadovanou odpověď a to i přesto, že nemusí plně odpovídat jeho skutečnému názoru. Otázky dotazníku se zaměřují na širší oblast, než je orientován můj výzkum, a proto jsem využila jenom ty, které jsou pro mne relevantní a s kterými mohu následně srovnat své výsledky. Cílem šetření bylo zmapování zkušeností a názorů probačních úředníků na možnosti jejich práce, a to v oblasti recidivy a faktorů, které mohou podpořit proces desistence.

Z výzkumu vyplývá, že recidiva není tím jediným faktorem, na základě kterého může probační úředník hodnotit účinnost probace. Mnohem důležitější je pro ně růst osobnosti klienta, změna jeho postojů i vyřešení potřeb, které byly do té doby spojeny s kriminální činností. Těmto potřebám se pak věnují v rámci konzultací, kde s každým pracují individuálně a věnují se problémům, které se klientů přímo týkají. Nejčastěji je to zaměstnání, bydlení nebo dluhy. Respondenti jsou toho názoru, že nejvíce si klienti váží jejich lidského přístupu, tedy možnost se svěřit, dostávat podporu a motivaci. Zároveň se ukázalo, že pro efektivní probační práci jsou stěžejní schopnosti a dovednosti samotných probačních úředníků. Nejvíce je to pak schopnost komunikace, aktivní naslouchání, empatie a asertivita. V případě mého výzkumu se ukázalo, že tím nejvýraznějším faktorem, podle kterého se posuzuje účinnost probace, je recidiva. Osobní růst klienta a změna jeho postojů se ve výpovědi objevila také, bylo to ale o poznání méně časté a nebyl na tento faktor kladen takový důraz. V případě využívaných metod s klienty se můj výsledek s výsledkem tohoto výzkumu shoduje.

Oblast recidivy spojují participanti nejvíce s působením návykových látek a alkoholu, demotivací klienta, problémovým okolím, typem asociální osobnosti, dluhy a nezaměstnaností. Faktory desistence by se daly pojmenovat jako zlomové životní události, nejčastějším důvodem pro ukončení kriminální kariéry je totiž nalezení zaměstnání, založení vlastní rodiny nebo vytvoření kvalitního partnerského vztahu. Je více než zřejmé že možnost ovlivnit tyto zlomové životní okamžiky je v rámci probační práce jen velmi nízká. Jedinou oblastí, kde se mohou více zastat o změnu, je nalezení zaměstnání klienta. Metody, které pracovníci využívají, vycházejí z metodického standardu, nejvíce je to pak aktivizace klienta a podněcování ke změnám. I zde se tento výsledek shoduje s výsledky mého výzkumu, tedy že na ukončení kriminální kariéry má největší vliv zásadní zlomová událost v životě klienta, nejčastěji je to pak založení rodiny, narození potomka či nástup do zaměstnání, které je jako jediné ovlivnitelné probačním úředníkem. Změna se ukázala v případě metod, které úředníci využívají. V rámci mého výzkumu se ukázaly jako nejvíce používané metody navázání důvěrného vztahu s klientem, jeho podpora a pozitivní motivace, ale také předávání informací.

Z výzkumu vyplývá, že větší efektivitě brání přetíženost probačních pracovníků, ve smyslu velkého počtu řešených případů na jednoho pracovníka. Mimo to ale zmiňovali i problematickou spolupráci se soudy, jako je například ukládání alternativních trestů klientům, u kterých to není vhodné, či laxní reakce na zprávy o průběhu probačního dohledu. Objevil se i názor, že větší efektivita je spojena i se sociální politikou státu, někteří respondenti vidí mezery především v omezené nabídce návazných a sociálních služeb. Můj výzkum přináší shodný výsledek v případě přetíženosti úředníků a omezených časových možností na konzultace s klienty. Zároveň někteří participanti také uvedli, že spolupráce se soudy, primárně v Praze, není ideální a vzájemná komunikace nefunguje tak, jak by měla, stejně jako v případě neefektivního ukládání alternativních trestů klientům, kteří se v předchozím trestu neověřili, případně souběžně vykonávají jiný probační dohled. Omezená nabídka služeb se v mém výzkumu objevila také a to v souvislosti s počtem pracovních míst pro klienty či s probačními programy.

9.1.1. Limity a přednosti mého výzkumu

Výzkum využíval k šetření dotazníky, které byly tvořeny uzavřenými otázkami s možností doplnění vlastního názoru, což participanti ve většině případů nevyužívali. Dle mého názoru může vést využití uzavřených otázek ke zkreslené výpovědi, neboť vycházejí z předem připravených možností. Oproti tomu můj výzkum využíval otevřené otázky s možností

vlastního vyjádření názoru, bez toho aniž bych je nabídkou možností odpovědí nějak ovlivňovala.

Počet účastníků tohoto výzkumu je celkem 114, z čeho vychází i značný limit mého výzkumu, kterého se účastnilo pouze 5 respondentů. Toto omezení bylo způsobeno primárně velmi obtížnou možností získat rozhovor se zaměstnanci PMS a předcházelo mu poměrně dlouhé domlouvání s ŘPMS a jejich právním oddělením. Vzhledem k nedostatečnému počtu respondentů může být konečný výsledek zkreslený a pro větší objektivizaci by bylo nutné vzorek účastníků výzkumu rozšířit.

9.2. Výzkum č. 2 - Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií

Druhý využitý výzkum nese název Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií. Stejně jako u prvního výzkumu, i zde se autoři zabývají širší tematikou s využitím více skupin respondentů. Pro moje potřeby se věnuji pouze části “Pachatelé”, neboť zbylé dvě nejsou pro mé výsledky relevantní. Pro sběr dat využili techniku polosktrukturovaných interview a plynule navázali na předchozí výzkum, o kterém se zmiňuji i já, na hodnocení efektivitu pracovníky. Přestože bylo celé šetření zaštitěno státní instituce, nepodařilo se naplnit počet respondentů a to i přes oslovení všech středisek Probační a mediační služby. Konečným výsledkem je tak 11 respondentů, u kterých je více než pravděpodobné, že jejich motivace pro řádný život je vyšší a i proto souhlasili s rozhovorem.

Na základě šetření se ukázalo, že nejdůležitější pro úspěšnou spolupráci je vztah, který klient s pracovníkem navazuje. Tento vztah pak přispívá i k udržení nebo nastartování změn v životě klienta. Ukázalo se, že významnou roli hraje pro respondenty pocit, že nejsou pouhým číslem mezi ostatními klienty, ale že je k nim přistupováno jako k lidské bytosti, o kterou jeví upřímný zájem. V případě, že tato rovina vztahu chyběla a celá náplň dohledu se zaměřila pouze na kontrolu, pak je výsledný efekt hodnocen spíše negativně, jako něco obtěžujícího, bez možnosti podílet se probační práci na ukončení kriminální kariéry. V případě mého výzkumu se ukazuje stejný výsledek a vztah s pracovníkem je pokládán za nejvýraznější faktor, který vede k úspěšnému plnění dohledu. Několikrát zmiňovaný lidský přístup se objevuje i ve výpovědi mých respondentů a shodně ho považují stěžejní.

Z výzkumu vyplývá, že klienti mají velmi malou důvěru ve své vlastní schopnosti a proto je nutné, aby se v rámci spolupráce zaměřili pracovníci na podporu a motivaci klienta. Je tedy více než zřejmé, že efektivní práce s klientem přímo souvisí s osobou pracovníka a jeho schopnostmi. Zároveň se ukazuje, že probační pracovník je v očích klientů chápán jako představitel systému, který ho dříve uznal vinným a k trestu ho odsoudil. Proto ocenění, kterého

se mu dostane od pracovníka, může mít i podobu jakéhosi oficiálního charakteru, uznání, že se dotyčný opravdu napravuje. V mém výzkumu se objevuje u některých respondentů velmi nízká důvěra v sebe sama a je tedy potřeba, aby probační úředník tuto překážku vycítil a klienta náležitě podpořil, ať se jedná o oblast nalzení zaměstnání nebo toho přestat žít v rozporu se zákonem.

9.2.1. Limity a přednosti mého výzkumu

Výzkum byl opět zaštitěn státní institucí a měl podporu ŘPMS, která pomáhala s vyhledáváním klientů, kteří by se do výzkumu zapojili, a i přesto se na všech střediscích v České republice našlo pouze 11 klientů, kteří s rozhovorem souhlasili. V tomto případě vnímám přednost svého výzkumu, který má pouze pět respondentů, tedy méně než výše uvedené šetření, nicméně vychází pouze ze střediska v Praze Na Míčáncích a zároveň je podpořen pouze mou vlastní iniciativou. Domnívám se, že kvůli oficiálnímu oslovení ze strany instituce mohlo u klientů vést k pocitu, že se výzkumu účastnit musí, jinak by sami sobě mohli uškodit a změnil by se vztah s probačním úředníkem. V mém případě se toto stát nemohlo, klienti byli oslovováni přímo mnou a nedošlo k žádnému ovlivnění shora. Dle mého názoru to bylo způsobeno i tím, že se jedná o bývalé klienty, kteří v současné době nijak s PMS nespolupracují a nevnímají tedy jakákoli rizika s účastí či neúčastí v mém výzkumu.

Limitem mého výzkumu je pak samotná povaha vzorku klientů. Jsem si vědoma toho, že klienti, kteří souhlasili s rozhovorem, jsou více motivováni a v současné době žijí spořádaným způsobem života. Tato skutečnost pak vede ke zkresleným výsledkům a není možné je považovat za vypovídající o reálné situaci. Tento limit může být v mém případě opět způsobený omezením, které pramení z nastavení ŘPMS, které rozhovory či dotazníky se současnými klienty momentálně nepovoluje a není tedy možné se ke klientům dostat a získat tak relevantní informace.

10. Závěr

Diplomová práce Hodnocení efektů probační práce z pohledu pracovníků a klientů se zabývala problematikou efektivity probační práce. Cílem práce byla identifikace a zmapování jednotlivých faktorů, které vedou k efektivní probační práci a zjištění jejich významu v rámci probace. Teoretická část vytvářela podklady pro pochopení probační práce, tedy zaměřovala se na historii alternativních trestů, na instituci Probační a mediační služby, dále na jednotlivé alternativní tresty a na samotná kritéria efektivní probační práce. V samém závěru jsem se zaměřila na již provedené výzkumy v České republice, které je možno považovat za relevantní. Neopomenula jsem zmínit roli sociální pedagogiky v oblasti probace, která se stala oblastí, ve které se po magisterském studiu může absolvent uplatnit, neboť náplň studia přímo souvisí s výkonem této činnosti. Empirická část byla koncipována jako kvalitativní výzkum, realizovaný prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s probačními úředníky a bývalými klienty instituce Probační a mediační služby.

Na základě výsledků mnou realizovaného výzkumu jsem došla k hlavnímu zjištění, že pro efektivní spolupráci je přímo zásadní vlastní motivace klienta napravit se, nebo jinak řečeno žít řádným způsobem života. Bez této motivace jsou možnosti probačního pracovníka omezené a působení na klienta není v tomto případě žádné. Velmi přínosné by byly výsledky budoucích výzkumů, které by se zaměřovaly na to, jak mohou probační úředníci tuto vnitřní motivaci klientů rozvíjet a jak by se poté změnil celý průběh dohledu a následně i jeho efektivita. Druhým významným zjištěním je poté fakt, že úspěšná spolupráce stojí a padá na osobě probačního úředníka, jeho schopnostech a dovednostech a především na jeho nehodnotícím přístupu ke klientům, který ve většině případů zajišťuje kvalitní probační vztah.

Z výzkumu je patrné že obě strany, tedy pracovníci i klienti, se shodují na tom, že od pracovníka jsou nejvíce důležité dva faktory - podpora a lidský přístup, které vedou k nastartování změn a případně také jejich udržování. Je ale nutné mít na paměti, že původcem největších změn jsou zásadní události v životě klienta, jako je založení rodiny, nalezení zaměstnání či založení kvalitního partnerského vztahu, které mají vliv na úspěšný průběh dohledu, na recidivu i na ukončení kriminální kariéry a probační pracovník je může jen velmi málo ovlivnit.

Vzhledem ke značně omezenému vzorku klientů, jak jsem již zmiňovala v diskusi, je možno na výsledky mého šetření nahlížet pouze na jakousi sondu do dané problematiky. Přestože je evaluace efektů práce probačních pracovníků naprosto zásadní, zároveň je motivuje k jejímu kvalitnímu vykonávání a dává jim zpětnou vazbu, nevěnuje se této oblasti dostatečná pozornost. O tom vypovídá i fakt, že odborná literatura zaměřující se na probační práci je

nedostatečná, stejně tak absentují četnější výzkumy zaměřující se přímo na hodnocení efektů. Velmi zajímavé by bylo provést kvalitativní i kvantitativní šetření s pracovníky, tedy s využitím pouze otevřených otázek, které by nijak odpověď neovlivňovaly a zároveň získání těchto dat od většiny probačních úředníků. Stejně tak by bylo více než vhodné provést tuto evaluaci s klienty, kteří mohou zhodnotit efekt probace s ohledem na změny v jejich životě. Tato data by pak mohla relevantně vypovídat o současné probační praxi a přinést nový pohled na efektivitu probační práce.

11. Seznam použité literatury

Literatura

1. DERKS, J. Probace v Evropě. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2002. ISBN 80-7338-007-2.
2. DOUBRAVOVÁ D., OUŘEDNÍČKOVÁ L., ŠTERN P., URBAN M. Příručka pro probaci a mediaci. Praha: SPJ – Institut pro probaci a mediaci, 2001. ISBN 80-902998-0-6.
3. HENDL, J. Úvod do kvalitativního výzkumu. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-246-0030-7.
4. HENDL, J. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
5. JARKOVSKÁ, L., KOTULAN, P., ROZUM, J., ed. Institut dohledu u podmíněného propuštění: závěrečná zpráva z výzkumu. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004. ISBN 80-7338-026-9.
6. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
7. KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0643-9.
8. KREJČÍŘÍKOVÁ, K. Nový trest (trestní opatření) domácího vězení. Státní zastupitelství. Praha: Novatrix s.r.o., 2009. roč. 2009, č. 10. ISSN 1214-3758.
9. KYSELA, K., VOLEVECKÝ, P., Trest domácího vězení. Trestní právo. Praha: Wolters Kluwer, 2011. 5 s. č. 7-8,. ISSN 1214-3758.
10. KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H. et al. Základy kriminologie a trestní politiky. 1 vyd. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2005
11. MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J., ed. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0.
12. NOVOTNÝ O., ZAPLETAL J. a kol. Kriminologie. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2008. ISBN 978-80-7357-377-5
13. PÚRY, F., ŠÁMAL, P. Nad jedním rozhodnutím o probaci. Trestní právo. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 1997. číslo 7/8. ISSN 1211-2860.

14. PŘESLIČKOVÁ, H., GAJDOŠ, R., KRUTINA, M. Obecně prospěšné práce a další instituty restorativní justice: informativní brožura pro obce, nevládní organizace a účastníky trestního řízení. Praha: Český helsinský výbor, 2003. ISBN 80-86436-14-4.
15. RIZMAN, S., ŠÁMAL, P., SOTOLÁŘ, A. K problematice zvláštních alternativních druhů trestního řízení. Trestní právo, Praha: ASPI – Wolters Kluwer. 1997, č. 1. ISSN 12112860.
16. ROZUM, J. Činnost probační a mediační služby z pohledu restorativní justice. Sborník příspěvků a dokumentů. Ed. Z. KARABEC. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. ISBN 80-7338-021-8
17. ROZUM, J., TOMÁŠEK, J., ŠPEJRA, M. Probační programy pro mladistvé a jejich efektivita. Praha: Státní zastupitelství, 2012. 44-51 s., ročník X., č. 1., ISSN 1214-3758.
18. ROZUM, J., KOTULAN, P., VŮJTĚCH, J. Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR: výzkum uskutečněný v rámci programu Účinky transformace trestního zákonodárství na stav kriminality a zvyšování efektivnosti justice ve vztahu k bezpečnosti občanů v horizontu roku 2000. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000. ISBN 80-86008-77-0.
19. SHAPLAND, J., BOTTOMS, A., FARRALL, S., MCNEILL, F., PRIEDE, C., ROBINSON, G. *The quality of probation supervision – a literature review*. Sheffield: The University of Sheffield., 2012. ISBN 978-1-84099-540-4
20. SOTOLÁŘ A., PÚRY F., ŠÁMAL P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C. H. Beck, 2000. ISBN 80-7179-350-7.
21. STANLEY, S a S MERRINGTON. Effectiveness: who counts what? GELSTHORPE and R. MORGAN. Handbook of Probation. 2nd. New York: Routledge, 2011. ISBN: 9781843921905.
22. SVOBODA, I. Úvod do studia Mediace a probace. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2005. ISBN 80-7318-261-0.
23. ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-428-5.
24. ŠÁMAL, P. Trestní řád: komentář. 7. dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013. ISBN 978-80-7400-465-0.
25. ŠČERBA, F. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2011. ISBN 978-80-87212-68-4.
26. ŠČERBA, F. Metody činnosti probační a mediační služby. Trestní právo. Praha: Wolters Kluwert, 2002. roč. 7, č. 6

27. ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D.. ed. Probace a mediaci: možnosti řešení trestných činů. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-757-2.
28. ŠVARÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, Š. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.
29. TOMÁŠEK, J., HÁKOVÁ L., KOSTELNÍKOVÁ, Z. Probace a její efektivita pohledem pachatelů, veřejnosti a médií. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019. ISBN 978-80-7338-183-7.
30. TOMÁŠEK, J., DIBLÍKOVÁ, S., SCHEINOST, M. Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2016. 108-109 s. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-163-9.
31. VETEŠKA, J. Mediaci a probace v kontextu sociální andragogiky. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-898-7.
32. VĚTROVEC V. a spol. Zákon o mediaci a probaci: komentář. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. ISBN 80-86432-32-7.
33. ŽATECKÁ, E. Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Ostrava: Key Publishing, 2007. ISBN 978-80-87071-55-7.

Elektronické zdroje

1. BURNETT, R., MCNEILL, F. The place of the officer-offender relationship in assisting offenders to desist from crime. Glasgow: Probation Journal, 2016. 221-242 s. 52, 3. DOI: 10.1177/0264550505055112. ISSN 0264-5505.
2. DURNESCU, I. An exploration of the purposes and outcomes of probation in European jurisdictions. Romania: Probation Journal, 2008. 273-281 s. 55, 3. DOI: 10.1177/0264550508092814.
3. LORENZOVÁ, J., KOMÁRKOVÁ, T.. Sociální pedagogika: pojetí oboru a profese u studentů a sociálních pedagogů v České republice. Praha: Orbis Schoale [online], 2019. 87-106 s. 13(1). DOI: 10.14712/23363177.2019.23. ISSN 2336-3177. Dostupné z: <http://www.karolinum.cz/doi/10.14712/23363177.2019.23>
4. MCNEILL, F. Towards Effective Practice in Offender Supervision. 09. Glasgow: Scottish Centre for Crime & Justice Research, 2009, 01. ISBN 978-0-9563526-0-6. Dostupné také z: https://www.sccjr.ac.uk/wp-content/uploads/2012/10/McNeil_Towards.pdf

5. Počet monitorovaných osob [online]. 1.3.2020 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://naramky.justice.cz/162-5/>
6. Dokument publikován 3.2019 https://naramky.justice.cz/wp-content/uploads/2019/03/brozura_procteniA5.pdf

Zákony

1. Zákon č. 257/2000 Sb., in: Sbírka zákonů 11.8., částka 74, ze dne 11. 8
2. Zákon č. 40/2009 Sb., in: Sbírka zákonů 11.8., částka 11, ze dne 9.2

12. Seznam použitých zkratk

OPP	Obecně prospěšné práce
OČTŘ	Orgány činné v trestním řízení
OSPOD	Orgány sociálně právní ochrany dětí
PMS	Probační a mediační služba
ŘPMS	Ředitelství probační a mediační služby
SARPO	Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených
TZ	Trestní zákoník
VTOS	Výkon trestu odnětí svobody
ZPMS	Zákon o probační a mediační službě

13. Přílohy

Příloha č. 1

Otázky pro rozhovor - pracovníci:

1. Podle čeho posuzujete, že spolupráce s klientem byla úspěšná, efektivní?
2. V čem vidí podle vás přínos probační práce klienti?
3. Podle čeho hodnotí oni, že byla úspěšná?
4. Jaké faktory (intervence, metody, techniky...) využíváte při práci s klienty?
5. Které z nich mají podle vás na klienta největší vliv a které jsou naopak nejméně významné?
6. Je něco, co podle vás v rámci spolupráce chybí? Co Vám konkrétně chybí?
7. Jaké schopnosti a dovednosti mají největší vliv na efektivní práci s klientem?
8. Jak vnímáte současné nastavení fungování probační práce, jaké jsou její možnosti a limity, co jí případně chybí?
9. Jsou v současné době ve způsobu vaší práce nějaké překážky, které brání větší efektivitě probační práce? Kde? Které?
10. Jak by měla vypadat probační práce, aby se efektivně bránilo recidivě?
11. Jak efektivně přispívá probační práce k ukončení kriminální kariéry?
12. Chtěl/a byste něco dodat? Je něco, co považujete za důležité a nezaznělo to?

Otázky pro rozhovor - klienti:

1. Mohl byste popsat, jak se stalo, že jste se stal klientem PMS?
2. Jak jste si spolupráci s PMS představoval/a?
3. Jak byste zhodnotil Vaši spolupráci/zkušenost s probačním úředníkem a celou institucí?
4. Jaké faktory/metody/kroky aj., které v rámci spolupráce proběhly považujete za účinné, co vám pomohlo?
5. Je něco, co naopak vnímáte jako zbytečné? Proč? Co konkrétně?
6. Očekával jste od spolupráce něco, co neproběhlo a vy byste to očekával nebo chtěl? Mohl/a byste to blíže popsat?
7. Představte si, že jste probačním úředníkem, co byste udělal/a, aby klient dál trestnou činnost nepáchal?
8. Objevily se nějaké překážky během spolupráce? Co vám je pomohlo překonat?
9. Jak byste na základě svých zkušeností popsal ideálního probačního pracovníka - co by měl dělat, umět, jaký by měl být?
10. Co podle vás nejčastěji vede k recidivě? Dalo by se to nějak probací ovlivnit? Jak?
11. Co podle vás vede naopak nejčastěji k ukončení kriminální kariéry? Jaké konkrétní faktory?

Příloha č. 2

Informovaný souhlas účastníka výzkumu:

Vážený pane, vážená paní,

v souladu se zásadami etické realizace výzkumu¹ Vás žádám o souhlas s Vaší účastí ve výzkumném projektu v rámci diplomové práce.

Název projektu: Hodnocení efektů probační práce z pohledu pracovníků a klientů

Řešitel projektu: Bc. Tereza Pokorná, e-mail: po.tereza@gmail.com

Název pracoviště: Katedra pedagogiky, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jitka Lorenzová, Ph.D.

Cíl výzkumu: Cílem výzkumu je zmapování činitelů, které vedou k efektivnímu plnění alternativního trestu a zároveň k celé probační práci.

Popis výzkumu: Budete požádán/a o rozhovor a o jeho nahrání na diktafon či jiné nahrávací zařízení. Smyslem nahrání je umožnit přesný přepis rozhovoru tak, aby nedošlo ke zkreslení předávaných informací. Nahrávka slouží výhradně k tomuto účelu. Rozhovor bude trvat 1-2 hodiny. Informace, které během rozhovoru sdělíte jsou zcela důvěrné. Vaše výpověď bude anonymizována a pokud si to budete přát, před použitím Vám přepis zašlu k přečtení. Účast ve výzkumu je zcela dobrovolná, pokud na některou z otázek nebudete chtít odpovědět, nemusíte. Rozhovor můžete kdykoli ukončit bez udání důvodu.

.....
datum a podpis řešitele projektu

Prohlášení a souhlas účastníků s jejich zapojením do výzkumu:

Prohlašuji a svým níže uvedeným vlastnoručním podpisem potvrzuji, že dobrovolně souhlasím s účastí ve výše uvedeném projektu a že jsem měl/a možnost si řádně a v dostatečném čase zvážit všechny relevantní informace o výzkumu, zeptat se na vše podstatné týkající se účasti ve výzkumu a že jsem dostal/a jasné a srozumitelné odpovědi na své dotazy. Byl/a jsem poučen/a o právu odmítnout účast ve výzkumném projektu nebo svůj souhlas kdykoli odvolat bez represí resp. mého dítěte.

Jméno a příjmení účastníka:..... Datum narození:.....

Adresa trvalého bydliště účastníka:.....

Podpis účastníka:

¹ Všeobecnou deklaraci lidských práv, nařízením Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 2016/679 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů) a dalšími obecně závaznými právními předpisy (jimiž jsou zejména Helsinská deklarace přijatá 18. Světovým zdravotnickým shromážděním v roce 1964, ve znění pozdějších změn (Fortaleza, Brazílie, 2013), zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách), ve znění pozdějších předpisů, zejména ustanovení jeho § 28 odst. 1, a Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny: Úmluva o lidských právech a biomedicině publikované pod č. 96/2001 Sb. m. s., jsou-li aplikovatelné).

Příloha č. 3

Přehled kategorizovaných kódů

Klienti	
Kategorie	Kódy
Kategorie č. 1: Představa	představa spolupráce, nevědomí o PMS
Kategorie č. 2: Metody práce	podpora, zplnomocňování, předávání informací, výstraha, kontrola
Kategorie č. 3: Efektivní spolupráce s úředníkem	fungující vztah, neomluvené absence
Kategorie č. 4: Probační úředník	lidský přístup, nálepkování, aktivní naslouchání, vzdělání
Kategorie č. 5: Řádný život klienta	vnitřní motivace, riziko vězení, rodina, odstranění rizik, nabídka možností
Kategorie č. 6: Fungování Probační a mediační služby	administrativa, čas, gender, online kontrola

Pracovníci	
Kategorie	Kódy
Kategorie č. 1: Efektivní práce s klientem	recidiva, změna životního stylu
Kategorie č. 2: Efektivní metody práce	připojení se, podpora, ocenění, předávání informací, varování, napojení na instituce, péče
Kategorie č. 3: Návrat k řádnému životu	mapování situace, restorativní justice, kompetence, intenzivní kontakt, vnitřní motivace, trestný čin, zaměstnání, proces, děti, partner
Kategorie č. 4: Hodnocení ze strany klientů	popovídat si, setrvávání ve společnosti, spojení s institucí, osvědčení se, formální záležitosti, časová zátěž

Kategorie č. 5: Probační úředník	nálepkování, komunikace, lidský přístup, vlastní pocity, aktivní reakce
Kategorie č. 6: Institucionální překážky	zatíženost pracovníků, nedostatek pracovních míst, probační programy, spolupráce se soudy, alternativní trest, finance, podpora zaměstnanců

Příloha č. 4

Ukázka přepisu rozhovoru

Jana - 35

Mohla byste popsat, jak se stalo, že jste se stala klientem PMS?

- Od patnácti let jsem brala drogy, no... (pauza) Když se na to doma teda jako přišlo a situace se mnou už nebyla pro rodiče únosná, musela jsem odejít, no... Skončila jsem na ulici, jen se základkou a do drog propadla ještě víc. Neměla jsem peníze na život a hlavně na drogy, na který jsem si teda jako vydělávala různě. Ale hlavně jsem kradla a za takovou jednu větší krádež, když jsem měla už několik záznamů před tím, sem dostala teda jako dohled.

Jak jste si tu spolupráci s Probační a mediační službou představovala?

- Tak já jsem teda jako zhruba věděla, že je to nějaký mírnější trest, který je lepší než vězení a že budu pravidelně docházet. Ale teda jako co se tam bude dít, to sem úplně přesně nevěděla. Ale prostě že tam budu docházet.

A jak byste zhodnotila vaši spolupráci a zkušenost s probačním úředníkem a celou institucí?

- Jo, tak já měla nařízený testy na drogy žejo, protože ta trestná činnost byla spáchaná pod vlivem a taky sem musela docházet do Sananimu, kam sem šla do stacionáře na terapie. Nějak začátkem prvního roku dohledu jsem si našla partnera, ten drogy nebral, byl taky ale na ulici, teda v azyláku a otěhotněla s ním, tak sem si teda jako řekla, že když sem těhotná, tak nechci tomu miminku ublížit a žádný drogy brát nebudu, budu žít jak se má. Jako asi to teda jako byla taky zásluha probační, měla jsem fakt dobrou, brala mě jako člověka, pak mě podporovala a měly jsme spolu, skoro bych řekla, na konci něco jako přátelství, díky tomu jak byla normální, prostě normální člověk a mě brala taky tak. Chápete mě, ne? Já to fakt měla jako takový pak i příjemný posezení, kde sem se třeba i jako mohla svěřit a věděla, že mi teda jako poradí a pomůže, ale i prostě jen tak si popovídat, co se mi děje, jaký jsou změny...

Jaké faktory, metody, kroky a jiné intervence - tím mám na mysli činnosti, služby, které v rámci té spolupráce považujete za účinné, co vám osobně pomohlo?

- No, tak hodně to bylo s bydlením, jo... Partner byl teda jako v tom azyláku, ale s miminkem jsme tam být nechťeli. Pomohla mi s papírováním a taky se zařízením sociálního bydlení. Když jsme na tom už byli s XXX líp, tak jsem s ní taky řešila, že bysme šli teda jako do svýho, jo. No a tak. Taky teda když už XXX byla trochu větší, tak jsem chtěla jít pracovat, mohla jsem, partnerova máma, XXX babička jezdila hlídat, no. Ale jako najdete si práci, když teda jako nic neumíte, máte základku a záznamy v rejstříku, to mi pomohli v Rubikonu, kam mě poslala probační. No takže to mi pomohlo.

Je něco, co naopak vnímáte jako zbytečné, něco navíc, co byste nemusela mít?

- No tak to asi nic, já to fakt měla jako takový pak i příjemný posezení, kde sem se třeba i jako mohla svěřit a věděla, že mi teda jako poradí a pomůže.

A naopak očekávala jste od spolupráce něco, co neproběhlo a v byste to očekávala nebo chtěla?

- Jako to asi nic. Co jsem taky mohla očekávat, když jsem teda jako nevěděla, co tady se mnou budou dělat. Asi nic no...

Zkuste si představit, že jste probačním úředníkem, co byste na jeho místě udělala, aby klient dál trestnou činnost nepáchal?

- No, tak to teda nevím, no. Jako když to vezmu podle sebe, já páchala trestnou činnost jenom pod vlivem drog a nebo teda jako když jsem ty drogy potřebovala sehnat. Takže jako asi nějak pomoci se závislostí, ale jako když ten člověk nechce přestat brát, tak nikdy nepřestane. Já přestala protože jsem byla těhotná a chtěla jsem aby to miminko bylo zdravý a hlavně taky teda aby mi ho nevzali, toho jsem se hrozně bála, i jako teda teď, to teda kdybych přišla o XXX, tak to bych nepřezila, to bych teda jako asi zase spadla do drog nebo nevím, jak bych dopadla, ale špatně, to vim.

Objevily se nějaké překážky během vaší spolupráce s probačním úředníkem? Jakékoli?

- Jako jestli sem něco dělala, co sem neměla? (smích) Já nevím, asi jako ne, na nic si teď nevzpomenu, všechno proběhlo v pohodě.

Jak byste na základě svých zkušeností popsala ideálního probačního úředníka? Ve smyslu jaký by měl být, aby ta práce s klientem byla úspěšná.

- No, určitě by neměl ty klienty odsuzovat, jo, za to co spáchali, dát jim prostě šanci se napravit nebo teda jako aspoň těm, co chtěj.

Jak by měla vypadat probační práce, aby efektivně bránila recidivě?

- Tak když někdo nechce už dělat recidivu, tak jí nedělá žejo, ale teda jako asi probačka může k tomuhle i přispět no. Ale jak... no. Asi jako je to člověk od člověka, třeba jako mě pomohla ta rodina jo. Ale hlavně zbavit ho nějakých těch rizik, jo, co jako s tou trestnou činností jsou spojený. Tak třeba ty závislosti řešit, nebo prostě proč to a to spáchal. No.

Jak podle vás přispívá probační práce k ukončení kriminální kariéry?

- Jako asi tím rizikem, že se ten člověk může dostat do vězení, že už je od toho jen krůček...a ten probační o tom pak rozhoduje. Já bych do vězení vůbec teda jako nechtěla, hlavně teda jako ne teď žejo, jak mám XXX, nemohla bych jí vůbec vídat.

A poslední otázka. Jak vnímáte současné nastavení fungování probační práce, jaké jsou její možnosti a limity, nebo je něco, co jí třeba i chybí a vy si myslíte, že by to mohlo fungovat?

- Tak to nevím, neznám to nastavení, jak říkáte, ale jako já byla spokojená s tím, jak jsem to měla s probační já.

Chtěla byste ještě něco doplnit, co nezaznělo a vy byste se o tom ráda zmínila?

- No asi ne, zaznělo všechno.